

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE YAŞANAN GÖÇ
OLGUSUNUN KENTLEŞME ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI
(SOSYO-EKONOMİK YAKLAŞIM)

Hazırlayan
Emine KEF

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışmanlar
Doç. Dr. Fatih YÜKSEL
Yrd. Doç. Dr. Fikret MAZİ

TOKAT – 2010

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE YAŞANAN GÖÇ
OLGUSUNUN KENTLEŞME ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI
(SOSYO-EKONOMİK YAKLAŞIM)

Hazırlayan
Emine KEF

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışmanlar
Doç. Dr. Fatih YÜKSEL
Yrd. Doç. Dr. Fikret MAZI

TOKAT – 2010

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

ÖZET

1950'lerden sonra hızla kentleşme sürecine giren Türkiye'de, gelişmiş ülkelerin aksine kentleşmenin temeli sanayileşmeye değil; kırlardan kentlere yönelik yoğun bir göç dalgasına dayanmaktadır. Göç, mülksüzleşmenin getirdiği kırsal iticiliği ve istihdam olanakları çerçevesinde kentin çekiciliği nedeniyle kentli zihniyetin tüm önlem ve engellemelerine rağmen kaçınılmaz olmaktadır. Ancak, göç edenlerin yerleştikleri kentlerde ve kentleşme süreçlerinde karşılaştıkları sorunlar, bildikleri kırsal sorunlardan çok daha farklı olarak kente yeni gelenleri, yeni sorunlarla tanıştırmaktadır. Yaşanan ekonomik, siyasi ve kültürel değişim ve gelişimlerin ardından toplumsal yapı içindeki sınıflaşma kentler ve kentlerdeki kentsoylular ile köylüler arasındaki üretim ve bölüşüm ilişkilerindeki adaletsizlikler, toplum arasındaki sınıflaşmayı daha da belirgin hale getirmiştir. Üstünlüğün soyluluktan ziyade zenginlik temelli kentliliğe dayandırıldığı günümüz koşullarında, bu kesim, varlığını tezadını belirleyerek sağlamakta, kendisini böyle tatmin etmektedir. Kentlerde, kentsoylular için zenginliğin kaçınılmaz alternatifi yoksul kesim olan köylüler de bu konuda biçilmiş kaftandır.

Çalışmada, Türkiye'de yaşanan kentleşmenin ne şekilde ortaya çıkıp geliştiği ve sosyo-ekonomik açıdan ülkeyi nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışmakla beraber; göç olgusu sebep-sonuç ilişkisi içersinde tahlil edilmeye çalışılmıştır. Toplumda egemen güç, sadece mevcut gruplar ve bireyler arasında var olan farklılıkları yönlendirmekle kalmamakta; iktidarını sürdürmesine yarayacak toplumsal ve mekansal bölünmeleri destekleyerek farklılığı üretmektedir. Bu süreç içinde egemen ilişkiler tarafından ezilen, ötekileştirilen gruplar da bu dışlanmaya karşı mücadele etmektedirler. Bu sosyal ve mekansal farklılaşma ise eşitliksiz ilişkilerde vücut bulur. Modernizmin ve kentleşme

sürecinin birey ve toplum üzerindeki en temel yansımasının sınıfsal ayrımlar sonunda ötekileşme olduğu tartışma götürmez bir gerçektir.

Bu anlamda, ülkemizde ekonomik, kültürel, siyasi ve de coğrafi değişim ve gelişmelerin ülkede nasıl etkileşim yarattığını, bireyler arasındaki eşitliğin yasalar önünde garantiye alınmış olmasına rağmen önceleri uygarlıkla aynı anlama gelen bir kavram olarak kabul edilen 'kentleşme'nin toplumsal sınıflaşmaları nasıl tetiklediğini, gelir dağılımındaki adaletsizliğin de etkisiyle kentleşmenin insan/toplum yaşamına nasıl yansıdığını ortaya koymak, incelemelerimizin esasını teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, Türkiye'de Göç Olgusu, Kimlikleşme ve Ayrışma.

ABSTRACT

The basis of urbanization in Turkey , which entered rapidly into this process after 1950s, rests on a dense migration wave from rural areas to cities contrary to developed countries where urbanization is based upon industrialization. Migration becomes inevitable due to the attractiveness of the city on account of employment opportunities and losing property in the rural areas and despite all the precautions and prevention of the urban intellect. However, the problems encountered by immigrants in cities and in the process of urbanization make the newcomers encounter kind of problems they have not met before. After the economic, political, social changes and developments, classification among the society have contributed more to the thickness of the line which exists between urban and rural people in terms of production and sharing relations. In today's condition in which richness is dependent upon urban richness rather than nobility, this section of the society survives by asserting its "other" position and satisfies itself thus. The villagers, the inevitable alternative for the urban nobles for richness, are quite suitable for his.

In this study, we have aimed to determine how urbanization in Turkey has emerged and developed and affected the country in social and economic ways. Besides, the phenomenon of migration has been analyzed within cause effect relationship. The dominant power in the society does not only direct differences between prevalent groups and individuals but also produces differences by supporting social and spatial divisions. Within this process, the groups suppressed by the dominant relationships struggles against this otherization. This social and spatial differentiation is embodied in unequal relationships. It is an inevitable truth that the most basic reflection of the processes modernism and urbanization on the individual and society is otherization as a result of class differences.

Within this context, how economic, cultural, political and geographical changes and developments interact with one another; how urbanization, which formerly was perceived to be synonymous with civilization, triggers the formation of social classes despite the fact that equality has been guaranteed through laws; and determining the affects of urbanization on human/social life within the framework of unfair income distribution form the core of our study.

Key Words: Urbanization, Turkey Migration, Identification and Differentiation.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK SÖZLEŞME.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK KENTLEŞME VE GÖÇ

1.1. KENT KAVRAMI.....	5
1.1.1. Tanımı.....	5
1.1.2. Kentlerin Ayırt Edici Özellikleri.....	6
1.1.3. Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	10
<i>1.1.3.1. Ortaya Çıkış Dönemlerine Göre Kentler.....</i>	<i>12</i>
<i>1.1.3.1.1. Sanayileşme Öncesi Kentler.....</i>	<i>13</i>
<i>1.1.3.1.2. Sanayileşme Sonrası Kentler.....</i>	<i>14</i>
1.1.4. Anadolu Kentlerinin Özellikleri.....	17
1.2. KENTLEŞME.....	18
1.2.1. Kentleşmenin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi.....	18

1.2.2. Kentleşmenin Özellikleri.....	20
1.2.3. Ortaya Çıkış Özelliklerine Göre Kentleşme.....	24
1.3. KENTLİLEŞME.....	25
1.4. GÖÇ.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KENTLEŞME VE GÖÇ

2.1. TÜRKİYE'DE KENTLEŞME.....	30
2.1.1. Tarihsel Gelişimi.....	30
2.1.1.1. <i>Osmanlı Döneminde Kentleşme.....</i>	30
2.1.1.2. <i>Cumhuriyet Döneminde Kentleşme.....</i>	31
2.1.2. Türkiye'de Kentleşmenin Özellikleri.....	32
2.1.3. Anayasal Kentleşme.....	34
2.1.3.1. <i>1961 Anayasası.....</i>	34
2.1.3.2. <i>1982 Anayasası.....</i>	36
2.2. TÜRKİYE'DE GÖÇ NEDENLERİ.....	38
2.2.1. Bölgesel Eşitsizlikler.....	39
2.2.1.1. <i>Coğrafi Eşitsizlikler.....</i>	40
2.2.1.2. <i>Ekonomik Eşitsizlikler.....</i>	41
2.2.1.3. <i>Sosyal Eşitsizlikler.....</i>	42
2.2.2. Nüfus Dağılımındaki Farklılıklar.....	43
2.2.3. Tarım Kesiminin Yapısı ve Makinalaşma.....	45

2.2.4. Ekonomi–Politik Nedenler.....	46
2.2.5. Terör.....	48
2.2.6. Kan Davası (Töre Cinayetleri).....	49
2.2.7. Siyasi Politikalar.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN KALKINMA VE PARTİ İZLENCELERİNDE

GÖÇ VE KENTLEŞME POLİTİKALARI

3.1. KALKINMA PLANLARINDA KENTLEŞME POLİTİKALARI.....	51
3.1.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963 – 1967).....	51
3.1.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968 – 1972).....	52
3.1.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973 – 1977).....	54
3.1.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979 – 1983).....	55
3.1.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985 – 1989).....	56
3.1.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990 – 1994).....	58
3.1.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996 – 2000).....	59
3.1.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001 – 2005).....	60
3.1.9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007 – 2013).....	62
3.2. PARTİ İZLENCELERİ.....	63
3.2.1. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP).....	63
3.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP).....	63
3.2.3. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP).....	64

3.2.4. Barış ve Demokrasi Partisi (BDP).....	65
3.2.5. Demokratik Sol Parti (DSP).....	67

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE GÖÇÜN KENTLEŞME AÇISINDAN SONUÇLARI

4.1. ÇARPIK VE HIZLI KENTLEŞME.....	72
4.2. KENT YOKSULLUĞU: GECEKONDULAŞMA.....	73
4.3. İŞSİZLİK.....	76
4.4. HİZMET YETERSİZLİKLERİ.....	79
4.5. KONUT VE TOPRAK SORUNU.....	79
4.6. ÇEVRE SORUNLARI.....	80
4.6.1. Toprak Kirliliği.....	81
4.6.2. Su Kirliliği.....	81
4.6.3. Hava Kirliliği.....	82
4.6.4. Gürültü Kirliliği.....	82
4.7. KİMLİKLEŞME VE AYRIŞMA: ÖTEKİLEŞTİRME.....	83
4.7.1. Ayrımın Sosyolojik Boyutları.....	83
4.7.2. Kırsal Kesimden Gelenlerin Kentlerdeki Durum Ve Davranışlar.....	88
4.7.3. Yönetimin Tutumu.....	91
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	93
KAYNAKLAR.....	98

TABLULAR LİSTESİ

Tablo: 4.1. Bölgelerin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı (2008 – 2009 Dönemi).....	70
Tablo: 4.2. Yurt İçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler.....	77
Tablo: 4.3. İş Durumu (Yıllık).....	78

GİRİŞ

Kentleşme, 20. yüzyılın ayırt edici özelliklerinden birisidir. Gelişmiş, gelişmekte, kapitalist, sosyalist bütün ülkeler, kentleşme olgusunun etkileriyle karşı karşıya kalmışlardır. Çözülme ve yoğunlaşma ile akım olaylarının gerçekleştiği iki uçlu olgular bütünü olan kentleşme sürecinin bir ucunda çözülmenin gerçekleştiği kır bulunurken diğer ucunda ise yoğunlaşmanın gerçekleştiği kent bulunmaktadır. Akım ise bu yoğunlaşma olgularının özelliklerine uygun ve bunlara bağımlı olarak kır ile kent arasında iki yönlü gerçekleşir.

Kırsal kesimden farklılaşma süreci olan kentleşme, aynı zamanda kendi içersinde meydana gelen değişimi ifade etmektedir. Bu nedenle kentleşme, sürekli değişen, kendini yenileyen dinamik bir süreçtir. Kentleşmenin zamanla birlikte sürekli bir değişim içinde olma özelliğine sahip olması; üzerinde çalışılarak belli bir sonuca ulaşabilme, hakkında sabit bir ilke edinme imkanını ortadan kaldırmaktadır. Kentleşmeyle ilgili birçok tanımlamalar yapıp özellikler yüklenmesine rağmen, kavram tam olarak açıklanamamıştır. Ancak kentleşme, aynı zamanda bu tanımlamaların tümünü kapsayacak kadar da büyük bir olgudur.

Ülkemizde kentleşme hareketlerinin gelişimi incelendiğinde, 1950'ye kadar çok yavaş artış kaydeden kent nüfusu, bu tarihten sonra özellikle kırsal alanlardaki yapısal dönüşümlerden kaynaklanan çözülmenin, kentlere yönelik yoğun göçlere neden olması sonucunda, çok hızlı bir artış sürecine girmiştir. 1950'den sonra artan ve kırdan kente yönelik göçlerin şekillendirdiği bu hızlı kentleşme, günümüzde de devam etmektedir.

İnsanların doğup büyüdüğü kırsal toprakları bırakıp kentlere göç etmesinin temelinde çok sayıda birbirine bağımlı ya da bağımsız faktör bulunmaktadır. Yiyecek bulma ihtiyacından ortaya çıkan tarihin ilk göçleri, 21. yüzyılda fiziki, siyasi, tarihi,

askeri, sağlık ve sosyo-ekonomik birçok faktöre bağlı olarak suregelmiştir. Kırsal kesimdeki yuksek doğurganlık, işgucu arzı ile birlikte gizli işsizliğin artmasına toprağın parçalanarak üretim ve verimliliğin azalmasına yol açarak nufusun kırdan kente go etmesine neden olmaktadır. Kırsal kesimde tarımsal gelirin ve toprak mülkiyetinin dengesiz dağılımı, tarımda makinalaşma ile birlikte işgucu talebinin goreli olarak azalması ve sosyal altyapının yetersizliği kentlere gou hızlandırmaktadır. Bu olgular yanında kentsel kesimlerde istihdam, eğitim, sağlık imkanlarının kırsal kesime gore daha iyi olması ile birlikte, kültürel faaliyetlerin yarattığı cazibe de gou artıran unsurlar olarak belirtilebilir. Ayrıca lkemizde, 20. yüzyılın son 15 yıllık döneminde ortaya çıkan ve özellikle doğu bölgelerinde görülen terör olayları ve söz konusu bölgelerde var olan tre cinayetleri de nüfus hareketlerine yol açmaktadır.

Araştırmamızın amacı, kentleşmenin önemli bir parçası olan go olgusunun nedenlerini ve sonuçlarını sosyo-ekonomik yaklaşım çerçevesinde ele almak; kent kültürüne sahip kişilerle köyden yeni go etmiş kişiler arasındaki ilişkilere değinerek goe kaynak oluşturan eşitsizliklerin kentleşmeyi ne ölçüde etkilediğini ortaya koymaktır. Bu amaca dönük olarak Türkiye’de konuyla ilgili önemli çalışmalar yapmış kişilerin bu çalışmalarından ve kurumların verilerinden yararlanılmıştır. Ayrıca yasalarda ve parti programlarında konuyla ilgili düzenlemeler de incelemeye dahil edilmiştir.

Çalışmamızın temel varsayımı, go olgusunun sebeplerinin bölgelerin ekonomik, sosyolojik, kültürel, coğrafi, demografik özelliklerine gore farklılık arz ettiği ve sonuçlarının bu nedenlerden dolayı go eden kişilerin beklentilerine cevap bulabilme ölçülerine gore şekillendiğidir. Bununla beraber, farklı geçmişleri, yaşam tarzları, ekonomik kazanımları olan ancak coğrafi olarak birbirine yakın yerlerde yaşayan

insanların birbirlerini iyi-kötü ölçütünde farklı değerlendirdiğidir. Gelir düzeyi yüksek kentli kesim, genellikle gerek yaşam tarzları gerekse kendileri gibi olanlarla kurdukları ilişkide homojen bir yapı oluşturmaya çalışmakta ve toplumun geri kalanını yaşam alanlarının dışında tutup keskin bir sınır çizme çabasına girmektedirler (Perouse ve Daniş, 2005: 104).

Ekonomik, kültürel, sosyal veya herhangi bir nedenle ortaya çıkan göç olgusuyla kimlik arasında önemli ilişki vardır. Kişiler uzun süre kendi kültürlerinden çok farklı ortamlara gittiklerinde; öncelikle bir kimlik arayışına girmektedirler. Göç öncesi insanların belli kimlikleri vardır. Ancak kim olduklarını nereye ait olduklarını yeniden sorgulamaktadırlar. Kimlik ve aidiyet sorunu yaşayan insanlar kendi olanakları çerçevesinde göç ettikleri çevreyi benimsemekte ya da benimsememektedirler.

Ülkemizde kentleşme, temelde sanayileşmeye bağlı olarak değil; köyden kente yoğun bir göç hareketi şeklinde gerçekleştiği için çalışmamızda göçün sebepleri ve sonuçlarına geniş bir yer verilmiştir. Öte yandan kentliliği içselleştiren ve buna zenginliği de ekleyen kentli kesim ile köyden yeni göç etmiş yoksul kesim arasındaki ayrıma da sosyo-ekonomik perspektif çerçevesinde tezin her aşamasında değinilmiştir.

Kentsel yaşam ya da kent kültürü denilen kavramın tüm öğeleri farklılaşarak yeni bir kentli tipi, davranış normları ve kentlilik bilincinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yalnızca Türkiye'deki değil, dünyadaki tüm kentler için bu sosyal dönüşüm süreci dikkatle ele alınması gereken ve yeni kentli tipinin kentteki var olma nedenini ortaya koyan bir konudur.

Tamamı dört bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde, kentleşme kavramı üzerinde durulmuştur. Kentleşme dinamik yapıya sahip bir olgudur. Bu özelliğinden dolayı sürekli değişik özellikler edinmiş ve yeni kavramların doğmasına sebep

olmuştur. İşte bu özelliğinden hareketle; kavramın vazgeçilmez unsurları olan kent, kentleşme ve göç sözcükleri tanımlanarak tarihsel süreçteki özelliklerine değinilmiştir.

İkinci bölümde ülkemizde yaşanan kentleşmenin Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine kadar geçirdiği tarihsel evrimi üzerinde ve ‘Anayasal Kentleşme’ çerçevesinde 1961 ile 1982 Anayasası’nda yer alan kente, kentleşmeye, kentleşmeye ve göç olgusuna dair maddeler incelenmiştir. Ayrıca ikinci bölümde ülkemizdeki bölgesel eşitsizliklerden nüfus dağılımındaki farklılıklara, tarımda makinalaşmadan ekonomi-politik nedenlere, siyasi politikalara kadar göçün nedenlerine yer verilmiştir. Bu nedenler dışında terör ve kan davası gibi ülkemize has göç nedenleri de ele alınmıştır.

Sonraki bölümde, ülkemizde ilk olarak 1963’te hayata geçirilen beş yıllık kalkınma planından itibaren dokuz planın içerdiği ilke ve esaslara yer verilmiştir. Ayrıca, partilerin programlarında kentleşmeye yönelik yer verdikleri plan ve önerilere değinilmiştir.

Göç, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde birbirine benzer sonuçlar doğurmuştur. Planlanmadan ve önlem alınmadan gerçekleşen bu göçler, ne yazık ki ağırlı olarak olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Çarpık ve hızlı kentleşme, gecekondulaşma, işsizlik, hizmet yetersizlikleri, konut ve toprak sorunu ve çevre sorunları bu sonuçlar arasında yer almaktadır. Dördüncü bölümde, göçün bahsedilen sonuçları sosyo-ekonomik yaklaşım çerçevesinde tartışılmıştır. Son olarak, göçün sonuçları arasında yer alan “kimikleşme ve ayrışma: ötekileştirme” kısmında, ayrımının sosyolojik boyutuna, kırsal kesimden gelenlerin kent yaşamındaki hal ve hareketleri ile yönetimin bu konudaki tutumuna yer verilerek çalışma sonuç ve değerlendirme kısmıyla beraber nihayetlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK KENTLEŞME

1.1. KENT KAVRAMI

1.1.1. Tanımı

Kent olgusu üzerine ne kadar düşünülürse düşünülün ne kadar yazı yazılırsa yazılısın asla tek bir tanımlamada karar kılınamamıştır ve de yapılan tanımlamalar aynı özelliği uzun süre koruyamamıştır. Genel olarak sahip olduğu nüfusun büyüklüğü, yoğunluğu ve heterojenliğiyle kimlik kazanan bir yapı olarak kabul edilen kentin tanımını tek bir perspektiften bakarak yapabilmek mümkün değildir.

Kavram olarak Eski Yunan ve Roma'dan günümüze miras kaldığı savunulan kent, Fransızca "cité", İtalyanca "citta", İspanyolca "ciudad" kelimelerinden türetilmiştir. Eski Yunan'da "polis" adını almış olan kavram, bu dönemde "uygarlık" kavramının eşiti olarak kabul edilmiştir (Holton, 1999: 13) (ki bahsi geçen dönemde sınıfsal ayırım, cinsiyet ayırımı ve maddi zenginliği esas alan bir uygarlığın varlığı söz konusudur). Bu yüzden ki birçok dilde kent ve uygarlık sözcükleri aynı kökten meydana gelmektedir. Madina, medeniyet, city, civitas, civilization bu savunuya örnek olarak gösterilmektedir (Demirer, 1992: 45).

Siyasetin beslenip geliştiği, kurumsallaştığı bir alan olan uygarlıkta (Bal, 1999: 136) kent, ortaya çıktığı andan itibaren entelektüel etkinliklerin odak noktası olmuştur. Eski Yunandan beri kent kökenli olan özgürlük ve demokrasi, ortaçağ kentlerinin kendi kendilerini yönetme arzularının bir sonucu olmuştur. Kentler ve kentliler, 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar yeni bir yönetim anlayışının gelişimini sağlamışlardır (Görmez, 1997:

36). “Kent havası insanı özgür kılar” (Bumin, 1998: 62) sözünün temelleri de muhtemelen bu dönemde atılmıştır.

1.1.2. Kentlerin Ayırt Edici Özellikleri

Her şey zıddıyla meşhurdur ve zıddıyla anlam kazanır. Bize de kentin tanımını en sağlıklı biçimde verecek olan kentin tezadı kabul edilen köyün tanımıdır. Sosyologlar genellikle kent denilen sosyal grubu köy topluluğunun karşıtı olarak görmüşler ve tanımlamalarını bireylerin ırk, etnik menşei, sosyo-ekonomik konum ve kültürel açıdan değişmiş ve çeşitlenmiş heterojen özelliğinden yola çıkarak kenti tanımlamışlardır (Yörükkan, 1999: 20). Maunier ise kentin tanımında nüfusuna oranla dar bir coğrafi alana sahip ve aile yapısı, meslek grupları, sosyal sınıflar, dini inançlar gibi her noktada farklılaşmış karmaşık bir yapıya dikkat çekmektedir (Yörükkan, 1999: 14–17). Halihazırda yapılan tanımlamalarda, kentler yalnızca maddi bir kara parçası olarak değerlendirilmemekte, parçası oldukları toplumun bir özelliği olarak tahlil edilmektedirler (Bal, 1999: 44).

Ruşen Keleş, kenti sürekli toplumsal bir gelişme içinde bulunan, toplumun yerleşme, yaşama, sağlık, eğitim, ulaşım, iletişim, eğlenme ve dinlenme gibi sosyal gereksinmelerinin karşılanabilir olduğu, ekonomide tarımsal kazanımının oransal olarak daha düşük olduğu, nüfus yoğunluğunun kırsal alanlara göre daha yoğun olduğu, ilişkilerin çeşitli fakat bir o kadar da yüzeyselleştiği yerleşme birimleri olarak tanımlamaktadır (1993: 20).

İl ve ilçe nüfusu kentsel nüfus sayıldığına göre Türkiye’de kent ve köy ayrımında yönetsel örgüt sınırları ölçütünün benimsenmiş olduğu belirtilebilir. Burada

mekandaki nüfus yoğunluğu taban alınmamaktadır. Pekala 750 nüfuslu bir ilçe, 2,5 milyonluk bir il merkezi kadar kent sayılma hakkına sahiptir (Keleş, 2004: 106).

Demografik açıdan değerlendirildiğinde 20,001 veya daha fazla nüfuslu yerleşim yerleri kent, 20,000 veya daha az yerleşim yerleri ise köy (TÜİK) olarak tanımlanırken; içinde sürekli değişen ihtiyaçların üretim güçlerinde de değişiklik meydana getirmesiyle toprak kullanımının tarımsal faaliyetlerden çıkıp sanayiye veya çeşitlilik içeren ekonomik alanlara kayması kentin ekonomik olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır (Keleş, 1993: 75). Keleş'in tanımlamasından anlaşıldığı üzere nüfusun büyük bir bölümü ekonomik kazancını topraktan değil sanayiden, daha karmaşık ilişkilerin bulunduğu örgütsel işlerden sağlamaktadır.

Kentin kent olarak algılanmasının, fiziki ve mimari örgütlenmesinde yansıyan bir kültürel oluşum olarak görülmesine bağlı olarak kent, kent kültürünün farklılığına esas teşkil eden *uzam* (space) ile hayatın rutin ilişkilerinde kimlikleri ortaya koyan ve ileten *alan* (place) ekseninde bir örgütlenme içindedir (Sarıbay, 1996: 38).

Bu tanımdan hareketle; etrafımızda bulunan maddi her yapı, kullandığımız yoldan yaşadığımız eve, gittiğimiz lokantadan alışveriş merkezine kadar kısaca yaşadığımız maddi ortam bize yalnızca fiziki ve mimari özelliği hakkında bilgi vermez; içerisinde bulunan pratik ilişkilerin yansıttığı kültürel dünyayı ve kimlikleri de gözler önüne serer.

Kent ve köy boşlukta, bir anda çevresinden bağımsız bir şekilde ortaya çıkmış birbirinden farklı birimler değildir. Her ikisinde de incelendiğinde birbirine benzeyen ve karşılıklı olarak alışveriş içinde oldukları özellikler mutlaka bulunmaktadır. Zaten küçük bir köy zamanla kasaba ve sonrasında da kent olmaya aday bir yerleşim yeridir. Köy kanununun 2. maddesine göre köyler "cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi

ortak malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ, bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler” (Gözübüyük ve Akılhoğlu, 1992: 112) şeklinde tanımlanmıştır. Bir topluluğun salt bir köy ya da salt bir kent olarak tanımlanmasının mümkün olmayacağını savunan Keleş’e göre tanımlamanın bir başka topluluğa göre daha fazla köysel ya da daha fazla kentsel olarak yapılması olanaklıdır. Köy ve kent arasındaki ayrım tek bir özellik ya da etmenin sonucu değildir. Birbirine sıkıca bağlı işlevsel bağlantıları olan bir takım özelliklerin ürünüdür (Keleş, 2004: 108). Şu halde her iki birim karşılaştırılırken, aralarındaki bağ, tarih incelemelerinde olduğu gibi, neden sonuç ilişkisi kesik kesik değil süreklilik halinde incelenmelidir.

Kent, sosyal sınıflardan oluşan bir toplumun yapay çevrenin egemenliğini ilan ettiği, kendi içinde kuralları olan bir yerleşim alanıdır. Aynı zamanda sivil toplumun organize olduğu, kentte yaşayanların ekonomik konumlarının tanımlandığı hukuk sisteminin bağımsız, merkezi veya tek tip olarak egemen olduğu toplum tipi olarak görülen kent, ortaya çıkmasıyla beraber içinde yaşayan insanlara bazı haklar vermiş ve ödevler yüklemiştir (Bal, 1999: 136).

Nüfus yoğunluğundan ekonomik ölçütü, sosyolojik ilişkilerden coğrafik özelliğine kadar hangi şekilde tanımlanırsa tanımlansın, her bir kent tanımı arasında bağlantı bulunmakta ve değişen süreç içinde bu tanımlamalara yeni eklentiler yapılmaktadır.

Özoğuz, kentin idari ve ekonomik açıdan merkezi işlev görmesini ön planda tutar ve nüfus büyüklüğü ile tarım dışı faaliyetlerinde bunun yanında eş zamanlı olarak gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır (1986: 198). İspir ise, coğrafi anlamda bakıldığında kentin fiziksel büyüklüğünden çok içersinde heterojenliğin yüksek olduğu ve hatırı sayılır bir şekilde ulaşım yollarının varlığından söz etmektedir (1982: 4).

Ancak her iki tanım da Türkiye açısından değerlendirildiğinde, sanayileşmenin ve özellikle de teknolojinin etkisiyle ayırt edici özelliklerini yitirmeye başlamıştır.

Günümüzde artık “gidemediğin yer senin değildir” (Sadrazam Halil Rıfat Paşa) sözünü doğrularcasına yoğun bir devlet politikası uygulanmakta ve ülkenin en ücra köşelerine kadar yol götürülmektedir. Bu yapılanma aynı zamanda Cumhuriyet döneminin ilk 15 senesine de damga vurmuştur. Doğu-Batı ve Güneydoğu-Batı arasında ulaşımı sağlayan demiryollarının ekonomi-politik amaçlı inşası, üretimin iç bölgelere kadar girmesini sağlayarak 20. yüzyılın tarım sektörünün, sanayi ile iletişim içine girmesini sağlamıştır. Aynı zamanda ülkenin sosyo-ekonomik yapısında tarım sanayi işbirliğine dayanacak olan dönemin başlamasında başat rol oynamıştır (Tunçdilek, 1986: 151).

Hızla değişen ve gelişen dünyada gelinen nokta için yeni kavramlara ihtiyaç duyulmaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda kent-kır tanımlamalarının yetersiz kalmasından dolayı “ana kent”, “evren kent”, “mega kent” kavramları karşımıza çıkmaktadır. Metropolis olarak da ifade edilen ana kent, kamu hizmetlerinin yürütülmesi ve kent planlaması açısından önem taşıyan büyük şehirlerin (metropoliten alan) ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel açıdan merkezi noktada olan ve çevresini etkileyen alan olarak tanımlanmaktadır (İspir, 1982: 2).

Bu büyük kent yapılarında ekonomik hayattan kültüre, fiziki ve coğrafi konumlardan mesleki yapıya, iktidarın örgütlenmesinden yurttaşlık haklarına varıncaya kadar her türlü çelişki, farklılık ve karşıtlık iç içedir (Sarıbay, 1996: 39).

Metropol kavramının hızla yaşanan değişimler sonucunda popülerliğini kaybetmesiyle ve çevre metropoliten alanların genişleyerek yan yana gelmeleriyle sonu yokmuşçasına büyüyen coğrafi bölgeler “mega kent” adını almaktadırlar. Yeryüzünün

tamamen yerleşme haline dönüşmesi hali ise “evren kent” olarak adlandırılmaktadır ve dünyada yaşanan bu hızlı kentleşme, araştırmacıların dünyanın bu noktaya geleceği yönünde ortak bir fikre sahip olduklarını ortaya koymaktadır (İspir, 1982: 3).

Tüm bu tanımlamalardan sonra başta yaptığımız açıklama örneklerle de desteklendiği gibi kentler; sosyal, ekonomik, kültürel ve mekansal bileşenleri olan karmaşık bütünlerdir. Bir kent hiçbir zaman durağan olmayıp pek çok etmene bağlı olarak sürekli bir evrim süreci içinde bileşenlerine zarar vermekte ya da değiştirmektedir (Oktay ve Mengi, 2007: 187).

1.1.3. Kentlerin Ortaya Çıkışı Ve Gelişimi

Kentler, her zaman var olmuş ve hep var olacak olan faktörlerin etkisiyle meydana geldiği, ayrıca kentlerin doğal bir yapı değil insan tabiatının özelliğinin bir sonucu olduğu kabul edilmektedir. İlk olarak kentin eşiti kabul edilen uygarlığın; dünyaya tutku, içgüdü ve karşı konulamaz istekleriyle gelen insanın bu yönlerini dengelemek için gerekli olduğu savunulur. Buna göre çözülme ve toplanma sonucu olduğu kabul edilen kent hem olumlu hem de olumsuz bir sonuçlanmayı kapsayacak kadar derin, çeşitliliğe sahip bir özellik taşır. Bu açıdan değerlendirildiğinde aile, kilise, köy birliğinin bozulmasıyla her türlü düşüncenin peşine takılabilecek bir karmaşaya düşmüş yığınların yayılmasıyla oluşan kent, diğer açıdan farklı sosyal örgütlenmenin merkez edineceği alan olarak tanımlanmaktadır (Aslanoğlu, 1998: 27).

Bir araya gelmeleriyle meydana getirdikleri toplumda insanlar, zaman içerisinde toprağa bağlı bir yaşam sürdürmeye başlayarak yerleşik hayata geçişin temellerini

atmışlar ve aynı zamanda bir arada yaşamın beraberinde getirdiği iş paylaşımına giderek farklı ilişki tiplerini meydana getirmişlerdir.

Yerleşik hayata geçmede üretime elverişli topraklar, su kanallarının varlığı ve güvenli sayılabilecek bölgeler önemli rol oynamıştır. Bu yüzden ilk kentler, Fırat ve Dicle nehirlerinin bulunduğu Mezopotamya Bölgesinde ve sonrasında onu takip eden Nil nehrinin kenarında Mısır'da ortaya çıkmıştır. Önceleri ihtiyaca göre üretilen toprak mahsullerinin sonradan ihtiyacın üstünde üretilmeye başlaması farklı gelir kapılarının özellikle ticaretin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu aynı zamanda kent olgusunun da temelidir. Çünkü bir kentin ayırt edici en önemli özelliği ekonomik kazanımların çeşitliliğidir.

Kentler, üretimin çok fazla olması durumunda artan ürünün coğrafi yoğunlaşması sonucu oluşmaktadır. İktisadi bütünleştirme tarzı da böyle bir artışta üretme ve yoğunlaştırma yeteneğine sahip olmalıdır. Kentleşme ve iktisadi bütünleştirme tarzı arasındaki ilişki işte burada yatmaktadır (Harvey, 2003: 198).

Her olayın sonucu aynı zamanda kendisinden sonra ortaya çıkacak olayın nedenidir gerçeğinden hareketle; tarım alanlarından elde edilen artı ürünü korumak gerekçesiyle alanın etrafına surlar çevrilmesi ve otoriter bir iradeye sahip örgütsel bir yapının oluşturulması ve bu yapının işleyişini dini kaideleri kullanarak kolaylaştırma, artı ürünün tüketilememesi sonucunda bu ürünleri elden çıkarmak maksadıyla diğer kentlerle ticari ilişki içerisine girme, bu ilişkide daha etkin rol oynayan kentlerin gelişerek siyasi söz sahibi olma gücünü ellerine almaları, ortaya çıkan ihtiyaçlar sonucunda yazı, silindir mühür ve hukukun ortaya çıkması ve son olarak da toplumda asker, yönetici, din adamı, tüccar zanaatkar, çiftçi gibi toplumsal sınıfların ortaya

çıkması hep birbiriyle bağlantılı ve neden–sonuç ilişkisi içerisinde gelişen olaylar bütünüdür (Üsküdar, 2008).

Yerleşik hayatta öncelikle sadece ihtiyacı karşılamak için yapılan üretimin sonrasında artan miktarda üretilip farklı meslek gruplarının ortaya çıkması toplumsal–ekonomik yapıyı oluşturmuştur. Yani kentleri ortaya çıkaran faktör sosyo–ekonomik zorlamadır. Toplumlar da köklü değişimlerin yaşanmasına sebep olanlar, aynı zamanda bunun olmasını talep edenler genellikle piramidin en alt tabakası olarak isimlendirebileceğimiz halk kitlesidir.

Ortaçağ kentlerinde yapısal olgu içerisinde günümüz kentleşmesinin iletilici özelliği arasında yer alan ulaşım yollarını dikkate almadan şekillenmiştir. Burada dikkate alınan daha çok güvenlik ve hakimiyet esası olmuştur.

Ekolojik kuram açısından da kentleri incelediğimizde, kentsel gelişme dinamiğini sağlayan temel süreçler olarak yoğunlaşma (aynı işleve sahip birimlerin aynı mekanda toplanma eğilimi), merkezileşme (kentsel işlevlerin farklılaşması sonucu denetim ve örgütlenmenin merkezileşmesi eğilimi), ayrışma (aynı işleve sahip birimlerin aynı mekanda toplanması sonucu birbirlerinden ayrılmış alanların oluşması süreci) ve istila–ardıllık (öncesinde içinde sahip olunan işlevin birim içine yeni bir işlevin gelmesi sonucu yeni bir işlev kazanması süreci) ile kentlerin oluştuğu savunulmaktadır (Aslanoğlu, 1998: 29).

1.1.3.1. Ortaya Çıkış Dönemlerine Göre Kentler

Kentler sınıflandırılmak istendiğinde genellikle “sanayi öncesi kent” ve “sanayi sonrası” kent olarak tanımlanmakta ve ikisinin arasındaki temel yapısal farkı

“teknoloji”nin ortaya koyduğu savunulmaktadır. Kentsel yapının bağımlı değişken kabul edildiği bu yaklaşımda (Sjoberg kuramına göre), teknoloji bağımsız değişken olarak kabul edilmiştir. Hiçbir birime bağlı olmadan, kendi başlarına, birden ortaya çıktığı kabul edilmeyen kentler, ait oldukları toplumun yapısal özelliği ve karşılıklı ilişkileri ile birlikte ele alınıp değerlendirilmektedir (Aslanoğlu, 1998: 73).

1.1.3.1.1. Sanayileşme Öncesi Kentler

Sanayi öncesi kentlerde din toplum üzerinde önemli bir güce sahiptir. Dini liderler aynı zamanda toplumun yöneticisidirler. Bu yüzden dönemin kentlerinde ekonomik işlev ikinci planda kalırken dinin de etkisiyle siyasi egemenlik ön plana çıkmaktadır. Bu dönemde ticaret ve küçük zanaatlar var olsa da mevcut toplumsal zihniyet daha çok kapalı bir ekonomik özelliğin mekanda hüküm sürmesine sebep olmuştur (Ertürk, 1997: 106).

Hiyerarşik yapının fazlasıyla katı bir özellik gösterdiği sanayi öncesi kentlerde din, yönetim, eğitim, ekonomi kısacası bir hayatı kapsayan her şey elit sınıfın elindedir. Bu sınıf ile piramidin tabanını oluşturan geniş halk kitleleri arasında dikey hareketliliğe izin vermeyen katı bir statü farkı vardır.

Sanayi öncesi kentlerde toplumsal yapı farklılıklarının kentsel yapı farklılıklarına da yansıdığı görülmektedir. Toplumun üst sınıfı merkez ya da merkeze yakın yerlerde toplanmıştır. Alt gruplar ise merkezin dış bölgelerine itilmişlerdir (Ertürk, 1997: 106). Meslek grupları ise daha önce belirttiğimiz gibi ekonomik etkinliklerde sahip oldukları özelliklerine göre mekandaki yerlerini almışlardır.

Ayrıca toplumdaki farklı etnik grupların varlığı da bölgelere yerleşmede farklı alanların aranmasına sebep olmuştur. Sanayi öncesi dönemde ekonomik, sosyal ve kültürel yapıda karşımıza çıkan ayırım, kendisini arazi kullanımında göstermemiş ve bir alan birden çok işlev için kullanılmıştır. Örneğin dini mabetler aynı zamanda okul olarak, evler iş yeri olarak kullanılmıştır (Ertürk, 1997: 107).

Sanayi öncesi kentte, uzmanlaşma ve işbölümü ilkel bir düzeyde olduğu için bu dönemde iş çeşitliliği ve ilkesel bir politikayla karşılaşılmaz. Loncalar, ekonomik alanda işlerin işleyişine dair her noktada karar merci durumundadırlar. İşe eleman almadan onları yetiştirmeye, rekabetin artmasını önlemeden fiyat belirlemeye kadar hemen her planı yapan bir fonksiyona sahiptirler. Uzmanlaşmanın olmadığı bu dönemde üretici aynı zamanda pazarlık esasına göre üretilen malın satıcısıdır (Ertürk, 1997: 108).

1.1.3.1.2. Sanayileşme Sonrası Kentler

19. yüzyılın başlarına sanayi devrimine gelene kadar kentli nüfus 5 bin ile 10 bin arasında değişerek toplam nüfusun ancak %10'unu oluşturabiliyordu. 1750 ile 1830 yılları arasında İngiltere'de ortaya çıkan ve sonrasında tüm Avrupa'yı saran sanayileşmeyle birlikte kentlerin mekansal yapısında değişimler görülmeye başlamıştır. Sanayi işletmelerinin kentlerin dışında zemin bulmasıyla yeni bir birim olan işçi kentleri ortaya çıkmıştır (Karaca ve Okutan, 1995: 19).

Sanayileşmeye genel ve özel olarak iki açıdan bakılabilir. Genel olarak sanayileşme sermaye birikimi, üretim ve verimlerin yükselmesi, toplumun refahının artmasıyla eş anlamlıdır. Özel olarak ise çalıştırma seviyesini, emeği ile geçinen bir sosyal grubun genişlemesini ifade etmektedir (DPT, BBYKP, 1963: 106).

Sanayi devrimiyle beraber üretim ve ulaşım alanında ortaya çıkan değişiklikler kentlerin sosyo-ekonomik açıdan da değişimini sağlamıştır. Kapalı kent yapısı fabrikaların yapılmasıyla dışa açılmış, yeni üretim biçimlerinin oluşturduğu yeni toplum sınıfları oluşmuş ve farklılıklar büyümeyi, gelişmeyi beraberinde getirmiştir (Ertürk, 1997: 107). Sanayileşmenin sonucunda üretimin bir aşamasında uzmanlaşmış, söz konusu işe has özel bilgi ve beceriyle eğitilmiş kişilerin örgüt içinde hangi işi nasıl yapacağı açık bir şekilde belirtilmiştir. Üretime katılımın farklılaştığı bu dönemde iş bölümü yeniden tanımlanmış ve görev dağılımı (bilgi, hizmet, mal üretimi) yapılacak işin üstesinden gelebilecek şekilde yetiştirilmiş kişilere göre yapılmıştır. Sanayi kentini sanayi öncesi kentten farklı kılan, kentlerde tarımsal üretimin azalmasından çok; iş örgütlerinde, sanayide ortaya çıkan uzmanlaşmış, işbirliği içinde birbiriyle ortak ve uyumlu bir şekilde çalışmak zorunda olan meslek gruplarının varlığıdır (Kıray, 1982: 58). Uzmanlaşma ve iş bölümünün ortaya çıktığı ve arttığı bu dönemde sanayi öncesinde kentlerde istenmeyen faktörler olan çeşitli etkinlikler bu dönemde itibar kazanmıştır.

Ekonomik kazanımdaki farklılaşma işbölümü ve uzmanlaşmaya yol açarken sosyo-ekonomik yapıda da farklılaşmayı beraberinde getirmektedir. Ancak bu farklılıklar kendi içinde iş bölümüne gidilerek bir bütünselliğin meydana gelmesini sağlayacaktır. Böylece kentlerin üretim, büyüklük, yoğunluk, farklılık ve karmaşıklıklar içindeki bütünlüğü, kentsel mekanın ayırt edici özelliklerini ortaya koyacaktır (Ertürk, 1997: 57).

Endüstri devrinde mekanlar arasındaki fiziksel uzaklık ve farklılık hızla kapanmaya başlamıştır. Bunun yanında kentlerde çalışanların büyük çoğunluğunun kent dışı yerleşim birimlerinden geliyor olması ise sosyal ve kültürel geçişin önemli bir aracı

olmuştur (İspir, 1982: 5). Ancak bu geçiş bireylerin yaşam standartlarının bir yandan yükselmesine sebep olurken diğer bir yandan da bu standartları yakalamak ulaşılması zor bir hayal olarak kalmıştır.

Sosyal yapının değiştiği sanayi kentinde, başlangıçta kentin merkezinde ikamet eden varlıklı kesim bu kez kentin dış mahallerine taşınmaya başlamıştır. Bu kesimin terk ettiği konutlar ise önceleri yoksulların konut edindiği yerler olurken sonrasında ticaret merkezleri olarak kullanılmıştır (Ertürk, 1997: 108).

Çalışma ve hayat kazanma modelinin gerekleri modern yaşamın gelişiyile yaşanılan ve çalışılan mekanın farklı olmasını gerektirmiştir. Zamanının çoğunu evinin dışında ailesinden uzakta geçiren birey, kitle haberleşme ve yayın araçlarıyla sürekli değişen kültür içinde evrim geçirmeye; farklı bir kültürün insanı olmaya başlamıştır. Modern yaşamın kültürel gereklerinden olan basın, yayın, tiyatro, müzik gibi aktiviteler, bireyi bu alanlara dahil olma isteği ile kuşatırken aile içindeki etkileşimi de her geçen gün azaltmıştır (Kıray, 1982: 59).

Sanayi öncesi toplumlarda, bireyin dünyaya getirilmesinden yetiştirilmesine, eğitiminden mesleğine, taşıyacağı kültürel özelliklerine, güvenliğine ve hatta sahip olacağı dine kadar her noktadan aile sorumluyken, sanayileşmiş toplumlarda tüm bunlar farklı birimlerin sorumluluğu altına girmiştir.

Ürünün denetimi ve yönetimi merkezde, üretiminin kent dışında gerçekleşmesi, ekonomide büyük oranda farklılaşma ve uzmanlaşmanın görülmesine neden olmuştur. Mekansal farklılıkların artmasıyla kent dışı arsaların merkezlerden daha ucuz olması toplu konutlaşmaya gidilmesini ve iş bölgesi etrafındaki konut alanlarının sınırlanmasını sağlamıştır. Ulaşım olanaklarının arttığı ve değişimin hızla yayıldığı sanayi kentinde buralarda inşa edilen konutların hemen satılmayıp elde tutulması konutların değerlerinin

düşmesine sebep olmuştur. Bunun sonucu olarak da düşük gelir grupları ve sosyo-ekonomik açıdan yetersiz olanlar bu konutlara yerleşebilme olanağı bulmuşlardır (Ertürk, 1997: 108).

Sanayi kentinde sanayinin yönetim ve denetim işlevinin merkezde toplanması, kent merkezinin büyümesiyle birlikte alt kentleşmede mekanın fiziksel yapısını şekillendirmiştir.

1.1.4. Anadolu Kentlerinin Özellikleri

Anadolu kentleri harita üzerine yerleştirildiğinde, dağılımlarının ilgi çekici bazı özellikler yansıttığı ve hiçbir kentin kırsal çevre ile bölgedeki kentlerden kopuk olmadığı görülür (Faroqhi, 1994: 14). Bu dönemlerde dini inançlar da kentlerin oluşumunda yardımcı rol oynamışlardır. Batı'da kent oluşumunu sağlayan jimnazyum ve tiyatroların (Keleş, 2004: 135) aksine İslam inancına sahip toplumlarda cami, medrese, pazaryeri ve hamamlar kentin meydana gelmesinde oldukça etkin faktörler olmuşlardır. Örneğin; önceleri çadırlarda yaşayan Araplar, camilerin yapılmasıyla buralara yakın yerlerde yaşamaya başlamışlardır. Dini mabetlerin etrafında toplanan insanlar evlerini buralarda inşa etmişler ve iş yerleri de yapılan işlerin çeşitliliğine göre aynı mekanda toplanmıştır.

İlk kent yapıları incelendiğinde oluşumun merkezden dışa doğru işin özelliğine göre sıralandığı göze çarpmaktadır. Örneğin cami yakınlarında kitapçılar, deri eşya satıcıları, terlikçiler bulunur ve bunları dokumacılar izler. Marangozlar, çilingirler ve bakırcıları da demirciler, eğerciler, saraçlar kentin sınır yakınlarında yerlerini almıştır. Sınır noktasında yer alan tabakhane ve boyacıların ötesinde de çömlekçiler yer

almaktadır (Keleş, 2004: 135). Eski yerleşim yerlerinden günümüze kadar gelen ve isimlerini iş özelliklerine göre alan bakırcılar, dericiler çarşısı, tabakhaneciler aynı şekilde bu oluşumun örneklerindedir.

18. yüzyılda Osmanlının uyguladığı fetih siyaseti incelendiğinde; fethedilen yerlerin öncelikle siyasi, askeri ve sosyal yönden güvenliğini sağlamak için ve savaş sonrasında harap olmuş yerlerin yaşanabilir hale gelmesi, din ve geleneklerinin yayılması için uygulanan iskan politikasının da kentlerin oluşmasında ve gelişmesinde önemli rol oynadığı görülmektedir.

1.2. KENTLEŞME

1.2.1. Kentleşmenin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Kentleşme, kırsal toplumdan farklı bir toplumsal yapının oluşması sürecidir. Bunu bir başka şekilde, toplumun ekonomik ve sosyal yapısındaki değişim olarak da ifade edebiliriz (Keleş,2004: 21). Değişimin arttığı, farklılaşmaların çoğaldığı durumda kendisine yeni bir mekan arayan bu sürecin hızı, kentleşme düzeyine işaret eder. Sadece kırsal toplumdan farklılaşma olarak algılanmaması gereken bu durum, değişmekte olan zamanın sonucu olarak dinamik bir sürecin varlık bulmasıdır. Bahsedilen değişimin yalnızca mekanın dış görünümünde veyahut yalnızca toplumda olduğunu söylemek eksik bir tanımlamadır. Karşılıklı etkileşim içinde olan bu iki öge hem etkileyen hem de etkilenen durumundadırlar (Bal, 1999: 69). Kentleşme sürecinde, insan davranışlarında değişimler yaşanmıyorsa bu süreç kentleşme olarak değil bir nüfus yoğunlaşması olarak kabul edilir. Bu değişim her ülkede aynı şekilde karşımıza çıkmayıp ülkeden ülkeye farklılık arz etse de kentin bazı getirileri evrenseldir (Görmez, 1997: 23). Örneğin,

sanayileşme ve ekonomik gelişmeye elverişli olarak kent sayısının artması ve var olan kentlerin gelişmesiyle toplumda özellikle iş yaşamında ortaya çıkan örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere has davranışlara yol açmaktadır.

Kentleşme ilk olarak yiyecek üreten toplumlarda (Mezopotamya), insan yaşamının değişmesiyle görülmeye başlamıştır. “Kentleşme Devrimi” olarak isimlendirilen bu değişim, birbirinden bağımsız olarak Amerika, Peru ve Çin’de ortaya çıkmıştır. MÖ 5000–3000 yılları arasında nehir kenarlarında üretimin başlamasıyla kara ve nehirlerde taşıma araçları, sulama kanalları icat edilmiş, artan tarım ürünlerinin muhafaza edilmesi, ulaştırılması, değişimi ve tekrar dağıtımı yeni örgütlerin kurulmasının zorunlu kılınmasıyla ekonomideki yerlerini alarak toplumda ekonomik, kültürel ve fiziksel değişimin oluşumunu başlatmıştır (İspir, 1982: 11).

Bu verilere dayanarak Harvey, kentleşmeyi artan ürünün kentin duvarlarla çevrili bir kale veya günümüzün büyük bir alana yayılmış anakenti gibi bazı mekanlarındaki yoğunlaşmasına dayandırır. Kentleşme bu yüzden nasıl belirlendiği önemli olmayan bu artan üretimin coğrafi yoğunlaşmasını kolaylaştıracak yaygınlıkta bir mekansal ekonominin oluşmasını zorunlu kılmaktadır (Harvey, 2003: 216). Toplumsal olarak belirlenen fazla üretimin coğrafi bir yoğunlaşması görülüyorsa burada kentleşmeden söz edilemez. Kentleşmenin varlığından söz edebilmek için tek (olmasa da en önemli) kural, bu fazla ürünün var olmasını sağlayan, dinamik bir özellik veren, yoğunlaştıran ve yön veren süreçlerin varlığıdır (Harvey, 2003: 218).

Avrupa’da MÖ. 3000–2000 yılları arasında ticaretin para ile yapılmaya başlanması Roma ve Yunan İmparatorluklarının doğmasına sebep olmuştur. İmparatorlukların varlığı Avrupa’ya kentleşme hareketini getirmiştir. Özellikle iletişim,

ticaret, yönetim açısından önemli rol oynayan kentler bu hareketin ilk etkilendiği mekanlar olmuştur (İspir, 1982: 12).

Kentleşme ile kent büyümesinin farklı olduğunu savunan İspir'e göre kentleşme statik, kent büyümesi ise dinamik bir özelliğe sahiptir. Buradaki ayrım gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan kentleşmenin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sanayileşen bölgelerde kent büyümesi, dolayısıyla mekanın ekonomik koşullarının ve iç sanayisinin gelişmesidir (1982: 5). Batı'da kentleşme, üretim, ticaret ve hizmetlerdeki ilerlemeyi teknoloji paralelinde ortaya koyar ve üretimdeki bu değişim halkı kentlerde yaşamaya sevk eder.

1.2.2. Kentleşmenin Özellikleri

Gelişmiş ülkelerin aksine gelişmekte olan ülkelerde kentleşme doğum-ölüm oranları arasındaki farka ve göçe bağlıdır. Tarımsal üretimde insan gücüne daha az ihtiyaç duyulmaya başlanması, toprakların miras veya satış yoluyla bölünerek üretim kapasitesinin halkın ihtiyacını karşılayabilecek miktarın altına düşmesi halkı kentlere yöneltmede itici bir rol oynamıştır.

Dengeyi bozacak şekilde fazla olduğunda bir zarar olarak görülen kentlerdeki nüfus artışının yaşanmaması ya da kırsal kesimlere oranla daha az yaşanması, ekonomik gelişme üst safhada olsa bile bunun adı kentleşme değil kent büyümesidir. Çünkü bir yerde kentleşmeden söz edebilmek için orada nüfus artışının olması şarttır. Bunun yanı sıra Keleş'in de belirttiği gibi kentleşme, yalnızca kentlerde yaşayan nüfusun değil; aynı zamanda kent sayısının da artmasıdır (1993: 88).

Kentleşmenin bir diğer özelliği ekonomide tarım dışı üretimin yani sanayi ve hizmet sektöründe gelişmesi daha ileri bir noktaya ulaşmasıdır. Ancak bu, tarımsal üretimden tamamıyla soyutlanma anlamına gelmemektedir. Gelişmiş ülke kentlerinde de pekala tarımsal üretim diğer ülkelere oranla daha yüksek olabilir. Fakat ekonominin diğer faktörleriyle kıyaslandığında kentler üretimde en fazla paya sahip oldukları sektör sıralamasında yerlerini alırlar.

Aynı şekilde nüfus artışı da hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde görülebilir. Ancak gelişmiş ülkelerde bu hız belli bir seviyede seyrederken gelişmekte olan ülkelerde hızlı, çarpık, ülkenin kalkınmasına yük olacak bir şekilde gerçekleşmektedir.

19. yüzyılda ekonomisi batılı ülkelere bağımlı hale gelen Osmanlı, tüketim tarzı ve yaşam şekliyle Batı'yla aynı çizgiyi yakalamaya çalışırken sanayileşme, işgücünün uzmanlaşması ve örgütlenmede aynı benzerlik görülmemektedir. 16. ve 18. yüzyıllar arasında kentli nüfus %10'larda seyrederken 19. yüzyılda %25 oranına sahip bir nüfus artışı dikkate alındığında üretmeden tüketen nüfusun arttığı ve ülke kalkınmasının maliyetini yükselttiği görülmektedir (Karaca ve Okutan, 1995: 21).

Kentleşme, 20. yüzyılın ayırdedici özelliklerinden listenin başlarında yerini alırken gelişmiş, gelişmekte, kapitalist, sosyalist ülkelerin tümünde etki ve sonuçlarıyla varlığını hissettirmiştir (Keleş, 2004: 24).

Kentleşmenin farklı dönemlerde farklı sebepleri ve görünümünün olmasına rağmen genel bir çerçevede çizildiğinde ekonomik, sosyal, siyasal, teknolojik, idari faktörlerin her dönemde bunu destekleyici öğeler olduğu değişmez bir gerçektir (Görmez, 1997: 12). 18. ve 19. yüzyılda hem teknolojik-ekonomik hem de politik-ideolojik temellere dayanarak ortaya çıkan sanayileşme (Ökten, 2003: 169), ekonomik

işbirliği toplulukları, yabancı sermayelerin ülkelere girmesiyle kentleşmeye etki eden faktör olarak varlığını hissettirmiştir. Dünya ekonomisinde güçlü bir yere sahip olan İngiltere ve Kuzey Avrupa, ekonomilerini üst düzeye çıkarıp belli bir noktaya geldikten sonra, az gelişmiş çevre ülkelerle ilişki içerisine girerek buralara sermaye aktarmıştır. Daha sonra demiryolu yapımına girilerek bu ülkeleri, henüz gelişmedikleri halde sanayileşmiş ülkelerin bazı özellikleri ve kültürleriyle tanıştırmış oldular (Karaca ve Okutan, 1995: 17).

Kentleşme sürecini çözülme, yoğunlaşma ve akım olaylarının gerçekleştiği iki uçlu olgular bütünü olarak tanımlayan Ertürk'e göre, kentleşme sürecinin bir ucunda çözülmenin gerçekleştiği kır bulunurken diğer ucunda ise yoğunlaşmanın olduğu kent bulunmaktadır. Akım faktörü ise bu iki olgu arasında birbirinin özelliğine uygun ve bağımlı olarak çift yönlü bir hareket özelliği göstermektedir (1997: 51).

Tarihsel bir evrim süreci olan kentleşmenin gerçekleşmesi, toplumsal olarak harekete geçme, kopma ve yoğunlaşması bazı koşullar altında daha kolaydır. Bu koşullar, tarihsel bir evrim sürecinin nihai ürünüdür. Uygun koşullar, başlangıçta şu şartların bir araya gelmesinden kaynaklanmıştır (Harvey, 2003: 218):

- a) Büyük bir toplam nüfus,
- b) Yerleşik ve görece hareketsiz nüfus,
- c) Yüksek yoğunlukta nüfus,
- d) Belli doğal ve teknik koşullarda yüksek potansiyele sahip üretkenlik,
- e) Kolay iletişim ve erişim,
- f) Kalıcı bir mekan ekonomisi gibi koşullarla birlikte zorunlu olarak kentleşme ortaya çıkar.

Siyasallaşma, demokratikleşme, iktidarın gücünün başat bir özellik kazanması kentler arasındaki iletişim/etkileşim yoluyla sağlanır. Bilginin sağlandığı birimler olan kentler, bunun yanı sıra din, felsefe, bilimin dallara ayrıldığı süreçlerin kendisine mekan bulduğu ve devam ettiği bu gelişimin de adıdır (Bal, 1999: 145). Özellikle kent-siyaset ilişkisine baktığımızda; kentler toplumun örgütlenip devleti oluşturmasıyla ortaya çıkmıştır. Devletin türevi olan siyasetin ortaya çıkması ve modern devletin doğuşuyla devlet ile toplum arasında farklılık, dolayısıyla ayrılmalar meydana gelmiştir (Karaca ve Okutan, 1995: 23). Değişimler önce toplum ve siyaset ilişkisinde de olduğu gibi önce öğeleri birbirine benzeştirir, birbirinden türetir ve sonunda ayırır.

Kentleşme, sosyo-ekonomik açıdan tanımlandığında; modernleşme ve modern hizmet sektörü birbirine paralel olarak geliştiği, toplumdaki yerini aynı şekilde aldığı, istihdamda karşılaşılan yapısal gelişmelerle ilişki içerisine girerek ekonomik ve toplumsal değişimi ve gelişimi hızlandırıcı bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır (Tolan, 1991: 161).

Gelişmiş ülkelerde sanayileşmeyle eşanlı olarak gerçekleşen kentleşme, gelişmekte olan kentlerde kendi yapısal ve sosyo-ekonomik özellikleri çerçevesinde ve de gelişmiş ülkelere oranla daha hızlı bir kentleşme süreci yaşamaktadırlar (Ertürk, 1997: 110).

Geçiş dönemi kentinde, ekonomik ve teknolojik gelişmelere uyum sağlayarak hızla değişen sosyal yapı öğelerinin yanı sıra, bu değişime direnen faktörler de bulunmaktadır. Bu geleneksel toplumdaki modern sanayi toplumuna geçişte ikili bir yapı ortaya çıkmaktadır.

Modernleşme ile aynı anlamı ifade ettiği savunulan kentleşmenin, içinde bulunduğumuz dönemde çağdaşlaşmanın/modernleşmenin en üst noktası (Bal, 1999:

150) olduğunu kabul etmek pek mümkün görünmemektedir. Artık değişim kendisini başka bir vücutta göstermektedir.

Sonuç olarak bu kentlerde, modern kesimin cazibesi ve de kırsal alanlarda iş olanaklarının yokluğundan dolayı kentlere göçenlerin aradıkları iş olanaklarıyla karşılaşamamaları sonucunda marjinal kesim ortaya çıkmaktadır. Bu kesimin varlığı ve uyum süreci kentsel mekanın şekillenmesinde önemli/etkili rol oynamaktadır. Kentlerdeki ticaret ve sanayileşme hızı ne kadar yüksek olursa kentlerin merkez çevrelerinde görülen bu marjinal kesimin merkeze katılımı da o kadar hızlı olur. Bunun tersi durumda bu yerler kalıplaşır, kendi özellikleriyle yine kendi kuralları olan yerleşim birimleri olarak varlık kazanır (Ertürk, 1997: 111).

1.2.3. Ortaya Çıkış Özelliklerine Göre Kentleşme

Az gelişmiş ülkelerde karşılaşılan kentleşme şekli, Avrupa ve Kuzey Amerika kentlerindeki gibi sanayiye dayalı kentleşme olarak değil sömürgecilik döneminin kentleşmesi şeklinde görülmektedir. 1860–1990 yılları arasında işgücü nüfusunun %22 ile %45'i imalat sanayinde istihdam edilirken 1951–1961 yılları arasında Cezayir, Fas, Tunus, Panama ve Pakistan gibi ülkelerde imalat sanayinde çalışan faal nüfus oranı sadece %5,6 ile %6,9 arasında değişmekte idi (Keleş, 2004: 25). Geri kalmış ülkelerde görülen kentleşme sanayileşmeye dayanmadığına göre hızlı nüfus hareketinin başka bir açıklamasının varlığı kaçınılmazdır. Ülkedeki bir kentin diğer kentlere oranla ileri derece bir gelişme içerisine girmesi, ülkenin “tek büyük kent”i konumunda olması hızlı nüfus hareketinin cevabını da vermektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde doğurganlık eğilimi azaldığı için kentleşmenin nüfus yoğunluğu köyden kente göç şeklinde yaşandığı savunulsa bile (Keleş, 2004: 21); kentlerdeki ölü doğan bebek ve bebek sayısındaki ölüm oranının azalmış olması bu yoğunluğu dengelemektedir.

Savaşlar ve siyasal anlaşmazlıklar da kentleşmeye yol açmaktadır. II. Dünya Savaşı'nda İngiltere'de 5-6 milyon nüfus, savaş ekonomisinin isteklerini yerine getirmek için köylerden kentlere göç etmiştir. 1947'de Pakistan'ın Hindistan'dan ayrılmasının ardından Pakistanlı göçmenlerin çoğu, büyük Hint kentlerine göç ederek Hindistan'ın kentleşme oranını yükseltmiştir. 1970'lerde Ürdün'ün başkenti Amman'ın Filistinli göçmenler sayesinde nüfusu 2 milyonu aşmıştır (Keleş, 2004: 31).

Gezme, yerleşme, ticaret yapma özgürlüğünü kısıtlayan yasaların kalkması da kentleşmeyi etkileyen faktörler arasında sayılabilir. Bunun yanı sıra siyasal kararlarla kimi kentlere başkent statüsü verilmesi, sadece o kentin değil tüm bölgenin kentleşmesinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir.

Kentlerin aşırı büyümesi ülke içersinde bölgelerarası dengesizliklerden ötürü birçok sosyo-ekonomik soruna yol açmaktadır. Sağlıklı bir kentleşme ülke ekonomisine katkı sağlarken, kentleşme sürecinin dengesiz bir biçimde yaşanıyor olması kalkınmanın maliyetini artırmaktadır (Ertürk, 1997: 113).

1.3. KENTLİLEŞME

Kimlik zamanla bağlantılıdır, zamanla ortaya çıkar ve onun değişiklikleri zamanla orantılıdır. Modernlik ile bireyin kimlik yapısı arasında karşılıklı etkileşim içinde olan bir ilişki vardır. Modernleşme durumunda bazı faktörler, mekan ve bireyler

arasındaki ilişkiyi bir dinamizme sokarken toplum ve kişi arasında “ben”in oluşmasına ortam hazırlamaktadır (Aslanoğlu, 1998: 75). Değişim insan ilişkilerine bir taraftan çeşitlilik getirirken diğer taraftan bu kalabalık ilişki biçiminde kendisini çevresinden ayrı noktaya koymaktadır.

Uygarlığın geldiği noktayı belirleyen nüfus, ülke ekonomisinin ve kalkınmasının temel faktörüdür. Bu noktadaki önemi, üretici gücün her türlü beslenme, sağlık, konut, eğitim ve istihdam olanaklarından yararlanıp yararlanmadığı ölçüsünde belirlenir.

Kentlerde meydana gelen değişimler, insanların dış yaşamlarının yanı sıra karakteristik yaşamlarını da değişime uğratmaktadır. Bu yönüyle kent, kültürel başkalaşımın bir sonucu olarak kabul edilir (Yıldırım, 1996: 37). Duby'nin savunusuyla, kent olabilmenin ön koşulu olarak insanlığın hukuki statüsü, toplumsallığı ve sahip olduğu kültürel özelliklerinin arandığı bu dönemde, günümüz kent tanımlamalarında önemli bir yere sahip olan nüfus yoğunluğunun henüz özellik olarak aranmadığı bir dönemi işaret ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır (Yıldırım, 1996: 37).

Kentleşme, daha önce kentli olmayan bir grup insanın bir yaşam biçiminden diğer yaşam biçimine geçerek kentli hale gelmesidir (Tekeli, 1982: 317). Diğer bir ifadeyle kentleşme, insanların bırakıp geldikleri yerin kültürel özelliklerinden sıyrılarak yaşamak için seçtikleri yerin kültürünün özelliklerini benimseyip taşımasıdır.

Kente göç eden insanların yeniden sosyalizasyon süreci içine girmesini anlatan kentleşme durumu, öncelikle bireyin içinde bulunduğu sosyal grubun ve toplumun değer-norm sistemini, davranış kalıplarını içselleştirmesidir. Bu içselleştirme sürecinde her bireyin veya grubun geçmiş yaşam tecrübesiyle, kentte bulunma süresiyle, etkileşim halinde olduğu sosyal çevreyle; yaptığı iş, eğitim gibi birçok değişkenle ilişkilidir (Bal, 1999: 35).

Kentlileşme süreci içindeki birey, içersinde bulunduğu gruptan bağımsız olarak bir değişim yaşamaz. Birey kendisine en yakın olan aile grubuyla beraber bu değişim içerisine girer. Kente göç eden aileler, belli bir zamandan sonra ister gecekondularda yaşasınlar ister lüks yapılarda, bu ailelerde kentsel aile tipi egemen olur.

Kentlileşmeyi kültürel değişimle birlikte ele aldığımızda; kültürel değerler, kent ortamında sağlanan olanaklar tarafından etkilendiği kabul edilir. Kültürler kısmen “bireysel uyarı durumunun özel bir biçimlenişi ile buradan alınan tepkinin özel bir biçimlenişi” yoluyla gelişir. Yani kent sistemi içindeki kültürel evrimin kısmen içinde barındırdığı fiziksel ve toplumsal uyarıların yeniden düzenlenmesi yoluyla oluşacağı düşünülür (Harvey, 2003: 81). Ancak; kültür değişikliğine sadece fiziksel uyarılar neden olmamaktadır. Fiziksellik ile düşüncenin karşılıklı bir etkileşim içinde olduğu bilinen bir gerçektir. Örneğin tarihte ilk kentlerin Doğu’da çıkmış olmasına rağmen Batı’ya doğru gidildikçe kentlerin Batı’nın kültür ve düşünce biçiminden etkilenerek farklı bir yapıya dönüştüğü gözlemlenmiştir. Bugünkü Ege, Batı Karadeniz, Güney İtalya ve Yunanistan kıyıları bu değişimin en iyi örneklerini sergilemektedir (Mazi, 2008: 34).

Sanayileşmeyle birlikte üretim faktörlerinde ve tüketim biçimlerinde, kentsel yaşamda, kültürel yapıda farklılaşmalar görülmeye başlanmıştır. Kentleşme süreciyle ortaya çıkan bireyci (benci) ilişkiler ve kişisel çıkarlar, öncesinde var olan toplusalığın yerini almıştır.

Kentlilik, ortak mekanda toplandıklarında ve bu ortaklık neticesinde oluşan toplumun iktisadi yeteneği ve toplumsal bir bütünleştirme tarzını oluşturan bireysel faaliyetlerin şekillenmesi olarak da kabul edilmektedir (Harvey, 2003: 217).

Modernitede kültür, bireyin dolayısıyla toplumun değer yargılarının, yaşam biçimlerinin temeli olan bir fikre göre şekillenmesi, süreklilik kazanmasıdır. Dinamik bir özelliğe sahip olan kültür, ilerleme ve bütünleşmeyle değişimin hem tetikleyicisi hem de sonucu olabilmektedir (Aslanoğlu, 1998: 90, 91). Bunun en iyi örneğini ekonomik gelişmenin yaşandığı sanayi toplumlarında görürüz. Sanayileşmenin sonucunda kırdan kente göç sürecinde kentlerde ortaya çıkan yeni kültür, göçle beraber gelen kültürden ve mekanda var olan kültürden beslenerek yeni bir yaşam biçimini geliştirmektedir.

1.4. GÖÇ

En yalın tanımıyla; insanların çeşitli sebeplerden ötürü belli bir süreliğine de olsa yer değiştirmesi olarak ifade edilen göç hareketi, insanlık tarihi kadar eskidir. Göç, her dönemde toplumların kendi biçimlendirdikleri tarihe göre; yani ortamın gereklerine ve zamana göre meydana gelmiştir. Yeni yaşam yerleri bulma, hayatta kalma, korunma, beslenme, daha yüksek kazanç, istenilene farklı yerde ulaşabilme umudu, merak gibi hangi gerekçe(ler) öne sürülürse sürülsün yer değiştirme isteyerek ya da istemeyerek hep olagelmiş bir süreçtir. Tüm bu göç hareketlerinin nedenleri, sonuçları, etkileri tek bir faktöre dayandırılabilirdiği gibi iç içe geçmiş birden çok faktöre de bağlanmış olabilir.

Göçü tanımlarken sadece mesafeden söz etmek eksik bir tanımlama olacaktır. Sadece fiziki mesafeyi değil de sosyal ve kültürel mesafe de ölçü aldığımız takdirde sağlıklı bir göç tanımı yapılmış olacaktır (Sağlam, 2006: 34).

Göçle birlikte farklı toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimler yaşanmaktadır. Bu değişimler kimi zaman yeni devletlerin, yeni kültürlerin ortaya çıkmasına sebep

olurken kimi zaman da farklı toplumların karşı karşıya gelmesiyle çok kültürlülüğü, çok kimlikliliği kısaca çoklu bir toplumsal gelişme sürecini de başlatmaktadır. Bu bağlamda göç, geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına doğru yönelen bir süreçtir (Akgür, 1997: 42).

Türklerde ilkçağlardan beri karşımıza çıkan göç hareketi, Ortaçağların sonlarına kadar sürmüştür. Bu dönem içinde Türk boyları, Orta Asya'dan Hindistan, Uzakdoğu, Orta Avrupa ülkelerine göç edip gittikleri yerlerde birçok Türk Devleti kurmuşlardır. Türklerin büyük kitleler halindeki göçü, XI. yüzyılın sonuna denk gelir. Büyük kitleler halinde Anadolu'ya yerleşen Türkler, bu özelliklerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra da bir devlet politikası (fetih geleneğinde iskan siyaseti) olarak sürdürmüşlerdir.

Cumhuriyet tarihinde ise göç hareketi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kendini göstermeye başlamıştır. Az gelişmiş ülkeleri doğrudan, gelişmiş ülkeleri ise dolaylı olarak etkisi altına almış ve hızlı kentleşme sürecinin göstergesi olan göç, özellikle 1950 sonrasında kırsal alandaki köklü dönüşüme paralel olarak artan göç, kentlerin nüfusunu hızla artırmıştır (Okutan, 1995: 21). Bu süreçte ortaya çıkan kentleşme, sanayileşmenin sonucunda gerçekleşmiş olan bir kentleşme değildir. Sonuç olarak hızlı, çarpık kentleşme ve yoğun göçün olumsuz etkileri, kendisini hukuki, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda hissettirmiş ve hissettirmeye devam etmektedir.

Söz konusu etkiler, özellikle çok hızlı göç alan büyük kentlerde görülmektedir. Hızla topraktan kopan ve kente gelen yeni insanlar, bir anlamda köyü kente taşımaktadırlar. Çünkü kentsel mekanlar, kentsel meslekler, kentsel kurumlar, yeni kentlileri genellikle dışlamakta, göç edenler kente karşı savunma amacıyla kentin yakın alanlarına yerleşmekte ve ancak birkaç kuşak sonra kentle irtibata geçmektedirler (Görmez, 1997: 19).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KENTLEŞME VE GÖÇ

2.1. TÜRKİYE'DE KENTLEŞME

2.1.1. Tarihsel Gelişimi

Demografik hareketlilik yanında toplumsal yaşamdaki hareketlilik ve ekonomik alandaki değişim ve gelişim olan kentleşme, üçüncü dünya ülkeleri olarak da adlandırılan sanayileşmekte olan ülkelerde kendini daha farklı ortaya koymaktadır. Daha çok nüfus artışıyla kendini gösteren bu kentleşme tipine en iyi örneklerden biri Türkiye'dir. Ülkemizde şekillenen kentleşmeyi daha iyi analiz edebilmek için tarihin biraz daha eski dönemlerine giderek Osmanlı Devleti'nin kentsel özelliklerine yer vermek araştırmamıza katkı sağlayacaktır.

2.1.1.1. Osmanlı Döneminde Kentleşme

Anadolu topraklarının kentsel gelişme ya da gerilemesi her zaman İstanbul'un gelişmesiyle beraber incelenmesini gerektirmiştir. İstanbul'da erken modern dönemin dev kentlerinden olduğu sık sık vurgulanmakta; o dönemin Paris, Londra, Napoli gibi en büyük Avrupa kentlerinden birkaç kat daha büyük olduğu; nüfusunun ise daha 16. yüzyılın ikinci yarısında yarım milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir (Faroqui, 1996: 18).

Ankara, Bursa, Kayseri, Konya, Tokat, Niğde, Kütahya, Bergama, Tire, Afyon ve Antalya gibi han ve çarşısıyla dikkat çeken kentler ise, tam anlamıyla Batı ve Orta

Anadolu'nun gelişmiş ticaret merkezlerini oluşturmakta idi. Bu kentlerde vakıflarca yaptırılmış büyük çarşıların yanı sıra çok sayıda mütevazı esnaf ve zanaatkar da bulunmaktaydı (Faroqhi, 1996: 43).

Osmanlı'da 1839'dan itibaren devleti ve toplumu Batılılaştırma amacıyla girişilen ve Tanzimat olarak bilinen reformlar kent alanını da ilgilendirmektedir. Batılı ilkelere ve uygulamalara göre yapılan düzenlemeler, Osmanlı kent alanına ve bunun dönüşümüne ilişkin daha evrensel fikirlere varmayı sağlayacak bazı dikkat çekici özellikler taşımaktadır. Bu özelliklerin uzun yıllardır sabit bir şekilde sürdürülen idari, hukuki ve ekonomik reformların önünü açtığı ve temel teşkil ettiği kabul edilen Tanzimat Fermanı'yla sağlandığı savunulmaktadır (Yerasimos, 1992: 1).

Osmanlı kent alanını modernleştirme yönündeki ısrarın nedeni, Tanzimat reformlarında gizlidir. Osmanlı bürokrasisi için reformların hedefi, Batı üstünlüğüne karşı onun kazanımlarını kullanarak mücadele etmektir. Devleti ve oradan hareketle toplumu modernleştirmek için öngörülen şey, Batı tekniğinden ve giderek kültüründen yararlanmaktır (Yerasimos, 1992: 2).

2.1.1.2. Cumhuriyet Döneminde Kentleşme

Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı'ya açılma ve kapitalistleşme sürecinin başlamasına koşut olarak, Türkiye'de kentsel nüfus artmaya ve kentlerin yapısı değişmeye başlamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda kent yönetiminin geleneksel yapısının yetersiz kalması belediyelerin kurulmaya başlaması bu değişmelerin sonucudur (Tekeli, 1982: 330).

Özellikle 1950'lerden sonra görülmeye başlayan kentlere göç sürecinde kent, nüfusu 1950'de %18,7 iken 1960'ta %25,9, 1980'de ise %45,4'e yükselmiştir (Keleş, Erder, 1982: 67). Kent nüfusundaki bu artışların %60'ı doğal yollarla, %40'ı ise göçle olduğu ortaya konmuştur (Demirer, 1992: 47).

Kentleşmeyle beraber, kentlerde yaşam, kültür düzeyi, birbirine zıt fikirlerin bir arada yaşadığı heterojen, bütünleşmemiş bir yapı oluşmuştur. Farklılıkların normalleşemediği bu ortamlarda sağlıklı bir etkileşim içinde bulunmak mümkün olmamaktadır. İstanbul, Ankara, İzmir, Mersin, Adana gibi kentlerde, merkez çevresini gecekonduların sarmış olması bu handikabın bir sonucudur (Demirer, 1992: 49).

2.1.2. Türkiye'de Kentleşmenin Özellikleri

Gelir dağılımındaki adaletsizlik, köylerin itici, kentlerinse yol, televizyon, gazete gibi iletici güçlerin etkisiyle çekici özelliğinin insanları etkilemesi ve göçlerin yaşanması sonucunda, aranılan iş ve refahın bulunamaması sonucu ortaya çıkmaktadır. Gecekondu, önceleri marjinal kesimde yer alırken gecekondulaşmanın sürekli ve hızlı bir şekilde artan seyir izlemesi, imarlı kesimi marjinal bir noktaya götürmektedir (Demirer, 1992: 49).

Kentleşmeye çarpık, aşırı, sahte, sağlıksız gibi özelliklerin yüklendiği ülkelerden biri olan Türkiye'de, nüfusun ekonomik ve toplumsal maliyeti, sağladığı faydadan çok daha fazla olmaktadır. Topumdaki dengesizliklerin tehdit edici özellik kazanması, nüfusunun beşte birinden çoğunun işsiz ve kent-doğa değerleri yozlaşmış olan bir özelliğe sahip olmasından dolayı da bu olumsuz sifatlara maruz kalmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Türkiye'de kentleşmenin, batı

bölgelerindeki kentlere göç yoluyla gerçekleşmesinin yanı sıra ekonomik yatırımların da bu bölgelere yapılması, iller ve bölgeler arasında kentleşme ve ekonomi başta olmak üzere birçok konuda dengesizliklere sebep olmuştur. Ülkemizde kentleşmenin bu şekilde yaşanıyor olması sahte kentleşme; yani “kırsal yoksulluğun kentsel yoksulluğa dönüşümü” (Keleş, 1993: 78) olarak ifade edilmektedir.

Savaştan sonraki dönemlerde çıkarılan yasalarla (Gecekondu Yasası ve 1957’de çıkarılan 6785 sayılı İmar Yasası gibi) göçler denetim altına alınmak istenmiştir. Ancak kırsal alanların insanları kentlere gitmeye sevk eden itici unsurunun iyileştirilememesi bu çabaları sonuçsuz bırakmıştır.

Ülke kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamak, kalkınmasını hızlandırmak, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı planlı bir şekilde sürdürmek amacıyla 30 Eylül 1960’da 91 sayılı kanunla kurulan Devlet Planlama Teşkilatı, bu politikaların hayata geçirilmesinde devlete yardımcı olmuştur.

Çağımızın toplumsal refah devleti, doğayı, tarihsel ve kültürel değerleri korumak ve geliştirmek, insanın sağlıklı bir çevrede yaşamasını sağlayabilmek amacıyla, toplumsal ve ekonomik yaşama, hatta daha da ileri giderek insan hak ve özgürlüklerine karışmak, sınırlar koymak zorunda kalabilmektedir (Tokuçoğlu, 1993: 20).

1950’lerden sonra sanayileşme, ticaret ve nüfusun artmasıyla köylerden kentlere büyük bir göç yaşanmış; kentlerimiz hızlı, düzensiz ve sağlıksız bir biçimde büyümeye başlamıştır. Kentlerde çarpık ve düzensiz kentleşmeyi önlemek, bölgeler arasındaki nüfus, ekonomik ve kültürel dengesizlikleri gidermek için çeşitli kanun tüzük ve yönetmelikler çıkarılmış, Anayasalarımızda düzenlemeler yapılmıştır (Yılmaz, 2004).

2.1.3. Anayasal Kentleşme

2.1.3.1. 1961 Anayasası

1961 anayasası, genel nitelikleri itibariyle sosyal bir devlet (md. 2) olma esasını benimsemiştir. Sosyal devlet, çağdaş devlet anlayışını da akla getiren bir kavramdır. Bunun kabul edilmesiyle devletin görev ve sorumluluklarının arttığı ve giderek daha çok fonksiyon yüklendiği, diğer bir ifadeyle; sosyal hayat içinde aktif bir rol oynamaya başladığı görülmektedir.

Göç hareketinin yoğun bir şekilde yaşanmaya başladığı döneme denk gelen 1961 Anayasası, gerek ülke ekonomisinde tarımın önemli bir noktada olması, gerekse köy kesiminin tamamına yakınının gelirinin tarıma dayanması sebebiyle konuyla ilgili düzenlemelere gitmiştir. Yasanın 37. maddesine göre, “devlet toprağın verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amacıyla gereken tedbirleri alır. Kanun bu amaçla, değişik tarım bölgelerine ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini gösterebilir”.

İktisadi ve sosyal hayatın düzenine ilişkin hükümse 42. maddede “devlet çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadi ve mali tedbirlerle çalışanları korur ve çalışmayı destekler, işsizliği önleyici tedbirler alır” şeklinde yer almaktadır. “Kimse, yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan bir işte çalıştırılmaz. Çocuklar, gençler ve kadınlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunur” (md. 43). “Devlet çalışanların yaptıkları işe uygun ve insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlamalarına elverişli, adaletli bir ücret elde etmeleri için gerekli tedbirleri alır” (md. 45). Arka arkaya sıraladığımız bu üç hükmün çalışmamız açısından önemi, kırdan kente göç eden kesimin kentlerde çalışma konusunda karşılaştıkları sıkıntılardır. Çok fazla tercih etme şansı olmayan ve ağırlıklı

olarak niteliksiz bir işgücü oluşturan bu kesim, hem oldukça ağır şartlarda ve emeklerinin çok altında ücretlendirilerek sömürülmekte, hem de kayıt dışı ekonomiye katılarak ülkeyi de ekonomik açıdan zarara uğratmaktadır.

Anayasalar oluşturulurken kendisinden bir önceki yasanın eksikliklerinin giderilmesi ve mevcut sorunların en etkili şekilde çözümlenmesi amaçlanır (Kaboğlu, 2010). 1961 Anayasası hazırlanırken yukarıda belirttiğimiz maddelerin yasaya dahil edilmesi bu argümanı desteklemektedir.

Kırsal alanlarda çoğu yer için tek geçim kaynağı olan tarımsal üretimde iyileştirilmeye gidilmesinin de aynı amaca hizmet ettiği söylenebilir (md. 52): “Devlet halkın gereği gibi beslenmesini, tarımsal üretimin toplumun yararına uygun olarak artırılmasını sağlamak, toprağın kaybolmasını önlemek, tarım ürünlerini ve tarımla uğraşanların emeğini değerlendirmek için gereken tedbirleri alır”.

1961 Anayasasının, imar ile ilgili kanunlara dayanarak teşkil eden hükümleri bulunmaktadır (Yılmaz, 2004). 49. maddeye göre “devlet, yoksul veya dar geliri ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirler alır”. Maddenin gerekçesinde “...refah devletinin temin etmek durumunda bulunduğu fertlerin sağlığının baş şartının barınmasıyla ilgili...” olduğunu belirtmektedir (Açma, 2005: 54).

1961 Anayasası'nın kentleşme açısından taşıdığı en büyük önem, devletin kurumlarına da yenilikler getirmiş olmasıdır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulmasıyla ekonomik, sosyal ve fiziksel planlama kavramları politik ortama tanıtılmıştır (Sey, 1998: 36). Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, kurumun planlarındaki (beş yıllık kalkınma planları) kentleşmeye yönelik esaslara yer verilecektir.

2.1.3.2. 1982 Anayasası

Anayasamız, bireye, toplum içersindeki yaşamını şekillendirmek amacıyla bir takım haklar tanımış ve ödevler yüklemiştir. Bireyin varlığı kutsaldır ve onun uyması gereken tüm kural ve düzenlemeler yine kutsal varlığını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi içindir.

Yasanın 17. maddesine göre; “herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma geliştirme hakkına sahiptir”. Bu maddeye dayanarak, bireylerin daha iyi konutlarda yaşama, daha iyi eğitim alma ve sağlık hizmetlerinden yararlanma, eğlence ve dinlenme yerlerinden faydalanabilme hakkına sahip olduklarını hissedebilme, yani; standardı yüksek bir yaşam sürdürebilmeleri için çalışma yükümlülüğü ve gerekli ortamın sağlanmasını yetkililerden talep etme hakkına sahiptir.

“Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir. Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak; seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek amacıyla kanunla sınırlandırılır” (md. 23).

Kente göçe sebep olan şey; kentin çekiciliğinden çok kırsal alanların iticiliğidir. Tarımda makineleşmeye gidilerek insan gücüne ihtiyacın azalması, miras veya devir gibi nedenlerle tarım toprağının giderek küçülmesi ve ihtiyaçları karşılayacak verimin sağlanamaması bu itici etmeni daha da güçlendirmektedir.

İşte bu faktörün de etkisiyle; anayasanın 44. maddesine konuyla ilgili hüküm getirilmiştir: “Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alır... Bu amaçla

dağıtılan topraklar bölünemez, miras hükümleri dışında başkalarına devredilemez ve ancak dağıtılan çiftçilerle mirasçıları tarafından işletilebilir...”

45. madde de, hayvansal üretimin halka faydasını sağlamak amacıyla “devlet, bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak maksadıyla, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır” ibaresi yer almaktadır. Bunun sağlanması, kırsal alanlarda, gelirini daha çok tarım ve hayvancılıktan sağlayan köylülerin yararına olacağı ve köyün itici etmeni olan ekonomik sorunlarda iyileştirmede etki edeceği açıktır.

Türkiye, dünyada en hızlı kentleşen ülkelerden birisidir. Ancak bu sanayileşmeye değil göç ve doğum nedeniyle nüfus artışından kaynaklandığı için işsizlik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunun çözümüne yönelik yasanın 49. maddesinde “devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma başarısını sağlamak için gerekli tedbirleri alır” hükmü yer almaktadır.

Ülkemizde iş konusunda en büyük sorun kayıt dışı ekonominin varlığıdır. Bu hem ülke hem de çalışan adına bir sorundur. Çalışanların (ki bunlar daha çok kentin iş yaşamının gereklerine uygun niteliğe sahip olmayan köy kökenli çalışanlardır) asgari ücretin bile altında bir ücrete çalışmak zorunda kalmaları ve daha yüksek ücret getirisi olabilecek işler için de gerekli niteliğe sahip olmamaları onları sömürülmeye itmektir. Her ne kadar anayasada “devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır” maddesi (md. 55) bulunsa da bulunduğumuz dönemde son 20 yılın en büyük işsizlik rakamına ulaştığımız gerçeği bazı soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir.

Çevre konusuna da yer veren yasada “herkes, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına sahiptir” (md. 56) ifadesinde yer alan ‘herkes’ sözcüğü bizi asıl ilgilendiren noktadır. Ülkemizde bölgeler arasındaki eşitsizliğin varlığından ötürü herkesin sağlıklı bir çevrede yaşamadığı tartışma götürmez bir gerçektir. Bu gerçek 56. ve 57. maddelerin (devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüsünü destekler) yasaya konmasını zorunlu kılmıştır. 57. maddenin TOKİ projesiyle ülkenin birçok yerinde hayata geçirildiği görülmektedir.

Yasanın 58. maddesinde “devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır” hükmü yer almaktadır. Bu metnin çalışmaya dahil edilmesinin sebebi, daha iyi bir yaşam umuduyla kentlere göç edenlerin umduklarını bulamamaları sonucunda girdikleri depresyon sonucunda başvurdukları tehlikeli yollardan korunmaları gereğinin yasayla desteklendiğinin altını çizmektir.

2.2.TÜRKİYE’DE GÖÇ NEDENLERİ

Günümüzde önem arz eden ve bu önemi, sebebiyet verdiği sorunlardan kaynaklanan göç hareketi, gelişmiş ülkelerde büyük oranda sanayileşme sonucunda başlamış iken az gelişmiş, daha yumuşak bir ifadeyle gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme hareketini başlatmış veya bunu tetikleyici bir unsur olmuştur.

Sanayileşmeyle beraber önemli oranda nüfus, ilk olarak ayrıldıkları yerlere yakın yerleşim yerlerine daha sonra ise iletişim ve ulaşım gibi iletici faktörlerin

gelişmesi ve toplumda sosyo-ekonomik ve siyasal açıdan yaşanan değişim etkisiyle büyük kentlere doğru bir göç hareketi başlatmıştır (Öztürk ve Altuntepe, 2008: 1589).

Çekici, itici ve iletici faktörlerin oldukça etkili bir şekilde yaşandığı ülkemizde, göç olgusunun altında yatan nedenlerin yanı sıra hareketin sonunda ortaya çıkan sonuçların, ülkemizde ve her bireyin istisnasız önemli bir değer olduğu inancıyla toplumumuzda ne gibi hasarlara yol açtığı hala çözülmeyi bekleyen bir meseledir.

Dünyanın hangi ülkesi inceleme altına alınırsa alınsın hemen hepsinde zamanın da şartlarına uygun olarak birbirine benzer göç nedenleriyle karşılaşılır. Ancak farklı kültürlerin hüküm sürdüğü, bu farklılıkların nerde başlayıp nerde bittiği belli olmayan ülkemizin özel durumundan ötürü göçe bu bilinen ortak faktörler dışında nedenler eklenmiştir. Çalışmanın ana hattını oluşturan bu nedenleri sonuçlarıyla birlikte ele alınıp incelenecektir.

2.2.1. Bölgesel Eşitsizlikler

Göçün temel nedenleri incelenirken, odak noktası olarak bölgelerarası sosyo-ekonomik gelişmişlik farklarını ele almamız gerekmektedir. Herhangi bir gelişmişlik farkı gözetmeksizin tüm ülkelerde bu farklılıklar göze çarpmaktadır. Tüm dünya ülkelerinde karşılaşılan bölgesel dengesizlikler, coğrafi, ekonomik ve sosyal eşitsizlikler olarak üç ana başlık altında toplanmaktadır. Kırdan kente göçün esasını teşkil eden bu nedenler, aynı zamanda göçün sonucudurlar (Öztürk ve Altuntepe, 2008: 1593).

İnsanlık tarihinin hemen her döneminde doğal, siyasal, sosyal ve ekonomik nedenlerden ötürü bölgelerarası farklılıklar olmuştur. Bazı bölgelerin gelişmiş, imar düzeyleri yükselmiş ve refah seviyeleri artmış olmasına rağmen bazı bölgelerin geri

kaldığı görülmüştür. Bölgelerarası gelişme farklarının temel nedeni, gelişme sürecine yön veren iktisadi ve sosyal faktörlerin ülke üzerinde farklı yoğunluktaki dağılımıdır.

2.2.1.1. Coğrafi Eşitsizlikler

Eşitsizliğin bu türü, fiziki şartların ve doğal kaynakların doğrudan bir sonucudur. Coğrafi eşitsizlik, aynı zamanda ekonomik eşitsizliğin de ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. İklim şartları, sanayi alanlarına yakınlık, nüfus yoğunluğu ve değişimi fiziki farklılıkların önemli bir göstergesidir (Kaya, 2009: 18).

Türkiye yedi coğrafi bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgelerin her birinde de farklı coğrafi özellikler görmek mümkündür. Ülke ekonomisini doğal çevrenin özelliklerinin dikkate almadan açıklamak mümkün değildir. Sahip olduğu potansiyel etkin bir şekilde kullanılmamasına rağmen tarım sektörü ülke kalkınmasında ekonominin lokomotifi vazifesi görmektedir (Kulaksız, 2008: 22).

Doğu Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu yükseklik, bitki örtüsü ve yüzey şekilleri bakımından bölgeyi dezavantajlı bir duruma sokmuştur. Ülkemizin en yüksek ve dağlık bölgesi olan Doğu Anadolu'da tarımsal üretimin de, sanayi üretiminin de yapılması son derece zordur. Yüksekliğin fazla olmasından dolayı bölge iklimi çok sert ve yılın büyük bir kısmında karla kaplıdır. Dağlık yapısının olumsuz bir başka sonucu da ulaşımı oldukça zorlaştırmakta ve maliyeti artırmaktadır.

Ancak son yıllarda yapılan Doğu ve Güneydoğu'da yapılmakta olan barajlar, bu bölgelerin ikliminde ılımanlaşmayı sağlamıştır. Örneğin, Malatya ve Elazığ gibi illerin iklimlerindeki ılımanlaşmaya bağlı olarak gelişmeler olduğu kaydedilmiştir (Kulaksız, 2008: 23).

İstanbul, Bursa, İzmir, Adana, Mersin, Muğla gibi illerin ekonomik açıdan gelişmiş olmaları ise bir rastlantı değildir. Bu illerin ortak özelliği kıyı kenti olmalarıdır. Coğrafi konumlarının, yüzey şekillerinin ve iklimlerinin tarımsal ve sanayi faaliyetleri için oldukça elverişli olmasının yanı sıra kıyı kenti özelliği taşımaları da ekonomik gelişmeleri açısından oldukça önemli bir katkı (turizm, yolcu taşıma, nakliye, ılıman iklim gibi) sağlamaktadır.

Ankara'nın cumhuriyet dönemi başkenti olarak seçilmesi de aynı şekilde bir tesadüf değildir. Ülkenin orta kısmında, her bölgenin birleştiği bir yerde ve ülkenin önemli merkezlerine gerektiğinde ulaşımı kolay bir noktada konumlanmış olması sebebiyle başkent olması; kentin ekonomik sıçrayışında esas teşkil etmektedir.

İnsan faktörünün etkisinin dışında doğuştan şanslı ve şanssız olan bu kentlerin sahip oldukları özelliklere ek olarak insan arayışlarının, ihtiyaçlarının buralarda vücut bulmasıyla bölgelerarası farklılıklar artmaktadır. Böylece bazı bölgeler çekim merkezi haline gelirken, bazıları da her geçen gün itici unsurları baskın hale gelen bir mekan olarak varlıklarını sürdürmektedir.

2.2.1.2. Ekonomik Eşitsizlikler

Ekonomik anlamda Türkiye'de bölgesel eşitsizliğin başlıca nedenleri, sektörel bazda istihdamın dengesiz dağılımı, geri kalmış bölgelerde yüksek doğurganlık ve işgücüne katılım oranları ve kültürel farklılıklardır.

Sanayinin gelişmemesi, iş imkanlarının kısıtlı olması, kişi başına düşen gelirin diğer bölgelere nazaran düşük düzeyde oluşması gelişmiş bölgelere işgücü göçüne yol açmakta ve az gelişmiş bölgelerde gizli ve açık işsizliği artırmaktadır. Gelişmiş

bölgelerde artan üretim ve hizmet yanında talepte de yükselme olmakta ve fakirlik fakirliğe, zenginlik zenginliğe katkıda bulunmaktadır (Kulaksız, 2008: 18).

Sermaye ve emeğin hareket yönü daima gelişmiş bölgelere doğru olmaktadır. Göçlerin temel sebebinin ekonomi olduğu gerçeğinden hareketle; göçü başlatan kentlerin ekonomik bakımdan gelişmiş olması değil, kırların yetersizliğidir (Öztürk ve Altuntepe, 2008: 1593).

Türkiye’de işgücü verimliliğindeki farklılıklar, bölgesel dengesizliklere yol açan bir başka nedendir. Geri kalmış bölgelerde eğitimdeki aksaklıklar, işgücü niteliğinin düşüklüğü, eski teknolojiyle üretim, eksik kapasite kullanımı, tarımda istihdam edilenlerin fazlalığı ve genel anlamda tarım istihdamının verimliliğinin diğer sektörlere göre daha düşük olması bölgelerarası eşitsizlikleri artırmaktadır (Kulaksız, 2008: 25).

2.2.1.3. Sosyal Eşitsizlikler

“Bir toplumda sosyal gelişmenin ortaya çıkabilmesi, insan unsurunun fiziki çevreyi işleyebilmesi, o toplumun sahip olduğu kültürün üretkenliğine bağlıdır” (Kaya, 2009: 36). Bunun için de az gelişmiş bölgelerde köklü bir reforma gitmek gerekmektedir. Bölgeleri coğrafi yapısında çok fazla değişiklik yapılamayacağına ve konumu değiştirilemeyeceğine göre insanlara gerekli ve iyi bir eğitim verilmesi, işgücünün sahip olduğu potansiyel dikkate alınarak kaliteli ve yüksek verim amaçlanmalıdır.

Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri, kimi görüşlere göre, kültürel açıdan diğer bölgelere oranla az gelişmiş olarak ifade edilse de (Kulaksız, 2008: 26; Kaya,

2009: 36), bu bölgenin kültürel yapısının farklı olarak tanımlanması çalışmanın amacına daha iyi hizmet edecektir.

Bu bölgelerde Osmanlı'dan beri süregelen aşiret yapısı, sahip olduğu gücü hala elinde tutmaktadır. Öyle ki aşiret liderlerinin, ağaların, şeyhlerin ağzından çıkan her söz, özellikle Mardin, Siirt, Urfa gibi yörelerde, halk tarafından ilahi bir emir olarak kabul edilmekte, uygulanmaktadır.

Bölgelerin bu özelliklerinin yanı sıra, farklı bölgelerde yaşayan insanların faydalandıkları sosyal hizmetlerin miktar ve kalitesi arasındaki farklar da dengesizliği desteklemektedir.

Son yıllarda eğitimi tüm bölgelere yayma girişimleri, kitle iletişim araçlarını ve ulaşım yollarını ülkenin her yerine dağıtma girişimleri, bir yandan bölgelerarası eşitsizlikleri azaltıcı bir görev üstlenirken, öte yandan sosyolojik kırıldanmalara, farklı yaşam beklentilerine ve göç alan bölgelerin sahip olduğu cazibenin etkisine kapılarak ağırlığı genç olan nüfusu göçe sevk etmiştir.

2.2.2. Nüfus Dağılımındaki Farklılıklar

İkinci Dünya Savaşı yıllarında özellikle erkek nüfusunda büyük kayıplar veren ülkemizde, 1960'lı yıllara kadar nüfusu artırıcı politikalar izlenmiştir. Bu dönemden sonra ise azaltıcı politikalara gidilmiş ve kalkınma planları ve stratejilerde uluslararası kuruluşlarla işbirliği içerisine girerek bu yönde çalışmalara yer verilmiştir.

Yapılan çalışmalar neticesinde nüfusun yapısında, niteliğinde ve mekansal dağılımında değişmeler olmuş, nüfus artış hızı yavaşlamış, doğurganlık hızı yenilenme seviyesine yaklaşmış, hala yüksek olmakla birlikte bebek ölüm hızı azalma eğilimini

sürdürmüş, yüksek bir paya sahip olan genç nüfusta azalmalar gözlenirken çalışma çağı ile yaşlı nüfus grubunun paylarında artışlar görülmüştür (Kocaman, 2008: 4).

Doğurganlık oranının artması ve ölüm oranının düşmesi, nüfus artışını belirleyen iki temel faktördür. Nüfus artışı, bu iki sebep yanında göçlere bağlı olarak da değişmektedir. Göçlerin temel sebeplerinden biri olan hızlı nüfus artışı gelişmiş ülkelerde, bölge bazında ise gelişmemiş bölgeler ve kırsal alanlarda yüksek orandadır (Öztürk ve Altuntepe, 2008: 1594).

2001–2008 verilerine göre ülkemizde kaba doğum hızı 2001 de %20,3 iken 2008 de %17,8 olarak tespit edilmiştir. Bölgesel bazda incelendiğinde ise, 2008 yılında kaba doğum hızının en yüksek olduğu bölge %27,4 ile Güneydoğu Anadolu, en düşük olduğu bölge ise %11,6 ile Batı Marmara Bölgesi'dir (TÜİK, 2009a).

Diğer bölgelerde nüfus artışları hemen hemen aynıdır. Büyük kentlerde yüksek oranda nüfus artışları yaşanmaktadır. Kırsal alanlardan farklı olarak, büyük kentler doğumlar ve ölümlerle değil göçlerle büyümektedirler (TÜSİAD, 1999: 70).

Kırsal kesimlerde çalışma çağına gelmiş genç nüfusun aşırı şekilde artmış olmasına rağmen istihdam olanaklarının kısıtlı olması ya da hiç olmaması dinamik ve kaliteli işgücünü gelişmiş bölgelere kaydırmaktadır. Zaten geri kalmış olan bölgelerin işe yarar nüfuslarını kaybetmeleri bölgenin tenhalaşmasını ve gelişmesini sağlayacak faktörlerden yana daha fazla yoksunlaşmasına neden olurken gelişmiş bölgelerin nüfusunun artmasına yol açmaktadır. Zincirleme bir etki olarak; gelişmiş bölgelerde yeni yatırımlar, istihdam alanları ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Nitekim göçün sonucu aynı zamanda onun sebebi olmaktadır.

2.2.3. Tarım Kesiminin Yapısı ve Makinalaşma

İnsanoğlu aradığı her şeye cevap bulabildiği bir mekandan ayrılmayı kolay kolay düşünmez. Fakat sorular, istekler, en önemlisi de hayati ihtiyaçlara karşılık bulamadığında bulunduğu yerden önce zihnen sonra bedenen kopar.

İşte kırsal alandan insanları ayıran sebeplerden biri, 1950 sonrası tarımda makineleşmeye gidilerek insan gücüne olan ihtiyacın azalmasıyla işsizlik olgusunda artış yaşanmasıdır. Tarımda makinalaşmaya gidilmesi kutuplaşmaya ve entansif tarıma gidilmesine sebep olmuş ve insan gücüne olan talebi azaltmıştır (Öztürk ve Altuntepe, 2008: 1595).

1950 sonrası dönemde tarımda makinalaşmanın ilk etkilerinden biri, ekilen topraklardaki genişleme olmuştur. Ancak işlenen topraklar, büyük ölçüde ya kamu mülkiyetinde ya da köy birimlerinin ortak kullanımında olan arazilerin özel kişilerce işlenmesi biçiminde olmuştur. Yani kırsal kesimlerde özel mülkiyet, büyük toprak sahipleri, daha doğrusu traktör sahibi olan çiftçiler yararına genişlemiştir (Makal, 2003: 111).

Makinalaşmaya gidilmesiyle buna paralel olarak tarımsal araç ve gereçler sektörünün daha da geliştirilmesi için birlikte yedek parça satan dükkanların kurulması, bakım ve onarım tamirhanelerinin açılması ve makinaların işleyebilmelerini sağlayan benzin ve mazot istasyonlarının açılması gereksinimi ile işgücü ihtiyacı kaçınılmaz olmuştur (Doğan, 2005: 3). Tarımda teknolojiye gidilmesi olumlu bir sonuç olarak değerlendirilmiş ve yapılan araştırmalarda bu kategoride çalışanların küçümsenmeyecek kadar çok olduğu saptanmıştır (Makal, 2003: 112).

Ancak kırsal alanlar için bu olumlu gelişme, olumsuz sonuçlarla karşılaştırıldığında pastadan çok küçük bir pay almaktadır. Tarım makinalarının

parçalarının satımı, tamirine karşı imal edilmelerinde duyulan işgücü ve imalat sanayilerinin kent çevrelerinde yer alması kente göçü kaçınılmaz kılmıştır.

Öte yandan son yıllarda uygulanan tarımsal üretimi caydırıcı IMF ve Dünya Bankası güdümlü politikalar, kırdaki yoksullaşma sürecini hızlandırmakta ve kırdaki tutunamayan nüfusu büyük kentlere yöneltmektedir (Mengi, 2007: 100).

Bir zamanlar göçebe yaşamdan yerleşik hayata geçiren tarım, teknolojik değişimiyle artık göçün ana sebeplerinden biri olarak tarihteki yerinin almaktadır.

2.2.4. Ekonomi–Politik Nedenler

Toplumda egemen güç, sadece mevcut gruplar ve bireyler arasında var olan farklılıkları yönlendirmekle kalmaz, iktidarını sürdürmesine yarayacak toplumsal ve mekansal bölünmeleri destekleyerek farklılığı yeniden üretir. Bu süreç içinde egemen ilişkiler tarafından ezilen, öteki konumuna konulan gruplar da bu farklılaşmaya ve bölünmeye karşı mücadele etmektedir. Bu sosyo–ekonomik farklılaşma, hem coğrafi hem tarihsel olarak eşitsiz gelişme olarak somutlaşır. Eşitsiz gelişme yerelden, genele kadar uzanan her düzeyde toplumsal olarak kurulu bulunan zaman ve mekan açısından farklılıkları kapsar. Eşitsiz gelişim süreci de özü itibariyle mekansal bir süreç olmasından dolayı, farklılığı esas alan bir politik eylem biçimi en başından itibaren mekansallaşmak durumunda kalmıştır (Işık, 1994: 29).

Nüfusun ve ekonomik etkinliklerin büyük kentlerde yığılması ve büyüyen bölgesel farklılıklar, nüfusun kırlardan kentlere akınına koşut olarak, kentlerin yönetimini çok güçleştirmiştir. Planlama ve imar, kent toprağının kullanılması, konut ve belediye hizmetleri, kentsel ulaşım, büyüyen kentsel yerleşimlerin altyapı

gereksinimleri ve çevrenin korunması, hızlı kentleşme ve anakentleşme sonucunda, ülkenin önemli sosyo-ekonomik sorunları haline gelmiştir (Keleş, 1988: 11). Buna rağmen kır-kent ile gelişmiş-azgelişmiş bölgelere uygulanan eşitliklessiz politikalar dengeleri değiştirmektedir.

Türkiye’de sanayileşmenin ilk dönemlerinde kamu yatırımlarının çeşitli bölgelere dağıtılması politikasına rağmen, özel sektör, yatırımlarının daha verimli görünen Batı Anadolu’yu tercihi bu alanların işgücü talebini artırırken, işgücü arzının da buralara akımını sağlamıştır (Öztürk ve Altuntepe, 2008: 1596). Tarımda istihdam edilenlerin fazlalığı ve genel anlamda tarım istihdamının verimliliğinin diğers sektörlere göre daha düşük olması bölgelerarasındaki farklılıkları artırmaktadır (Kulaksız, 2008: 25).

Kentleşme, konut sorununun çözümünde, yerel kamu hizmetlerinin sağlanmasında, altyapı hizmetlerinde, kent toprağının kullanılmasında, çevre değerlerinden en uygun biçimde yararlanmada, toplumda geçerli hukuk ve ahlak normlarına uygunluğunun sağlanmasında ve kentleşmeyle birlikte hızlanan tüketim eğilimlerinin, ekonominin kaldırabileceği ölçüler içinde tutulmasında önemli güçlükler, darboğazlar yaratmaya artan bir şekilde devam etmektedir (Demirer, 1992: 50).

2007 sonuçlarına göre yıllık hanehalkı gelirine baktığımızda da İstanbul Bölgesi 11,454 TL ortalama yıllık eş değer hanehalkı kullanılabilir geliri en yüksek bölge konumundadır. Bunu, 11,151 TL ile Doğu Marmara Bölgesi izlemektedir. En düşük ortalama sahip bölge ise 3,591 TL ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi’dir (TÜİK, 2009c). Sadece bu sonuçlara baktığımızda bile bölgelerarasında var olan ve uygulanan dengesiz politikayı ve bundan dolayı ortaya çıkan göç hareketlerini anlamlandırmak mümkündür.

2.2.5. Terör

Buraya kadar incelediğimiz göç sebeplerinde her ne kadar ekonomik sıkıntı gibi sebeplerin iticiliği olsa da göçler hep insanların iradesine bağlıydı. Ancak, özellikle 1980'lerin ortasından itibaren, batıya hatta yurtdışına yönelik göç dalgalarına sebep olan; bu göçlere insanları kendi iradeleri dışında iten en büyük olgu, terör olayları olmuştur.

Ekonomik zorluklardan ya da kentin çekici yönlerinden dolayı kırdan kente yönelik göçlerde var olan “umut”, “mutlu yarınlar” ve ailenin geride kalan bireyleri, dolayısıyla memleketle süre giden canlı ilişkiler, terör nedeniyle yaşanan göçlerde yerini umutsuzluğa, yarınların belirsizliğine ve memleketle temasların kesilmesine bırakmıştır. Topyekün köyün, mezranın boşaltılması şeklinde cereyan eden bu göçlerle ailelerin sosyal ve ekonomik düzenlerinin temeli olan topraklarıyla, iş ve üretim kaynaklarıyla temasları büyük ölçüde kesilmiştir (Aksoy, 2008: 9).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kırsal kesiminden Türkiye'nin batı bölgelerine ya da bölgenin büyük merkezlerine göç hareketlerinde artış, özellikle PKK terörüyle paralellik göstermektedir. 1983 yılından önce %7 olan terörden kaynaklanan göç olayı 1983–1990 yılları arasında %64,5'e, 1993'te %83,4'e yükselmiştir. 1994 yılından itibaren güvenlik güçlerinin etkisiyle göçte sürekli azalan bir seyir gözlenmiş olmasına rağmen yoğun etkisi hala sürmektedir (Aksoy, 2008).

2.2.6. Kan Davası (Töre Cinayetleri)

Türk Anayasa Hukuku'nda "suçun şahsiliği" prensibi yerine; suçu kabul edilmesi mecburi bir miras olarak kabullenen ve cezasını verecek kişinin, aile büyüklerinin verdiği kararlarla seçildiği kan davası zihniyeti yüzyıllardır ülkemizin kanayan bir yarasıdır. Ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde hüküm süren bu tutum, insanları memleketleri ile canları arasında bir seçim yapmaya zorlamaktadır.

Güçlü siyasal merkezi otoritenin olmayışı, yoksulluk, dış dünya ile ilişkilerin çok zayıf olması, eğitim seviyesinin düşüklüğü, intikam ve kin duygularının hüküm sürdüğü bir ortamda dünyaya gelip büyümek, bu duyguları kemikleştirmektedir. Böyle bir zihniyetin hüküm sürdüğü bir ortamda başlık parası ve kız kaçırımların (Gayber, 2008) ortaya çıkardığı sorunları berdel gibi yolla çözmeye çalışmak ya da işlenen herhangi bir suçun cezasını kişilerin kendilerinin vermeye kalkışması, daha büyük bir sorun olan kan davasını ortaya çıkarmaktadır. Bu sebep yüzünden istemeye istemeye yurtlarından ayrılan insanlar, gittikleri yerlerde de hayatlarına küskün, kırgın devam etmektedirler.

2.2.7. Siyasi Politikalar

Türkiye'de devlet, kentleşmeyi sadece fiziksel mekanların düzenlenmesi olarak algıladığından kentleşmenin sosyal, ekonomik ve ideolojik boyutlara sahip bir kavram olduğunu görememiş veya görmek istememiştir (Okutan, 1995: 27).

Türkiye’de yerlilik eğilimleri yüksek merkeziyetçi bir yönetimin olmayışı, Türkiye coğrafyasını, gelişmiş, gelişmekte olan, az gelişmiş bölgeler olmak üzere bir takım kategorilere ayırmıştır. Doğu ve Güneydoğu, adeta Hitit uygarlığı döneminden kalan mağara yaşantısına terk edilmiştir. Eğitim-öğretim seferberliğine öncülük eden okullaşma süreci tamamlanamamış, ekonomik kalkınma ve benzeri stratejik kalkınmalar geri plana itilmiştir. Bu yüzden nüfusumuzun %20’si gelir diliminin %50’sine yakını paylaşırken, bir diğer %20’si ise milli gelirin %4,5’ini almaya mahkum edilmiş olması “öteki Türkiye”nin tarihsel kaderinin günümüzde de değişmediğinin en önemli kanıtıdır (Türkdoğan, 2006: 743). 1950’lerden itibaren büyük kentlere yönelik göçlerin temelinde bu geri bırakılmışlık yatmaktadır. Ancak insanlarımız kentlere göç ettiklerinde de dünün gecekondusu bugünün varoşlarında yaşam savaşı vermektedirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN KALKINMA PLANLARINDA VE PARTİ İZLENCELERİNDE GÖÇ VE KENTLEŞME POLİTİKALARI

3.1. KALKINMA PLANLARINDA KENTLEŞME POLİTİKALARI

3.1.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963 – 1967)

Kentleşme politikasına ayrıntılı ve açık bir şekilde yer vermeyen planda, daha çok kentleşmenin coğrafi dağılışı açısından bölgelerarası denge kurulması esasına dayandırılarak yatırımların artırılmasına dikkat çekilmiş ve buna yönelik ilkelere yer verilmiştir. Planın hazırlanmasında toplumun yapısı, sorunları ve kaynakları dikkate alınarak demokratik bir düzen çerçevesinde düzenlemelerin yapılabileceği amaçlanan “Plan Hedefleri ve Strateji”sindeki amaç ve ilkeler esas teşkil etmiştir (BBYKP, 1963: 1).

Bu dönemde tespit edilen sorunların başında 1923’ten bu yana nüfusun %3 oranında hızlı bir şekilde artmasının da etkisiyle toplumsal yapıdaki değişimin dengesiz bir şekilde gerçekleşmesi gelir. Elektrik, su gibi kaynakların yetersiz kalması, bulaşıcı hastalıkların artması, konutların bakımsızlığı ve gecekondulaşmadaki artış da takip eden birbirine bağımlı sorunlar arasında yer almaktadır (BBYKP, 1963: 2).

Türkiye’nin nüfusunun artmasında dışarıdan gelen göçlerin çok büyük bir etkisi olmamakla birlikte; asıl belirleyici, doğum oranlarının sürekli artan bir seyir izlemesine karşılık ölüm oranlarının azalmasıdır (BBYKP, 1963: 68).

Hızlı nüfus artışı, işsizlik (üretimin çoğunun tarımdan sağlanmasına rağmen en fazla çalışmanın olduğu mevsimde dahi 1 milyon işsiz tespit edilmiştir) ve işin kriterine

göre işçi arzının eksikliğini (bu eksiklik yüzünden 1 hemşireye 111 hasta, 1 öğretmene 60 öğrenci, 1 tarım teknisyenine 25–30 köy düşmektedir) bölgelerarası dengesizliklerden kaynaklandığı gerekçesiyle çok amaçlı bölge planlaması tasarlanmış (BYKP, 1963: 26), nüfus sorununun çözümü için aile planlaması, toplum bilgilendirilmesi, kanun düzenlemesi gibi çalışmaların yapılması, eğitim, ekonomi ve sosyal gelişim arasındaki ilişkiler saptanarak iş/işçi arz ve talebinin çözümünün ülkenin tüm bölgelerinde uygulanması şart koşulmuştur (BBYKP, 1963: 73). Böylece kalkınmanın bölgelerarası dengesizlikleri önleyici bir yönde olması, aşırı kentleşme ve nüfus problemlerinin çözülmesi, kamu hizmetlerinin gelir dağılımını iyileştirici bir şekilde dağıtılması ve kaynakların gelişiminin sağlanması hedeflenmiştir (BBYKP, 1963: 471).

Görüldüğü gibi bu ilk planda büyük kentlerin aşırı büyümesi istenmemiş, büyümenin gelir dağılımıyla orantılı olması; bunun yanı sıra sağlıksız nüfus artışının milli geliri düşüren bir faktör olması sebebiyle artışın önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

3.1.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968 – 1972)

Bir önceki plandaki ilkeleri aynen benimseyen ikinci planda kentleşme politikası, daha açık ve ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır. Hizmet yatırımlarının bu hizmetlerden yeterince yararlanamayan kitlelere yöneltileceği, geri kalmış bölgelerin ekonomik yönden canlanmasını sağlayacak yatırımların bu bölgeler içindeki büyümeyi büyük kentlerde yoğunlaştırarak çevresini etkileyen gelişme bölgeleri elde edileceği belirtilmiştir. Ekonomik ve sosyal kalkınmanın zorunlu bir parçası kabul edilen kentleşmeden bölgelerarası gelir farklılıklarını iyileştirmek amacıyla hareket edilmesini

öngören plan, büyük kentlerin daha da büyümesini sosyo-ekonomik gelişme için bir gösterge kabul etmesi noktasında birinci plandan ayrılmaktadır.

Planlı kalkınmanın amacı iktisadi ve sosyal yapıyı modernleştirmek, sosyal değişimi hızlandırmaktır. Değişimin mekansal yanı ele alındığında sanayi öncesi toplumdan sanayi toplumuna geçişte karşılaşılabilecek olan her türlü maliyetin en aza indirilmesi amaçlanmıştır.

Kentleşme desteklediği gibi ekonomik itici bir güç ve bir gelişme aracı olarak da faydalanılacaktır. Kentleşmenin ülkenin bütününde şekillenmesi beklenecek ortaya çıkan kentsel hareketliliğin desteklenmesi için asgari düzeyde çaba harcanarak kentleşmenin sosyal değişim hızının en üst noktaya çıkarılması gözetilmiştir. Geçiş döneminde kırsal alanlara yapılacak yatırımlar, gelecekte kentleşmiş mekanlarla bütünleşmeyi hızlandıracağı için kentleşmenin iktisadi ve sosyal açıdan gelişmeyi destekleyecek ekonomik ve sosyal açıdan bir yaşam alanının oluşturulması esas amaçtır.

Demografik geçiş döneminde bulunan Türkiye, yüksek bir artış hızına sahiptir. Matematiksel bir değerlendirme yaparak artı ile eksi çarpımının eksi olduğu gibi doğum oranının hızlı bir şekilde artması eksi yanı ile tıbbi gelişmeler sonucu bebek/çocuk ölüm oranlarının azalmasının artı özelliğinin ülkeye getirdiği istihdam sorununun artması ve milli gelirin düşmesidir. Kalkınmayı engelleyecek derecede hızlı nüfus artışının önüne geçmek planın temel amaçlarından biridir. Toplum yapısının değişmesi, ülkenin çağdaş medeniyetin en üst seviyesine ulaşması için iktisadi ve sosyal kalkınmanın lüzumlu olduğu belirtilerek toplum yapısındaki değişim ve modernleşme gereği ortaya konmuştur (İBYKP, 1968: 272).

3.1.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973–1977)

Planda, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısının sanayileşmiş toplum yapısına dönüştürmek esas kabul edilmiştir. Kalkınma çabaları sosyal açıdan değerlendirildiğinde; işgücüne katılma oranı, işgücünün sektör itibarıyla dağılımı, istihdam olanaklarındaki artışlar, eğitim ve sağlık hizmetlerinde sağlanan iyileştirmeler gibi göstergeler kullanılmaktadır. Sosyal gelişmişlik düzeyini ortaya koyan göstergeler incelendiğinde; Türkiye'nin tarım toplumu yapısını sürdürdüğünü, tarım nüfusunun diğer ülkelere oranla çok daha büyük bir kesim için geçim kaynağı olduğunu ve işgücü fazlası sorununun diğer ülkelere göre daha ağır bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Tüm bunlara ek olarak mesleki ve teknik öğretiminin diğer ülkeler ölçüsünde gelişmediği, sağlık hizmetlerinde yeterince iyileşme sağlanamadığı, halkın yaşama standartlarının bu ülkeler ölçüsünde çok düşük olduğu saptanmıştır (ÜBYKP, 1973: 96-8).

Nüfusun yapısını doğum, ölüm ve göçler belirlemektedir. Bu üç unsurun etkisine bağlı olarak nüfusun yapısında ve toplamında görülen değişimler doğrudan doğruya sosyal ve ekonomik kalkınmayı yavaşlatmakta veya sosyo-ekonomik gelişmelerin etkisi altına girebildiği sürece onları hızlandırmaktadır (1973: 645).

Göçler, bölgelerin ekonomik özellikleri sonucu doğmakta ve geri kalmış yöreler nüfus kaybetmektedir. 1960–1965 yılları arasında ülke genelinde kırdan kente göç eden kişi sayısı 880 bin dolaylarında olmuştur. 1965–1970 döneminde ise göçlerin 1 milyon 600 bini aştığı tahmin edilmektedir. Ülke nüfusu özellikle son 20 yıl içinde hızla artmış ve bu artışla beraber ekonomik, sosyal ve çevre koşulları ile bağlantılı olarak yerleşim dokusu da değişmiştir. 1960'larda nüfusun %26,3'ü şehirlerde, %73,7'si kırsal alanlarda yoğunlaşırken 1970'de bu oranlar sırasıyla %39,5 ve %64,1 olmuştur. Şehre yönelen bu

büyük göçü istihdam edebilecek düzeyde sanayileşmenin gerçekleştirilemeyişi kentleşmenin demografik karakterli ve düzensiz bir özellik kazanmasının ana sebebidir. Yine de bu değişim, tarım dışı faaliyetlerin artmasına kapı aralamıştır (1973: 844).

Üçüncü kalkınma planına göre; yerleşme sisteminin kişilerin değişme ve gelişmeye katılmalarını, bundan yararlanmalarını en üst düzeye çıkaracak kır ve kent farkını zamanla en aza indirecek biçimde geliştirilmesi düşünülmüştür. Buna göre kır ve kent yerleşme dokusunun bir bütün olarak kalkınma ihtiyaçlarına uygun mal, hizmet, insan ve haber akımını sağlayacak şekilde yönlendirilmesi şarttır (1973: 845). Kademeli ve fonksiyonel kentleşme ilkesi benimsenen planda, kademeli kentleşmeyle, çeşitli büyüklükteki kent grupları arasında karşılıklı ekonomik ilişki ve eşgüdüm sağlanması amaçlanmıştır. Fonksiyonel kentleşme ise iş olanakları bulunabildiği ölçüde, kentleşmedir (İspir, 1982: 152).

3.1.4. Dördüncü Beş yıllık Kalkınma Planı (1979 – 1983)

Dördüncü Beş Yıllık kalkınma Planı'nın da büyük kentlerin üzerinde durularak ekonomik kalkınma için gerekli potansiyel güce sahip olan bu yerleşim yerlerinin öncelikle ele alınması ve taşıdıkları önemden dolayı mevcut problemlerin çözümlenmesi istenmiştir. Hazırlanacak olan imar planında en fazla üzerinde durulan konulardan biri, kurulması düşünülen sanayi bölgelerinden kentlerin ez az zarar görmesini sağlamaktır (Mazı, 1997: 55).

Planda kentleşme olgusunu yavaşlatmak yerine, kentlerin daha iyi yaşanabilir yerler haline getirilmesi ve göçlerden ve diğer sorunlardan doğan problemlerin çözümü için öneriler getirilmiştir.

Kentleşmenin sağlıklı bir şekilde ilerlemesini sağlamak amacıyla alt yapı olanaklarının sağlanması, kentleşmeyi yönlendirmede destekleyici bir araç olduğu ortaya konmuş; kamuda artan denetim ve uygulamaların, kamuya dönüşünü sağlayacak yasal düzenlemelerin olması gerektiği saptanmıştır (DBYKP, 1979: 295).

Nüfusun temel öğelerinin geçirdiği değişimlere ve gelecekteki sosyo-ekonomik gelişmelere dayalı olarak nüfusun dördüncü plan ve uzun dönemli perspektif yıllarındaki büyüklüğüne ve yapısına ilişkin yansıtım çalışmalarının temelini doğum, ölüm ve göçlerin gelecekteki eğilimine ilişkin varsayımlar oluşturmaktadır. Ülkenin en gelişmiş yöresinin halen sahip olduğu doğurganlık düzeyine ve sınaileşmenin etkisini içeren bir çözümleneye dayalı olarak 1995-2000 yılı için toplam doğurganlık oranının 2,67 olması esas alınmıştır. Bu hedefe ulaşacak yönde bir değişimin varlığı kabul edilmiştir. Öte yandan, nüfus sorunu, karşılıklı etkileşim içinde olan demografik faktörler ile toplumsal ve ekonomik faktörler arasındaki dengenin bozulması sonucu ortaya çıkan sorunların tümünü kapsadığından, nüfus politikası, IV. Plan döneminde, tüm toplumsal ve ekonomik politikaların bir türevi olarak ele alınmıştır (DBYKP, 1979: 250).

Kentsel yerleşmelerin niteliklerine göre yerel yönetim biçimlerinde farklılaşmalara gidilirken, özellikle metropoliten alanlarda kendilerine özgü yerel yönetim birimleri kurulması zorunluluğuna dikkat çekilmiştir (DBYKP, 1979: 300).

3.1.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985 – 1989)

Beşinci planda sadece belirli amaçlarla belirli bölgeleri kapsayan bir bölgesel planlama ilkesi benimsenmiştir ve nüfusun yarısının (%52) kentlerde yaşadığı bu

dönemde plan, gelişmiş bölgelerde yer alan metropoliten merkezlerindeki fazla yığılmayı önlemek amacıyla desentralizasyon politikalarına uyumlu olarak hizmet ve donatım fonksiyonlarının geliştirilmesi amaçlanmıştır (BBYKP, 1985: 162).

Gelişmenin büyük merkezler yerine, nüfusu 50.000–500.000 arasında bulunan ekonomik potansiyele sahip orta büyüklükteki kentlere ekonomik faaliyetlerin yöneltilmesi için mali ve fiziki teşvik sağlanması görüşü ön plana çıkmıştır (1985: 166). Bu bölgelerde, gelişmenin hızlandırılması ve bölge kaynaklarının ekonomik faaliyet kollarının gelişme eğilimleri ile uyum ve denge içinde ele alınmasının sağlanması için gerekli önlem ve araçların belirlenmesi düşünülmüştür.

Planda üzerinde önemle durulan bir başka konu da bölgelerarası farklılığın azaltılması için desteklenmesi gereken sektörler saptanarak gerekli ölçütler belirlenmesidir. Gelişmekte olan bölgelerde imalat sanayisini geliştirmek için ucuz kredi verilecek, Proje Ofisi kurularak girişimcilere yatırım konularında ve fizibilite raporlarında destek verilecek, kurulumları için yol ve yer gösterilecektir (KEAS, 2004: 255).

Yukarıda saydıklarımız dışında, planda üzerinde durulan diğer noktaları da birkaç madde de toplayabiliriz (BBYKP, 1985: 157 – 168):

- Az gelişmiş bölgelerde yer alan bölge merkezleri belirli hizmet ve üretken yatırımlarla desteklenerek temel fonksiyonlarına ulaştırılmalı, bu odaklar geliştirilirken bölgede yer alan ikinci derece merkezlerin hizmet ve donatım tesislerindeki eksiklikleri giderilmeli, böylelikle bu merkezlerin potansiyel hizmet odakları olması sağlanmalıdır.

- Köylere götürülmekte olan hizmetler başta, içme suyu, elektrik, haberleşme, sağlık ve eğitim olmak üzere köy ve kent arasındaki altyapı ve hayat standartları arasındaki farklılıkları giderici şekilde artırılması önerilmektedir.

- Kentlerin mevcut potansiyeline göre turizm, sanayi, eğitim gibi belli fonksiyonlarına ağırlık verilerek orta büyüklükteki kentlerin kendilerine yeterli hale gelmesiyle uzmanlaşma ve istihdam sağlanması da planda üzerinde durulan bir başka konudur.

3.1.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990 – 1994)

Bu planda büyük kentlerin ve büyüyen yörelerin nüfuslarının artacağı düşünülerek, yerleşmelerin kademelenmesinde dengeye ulaşmak amacıyla metropoliten alanlardaki var olan sorunların hafifletilmesi, mevcut kent yoğunluğunun artırılmaması, bölgelerarası ve bölgeler içi göçleri yönlendirerek kontrol etmek üzere büyük kentlere yöneliminin azaltılması orta büyüklükteki kentlerin gelişmelerinin desteklenmesi hedeflenmektedir (ABYKP, 1990: 118).

Nüfus artış hızını düşürmeye yönelik politika uygulamalarına ağırlık verilmesi ve nüfusun, istikrarlı bir ekonomik gelişme ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu bir yapıya ve artış hızına kavuşturulması esası üzerinde durulmuştur. Bu dönemde yapılan tahminlere göre, Türkiye'nin toplam nüfusunun 1994 yılında 61,8 milyona yükseleceği; plan döneminde, 0-14 yaş grubunun payının azalacağı, buna karşılık 15-64 ve 65'in üstündeki yaş gruplarının payının, beşinci plan döneminde olduğu gibi artacağı; buna dayanarak, bağımlı nüfusun azalmasıyla çalışma çağındaki nüfusun yükünün azalacağı ve bağımlılık oranının düşeceği tahmin edilmiştir (ABYKP, 1990: 284).

İstihdamın gelişmesini sağlayacak ortamın oluşturulması ve sürdürülmesi esasıyla genel hedefler doğrultusunda yatırımların teşvik edilmesi; nitelikli işgücü yetiştirilmesi ve mevcut iş gücünün niteliğinin yükseltilmesi; işgücü piyasasında

karşılaşılan ve istihdamın gelişmesini olumsuz şekilde etkileyen unsurların ve aksaklıkların ortadan kaldırılması istihdam politikasının temel ilkeleri arasında yer almıştır (ABYKP, 1990: 302).

Plan döneminde, diğer planda da olduğu gibi kent kademelenmesini dengeli bir şekilde yönlendirmek üzere, büyük kentlere yönelimin azaltılması amacıyla, orta büyüklükteki kentlerin geliştirilmesi hedef alınmıştır. Organize Sanayi Bölgelerinin, düzenli kentleşmenin sağlanmasına imkan veren bir araç olarak kullanılmasına önem verilmiştir (ABYKP, 1990: 360).

3.1.7.Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996 – 2000)

Yedinci planda da diğer planlarda olduğu gibi kalkınma için gerekli olan insan kaynağının geliştirilmesi, nüfus artış hızının yavaşlatılması ve sürdürülebilir kalkınma hedef ve politikalarıyla tutarlı bir nüfus yapısının oluşturulması; özellikle geri kalmış bölgelerde nüfusun gelir seviyelerinin yükseltilerek refah düzeylerinin ülke ortalamalarına yaklaştırılması temel hedef olmuştur. Nüfusun yapısal özelliğinin yanı sıra göç edenler ile ilgili politikalar ve uygulamalar plan içinde ele alınmıştır. Kente göç eden nüfusun kentleşme sorunlarına karşı gerekli projelerin hazırlanması ve uygulanmasından söz edilmiştir (YBYKP, 1996: 34, 173, 180).

Bölgesel gelişme çalışmalarından, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, geri kalmış bölgelerde yaşayan nüfusun refah düzeylerinin yükseltilmesi, göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamığe kavuşturulması hedeflerine ulaşmak planda vurgulanan bir diğer noktadır (1996: 170).

Kır-kent gelişmişlik farkının azaltılması, tarım işletmesi arazi büyüklüklerinin uygun düzeyde oluşturulabilmesi amacıyla işletilemeyen arazilerin ve hazine arazilerinin alım ve satımı için kurumsal ve yasal düzenlemelere gidilmiştir (YBYKP, 1996: 176).

İstanbul gibi büyük kentlerin sahip olduğu hizmet ve istihdam imkanlarının az gelişmiş kentlerde de gerçekleştirilmesi amacıyla kentlerin ve çevre illerin sorunlarını çözmek ve sosyo-ekonomik orta vadeli gelişme desenini belirlemek için gerektiğinde bölgesel gelişme planları yapmak istenmiştir. Bu çerçevede, geliştirilecek ticaret, sanayi ve konut politikaları ile çevre ve mekan kalitelerinin korunması ve kentsel büyümenin denetim altına alınması; bu amaçla, büyük kentlerde ve komşu illerde imar planlarının bütünleşmiş bir şekilde hazırlanması fikri planda yer almıştır (YBYKP, 1996: 185).

Çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalara entegrasyonunda ekonomik araçlardan yararlanmak ve çevrenin yönetiminde emret-yaptır yaklaşımıyla birlikte özendir-oluştur yaklaşımı da yine planda yer almaktadır (YBYKP, 1996: 191).

3.1.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001 – 2005)

Sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde yerel potansiyellerin harekete geçirilerek, gelir ve istihdamın artırılmasının temel alındığı sekizinci planda, kırsal alanda yaşayan nüfusun gelirini artırmak ve işsizliği azaltmak için yöresel potansiyeli bulunan turizm, el sanatları, hayvancılık, dokumacılık gibi alanlarda girişimciler desteklenmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde terörün zararlarından etkilenen; bu yüzden yaşadığı yeri terketmek zorunda kalan bölge halkından tekrar

dönme isteyenler için ekonomik ve sosyal zeminin hazırlanmasına öncelik verilmiştir (SBYKP, 2001: 71).

Hızlı kentleşme ve sosyal değişimin yaşanmaya devam edeceği plan döneminde, kültürel yozlaşmaya ve değer yargılarındaki aşınmaya fırsat vermemek amacıyla milli kültürün temel belirleyiciliği çerçevesinde kent ve kentlilik kültürünün oluşturulmasına dönük çalışmalara yer verilmiştir (SBYKP, 2001: 169).

Kentsel alanlarda bilimsel esaslara dayalı planlara göre, arsa sunumu ve düzenli yapılaşmayı sağlayacak yöntemler ile etkin denetim ve yönetim biçim ve araçları geliştirmek, kentlerdeki barınma sorununa sağlıklı bir çözüm getirilmesi amacıyla kamu kaynakları altyapısı hazır arsa üretimini yönlendirmek, kaçak yapılaşmayı ve gecekondu yapımını önleyici tedbirler almak istenmiştir (SBYKP, 2001: 172).

Yaşam kalitesinin yükseltilmesi amacı doğrultusunda kentsel ve kırsal altyapı yeni ve bütüncül bir yaklaşımla kentlerin kültürel özelliklerini tehlikeye sokmadan kentsel planlara uygun arsa temini ile düzenli yapılaşmayı sağlayacak yöntemler yardımıyla etkin denetim, yönetim biçim ve araçlar plana dahil edilmiştir. Bunun yanı sıra hızlı kentleşmenin ve artan nüfusun konut ihtiyacının karşılanabilmesi için konut üretimi ve sahipliği teşvik edici çalışmalara yer verilmiştir. Kentleşme sürecinde tarihi, doğal, sosyal ve kültürel değerlerin korunması ve sağlıklı, güvenli, kaliteli, ekonomik konut ve çevrelerin oluşturulması amacıyla yapı ve çevre standartları ortaya konulmuştur (SBYKP, 2001: 229).

3.1.9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007 – 2013)

Küreselleşmenin her alanda etkili olduğu, bireyler, kurumlar ve uluslar için fırsatların ve risklerin arttığı bu dönemde, plan Türkiye'nin ekonomik sosyal ve kültürel alanlarda bütüncül bir yaklaşımla gerçekleştireceği dönüşümleri ortaya koyan temel politika olarak ortaya çıkmıştır.

Özellikle bölgesel gelişmeye ve kalkınmaya önem verilen planda, aşağıdan yukarıya bölgesel gelişme politikaları hazırlama ve uygulama amaçlanmıştır. Uygulanacak bölgesel gelişme politikaları ile bir taraftan bölgelerin verimliliğini artırarak ulusal kalkınmayı sağlamak diğer taraftan da bölgeler ve kıır-kent arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması temel amaç kabul edilmiştir. Başta az gelişmiş bölgelerde olmak üzere, büyüme ve çevrelerine hizmet verme potansiyeli yüksek cazibe merkezleri belirlenerek öncelikle bu merkezlerin ulaşılabilirliği, iyileştirilecek, fiziki ve sosyal alt yapısı güçlendirilecektir.

Tarımdaki yapısal değişim sonucu kente göç eden vasıfsız ve yoksul insanların işsizlik riskini azaltmak için aktif istihdam politikaları geliştirilecektir. Yoğun göç ve çarpık kentleşme neticesinde ortaya çıkan sosyo-kültürel uyum sorunlarını azaltıcı önlemler alınacaktır. Kırsal kesimde kalkınmanın sağlanması amacıyla yerel potansiyellerin ve kaynakların değerlendirilmesi, iş ve yaşam koşullarının geliştirilmesi, gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve işletmelerin rekabet güçlerinin artırılması gibi çeşitli politikalar uygulamak dokuzuncu planın önemli hedeflerinden birisidir (DBYKP, 2007: 91 - 4).

3.2. PARTİ İZLENCELERİ

3.2.1. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)

Parti programı, Türkiye’de kentleşme ve çevre sorunu, işsizlik gibi daha birçok konuda dünya standartlarına ulaşamama sebebi olarak göç olgusunu adres göstermektedir. Kentin gerek altyapısı gerekse çevre planı ile ilgili sorunların çözümü ve gecekondü bölgelerinde iyileştirme çalışmaları yapabilmek için mahalli idarelerde radikal bir değişikliğe gidilmesine yer vermektedir. Bunun için gecekondü bölgelerinde yaşayanlar için ucuz konutların yapılması gerekmektedir (AKP Programı, 2009).

Kentin doğal ve tarihi yapısını korumak için SİT Politikası yeniden gözden geçirilecektir. Kentin korunması amacıyla “kentli hakları” ve “kente karşı işlenen suçlar” kavramları geliştirilecek; bunun için TCK ‘da bir fasıl oluşturulacaktır (AKP Programı, 2009).

Göç ve nüfus artışı sonucunda artan işçi arzının karşılanması ve emek-ücret arasında bir paralellik kurmak amacıyla işçi-işveren-hükümet üçlüsü arasında sosyal diyalogun en üst seviyelere taşınması sorunların uzlaşma ortamında çözülmesi üzerinde en çok durulan konuların başında gelmektedir (AKP Programı, 2009).

3.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)

Parti programı, kentleşme ve konut sorunlarının giderilmesi için başta göç ve nüfus artışı yaşayan kentlerde altyapılı arsa üretimine hız verilerek gecekondü ve kentsel dönüşüm projelerine yer vermiştir. Yerleşme düzenine ilişkin planlama

faaliyetleri, bölgesel plan, il kalkınma planı, nazım imar planı ve uygulama imar planını içeren beş kademeli kentsel planlama sistemi uygulanacaktır.

Kırdan kente göçün meydana getirdiği kaçak yapılaşma ve konut baskısı ile ortaya çıkan çarpık kentleşme sorununu ortadan kaldırmak amacıyla; öncelikle kente göçün önüne köye geri dönüş sürecinin özendirilmesiyle geçilecektir (CHP Programı, 2008).

Disiplinli bir çalışma sağlanmadan bölgelerarası dengesizliğin giderilemeyeceğini belirten programa göre bölge ve alt bölgelerin olanakları ve gelişme potansiyellerine göre bir değerlendirmeyle hareket edilmelidir. Sağlıklı bir kentleşme için kentsel altyapı, kentsel gelişmeden önce sağlanmalıdır. (CHP Programı, 2008).

3.2.3. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)

Ülkedeki bölgelerarası dengesizlikleri gidermek amacıyla, bölgelerin, illerin, ilçelerin farklılıkları, gelişmişlik düzeyleri, temel sorunları ve potansiyellerinin belirlenmesine yönelik planlar hazırlanıp hedefler belirlenecektir (MHP Programı, 2009).

Tarım Kentleri oluşturmak amacıyla, tarımsal ürünlerde çeşitlilik, verim ve kalitenin artırılması, ürünlerin yerinde işlenmesiyle katma değer elde edilmesi ve böylelikle istihdamın sağlanması; yatırım ve teknolojiyi kırsal alanlara yönelterek kırsal alanları tercih edilebilir hale getirmek program planının temelinde yer almaktadır.

Kentlerde meydana gelen çarpıklığın önüne geçmek amacıyla sanayi, konut, spor, eğlence veya turizm gibi noktalarda amaca uygun yerler seçilip gerekli altyapının sağlanması planlanmıştır (MHP Programı, 2009).

Önemle üzerinde durulan bir diğer nokta da kentlerde kültürel yozlaşmanın önlenmesi için kent ve kent kültürü bilincinin oluşturulmasıdır.

Ekonomik ve sosyal politikalar ile çevre politikası arasında uyum sağlayıp, kalkınma gerçekleştirilirken insan sağlığı, ekolojik denge, kültürel ve tarihi değerlerin korunması yine partinin dikkat çektiği bir başka konudur (MHP Programı, 2009).

3.2.4. Barış ve Demokrasi Partisi (BDP)

Ekonomik politikalarında, ülkedeki işsizliğe geniş yer ayıran BDP, bunu bölgelerarası eşitsizliğe ve uygulanan devlet politikalarında, ülkenin sürekli artan genç nüfusun ihtiyaçlarının görmezden gelinmesine dayandırmaktadır. Partinin tespitine göre, gençlerin sadece üçte biri işgücüne katılmaktadır. Bunun yanı sıra kayıt dışı istihdam toplam istihdamın neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Yani çalışanların büyük bir kısmı sosyal güvenlik kapsamı dışında, sağlıksız ve tehlikeli koşullarda çalışmaktadır.

Parti bu tespitinden yola çıkarak; bölgesel ihtiyaçları ve ekonomik gelişme potansiyellerini dikkate alan işgücü eğitimi ve beceri geliştirme programlarıyla işgücünün istihdam edilebilirliğini hedeflemektedir.

Ülkedeki bölgesel eşitsizliği Doğu ve Batı olarak değerlendiren parti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin temel gelir kaynağı olan tarım ve hayvancılık, köylerin boşaltılması ve mera yasakları ile gerilemiş, köylerden şehirlere göç etmek zorunda kalan üreticiler şehirlere işsizliğe mahkum edilmiştir. Kentsel alanlarda üretim ve ticaretin gelişmesine yönelik etkin iktisadi politikalar uygulanmaması sonucu, Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri ile batı bölgeleri arasındaki iktisadi gelişmişlik farkı gittikçe

artan oranda açılmıştır. Marmara ve Batı Karadeniz dışındaki bölgeler için bölgesel eşitsizliğin söz konusu olduğunu belirten parti, bu yöreler için özel bütçeler oluşturacak ve bu bölgelere yatırım yapılmasını teşvik için gerekli girişimlerde bulunulmasından söz etmektedir.

Turizm açısından da Doğu bölgelerini incelemeye alan parti, diğer bölgeler kadar önemli tarihi yapıya sahip olmalarına rağmen, bu zenginliklerin tanıtımının yapılmadığı için, bu konuda bölgelerin potansiyel ekonomik kaynaklarını kullanılır hale getirmek için gerekli girişimlerde bulunulması gerekliliğini vurgulamaktadır.

Çalışmamız itibariyle de önemli bir konu olan göç olgusu, başta ekonomi-politik ve kültürel olmak üzere birçok alanda sorun teşkil etmektedir. 1980'li yıllardan beri Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanan çatışmalar nedeniyle güvenlik gerekçe gösterilerek birçok kırsal yerleşim yerinde yaşayan vatandaşlar göçe zorlanmış ve tüm üretim ilişkilerinden koparılmıştır. Yoğun olarak yaşanan göç dalgasının sonucu olarak çarpık kentleşme, işsizlik ve sosyal sorunlar artmıştır. Parti, zorunlu göçe tabi tutulan herkese maddi ve manevi zararlarını tanzim etmeyi ve boşaltılan köylerin altyapısını inşa etmeyi amaçlamaktadır.

Programda, sosyal konut politikasının olmamasından dolayı, kent nüfusunun hızlı artışı kentleşme olgusunu beraberinde getirmiş, gecekondular köylerden kentlere göç eden insanlar için yıllar boyu önemli bir sosyal güvence mekanları olmuştur.

Son yıllarda ülkemizde uygulamaya konan kentsel dönüşüm projeleri, eskiyen kent yapısı, depreme dayanıksız konut yapısı, kaçak sağlıklı yapılaşma gibi gerekçeler üzerine inşa edilmektedir. Fakat sonuçları itibariyle bu projeler, özellikle kira düzeyleri daha düşük olan gecekondular bölgelerinde yaşayan kiracı konumundaki yoksul nüfusu herhangi bir destek mekanizması oluşturulmaksızın evlerinden etmektedir. Kentsel

dönüşümün gerçekleştirildiği gecekondu mahallelerindeki ev sahibi kişiler, onlara sunulan yeni konutların giderlerinin yüksek olması ve fazladan yeni ulaşım giderleri yaratması nedeniyle yoksullaşmaktadır. Bu olumsuz sonuçlar nedeniyle parti, kentsel dönüşüm projelerine son vermeyi, bu tür projeler yerine mevcut gecekondu alanlarının yaşanabilir yerler haline getirilmesini öngörmektedir. Bunun yerel yönetimlerde yapılacak köklü reformlarla sağlanabileceği de parti programında yer alan bir başka savunudur.

3.2.5. Demokratik Sol Parti (DSP)

Programında kentleşme konusunda-ülkenin neredeyse yarısının hala kentlerde yaşadığı gerçeğinden de hareketle-ülke sorununa Kır-Kent Modeli Projesiyle çözüm öneren DSP, kırsal alanda işsizlik sorunu çözmek için tüm dünyada örnek gösterilen bu modelini hayata geçirmek; kentlerdeki işsizlik sorunun çözümü için de ülke ekonomisinin önderlerinden sayılan işletmeleri daha da güçlendirmek bu sıkıntıyı çözmeye etkin bir rol oynayacaktır (DSP Programı, 2003).

Parti bahsedilen projenin dışında bir de Türkiye Uygur Kentler Projesi'yle kent sorununa yaklaşmıştır. Buna göre, kent ve köylerden başlayarak ülke çapında üreten kentler dönemini başlatmayı hedeflemektedir.

Projeye göre, İstanbul, Ankara, İzmir gibi sürekli farklı yerlerden göç alan bu kentler, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik özelliğe sahip kentlerde geniş çaplı analizler yaparak ortaya konan özellikleri doğrultusunda ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan kentlerin kalkınmasında öncelik verilmesi gereken mekanlar saptanacaktır (DSP, Uygur Kentler Projesi).

Kentlerde yaşayan herkesin kentli olduğu kabul edilecek ve yaşayanların da bunun bilincine varmaları için kent bilincinin oluşturulması partinin öncelik verdiği bir konudur (DSP, Uygur Kentler Projesi).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE GÖÇÜN KENTLEŞME AÇISINDAN SONUÇLARI

Avrupa'da 18-19. yüzyılda yaşanan sanayileşme, Türkiye'de çok sonra görülmeye başlamıştır. Gelişmiş ülkelerin kentleşme modeliyle Türkiye'nin kentleşme modeli genellikle birbirinden ayrılmaktadır. Büyük yerleşim yerlerinde nüfusun artması ve artan nüfusun niteliğindeki değişim teknolojinin de gelişmesini sağlamıştır.

Bununla birlikte ülkemizde kentleşme süreci yakından takip edildiğinde, göçe kaynak oluşturan sahalarda olduğu gibi, hem göç alan kentlerin sayısında ve bunların coğrafi dağılımlarında, hem de bu göçlerin temel nedeninde önemli farklılıkların ortaya çıktığı gözlenir.

Bölgelerarası ekonomik gelişme farklarının giderek büyümesi, eskiden beri göç alan merkezlerin daha fazla göç almalarına sebep olurken sanayi, tarım, eğitim, turizm gibi daha birçok ekonomik ve sosyal alanda bu yerlerin çekim merkezi haline gelmelerini sağlamıştır (Işık, 2005: 58).

Ülkede, sayımın ilk kez yapıldığı 1927 yılından günümüze tespit edilen nüfus artışı ile kırsal ve kentlere dağılımının yıllara göre değişimine dikkat edildiğinde; göç olgusunun öneminin hangi boyutlarda olduğu daha iyi görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde nüfusun tekrar artmaya başlaması, tarımda makinalaşmaya gidilmesi ve sosyal değişimlerin etkisiyle kırsaldan kente doğru bir nüfus dalgası görülmeye başlamıştır. 1985 yılına kadar sürekli azalan bir seyir izleyen kırsal nüfusu bu yıla kadar nüfusun fazla olan kısmına sahipti. Ancak 1985'te nüfusun eşitlenmesinden günümüze kadar kent nüfusu daha yüksek bir orana sahip olmuştur.

Yapılan son araştırmalara göre ise nüfusun %75,5'i il ve ilçe merkezlerinde %24,5'i belde köylerde ikamet etmektedir (TÜİK, 2010a).

31 Aralık 2009 itibariyle tespit edilen Türkiye nüfusu 72.561.312 kişidir. Geçtiğimiz yıla karşılaştırdığımızda yıllık nüfus artışı %14,5 olarak gerçekleşen ve coğrafi yüzölçümü 814.578 km² olan ülkemizde kilometrekareye düşen kişi sayısı 94'tür. 2009 yılında 81 ilden 67'sinin nüfusu bir önceki yıla göre artarken 14 ilin nüfusu azalmıştır (TÜİK, 2010a).

Büyük kentlerin çoğu Batı Bölgesi'nde olduğundan büyümenin ülkenin doğusu üzerindeki yayılma etkileri kayda alınmayacak kadar önemsiz olmaktadır. Üstelik büyük merkezlerin, kendilerini çevreleyen yerleşim yerleri üzerinde de sosyo-ekonomik açıdan olumlu katkıları olurken diğer bölgeler için durum tam tersi Şekilde gerçekleşmektedir. Coğrafi bölgeler arasında bu yüzden çok büyük gelir düzeyi, kentleşme derecesi, kalkınma potansiyeli ve yaşam standardı farklılıkları bulunmaktadır (Keleş, 1988: 110).

Tablo: 4.1. Bölgelerin aldığı g, verdiği g, net g ve net g hızı (2008 – 2009 dönemi)

YILLAR	NÜFUS	ART. HIZ (bin)	KENT NÜFUSU	ORAN (%)	KÖY NÜFUSU	ORAN (%)
1927	13,648,270	-	3,305,879	24,22	10,342,391	75,78
1935	16,158,018	21,10	3,802,642	23,53	12,355,376	76,47
1940	17,820,950	19,59	4,346,249	24,39	13,474,701	75,61
1945	18,790,174	10,59	4,687,102	24,94	14,103,072	75,06
1950	20,947,188	21,73	5,244,337	25,04	15,702,851	74,96
1955	24,064,763	27,75	6,927,343	28,79	17,137,420	71,21
1960	27,754,820	28,53	8,859,731	33,69	18,895,089	68,08
1965	31,391,421	24,63	10,805,817	34,42	20,585,604	65,58
1970	35,605,176	25,19	13,691,101	38,45	21,914,075	61,55
1975	40,347,719	25,01	16,869,068	41,81	23,478,651	58,19
1980	44,736,957	20,65	19,645,007	43,91	25,091,950	56,09
1985	50,664,458	24,88	26,865,757	53,03	23,798,701	46,97
1990	56,473,035	21,71	33,326,351	59,01	23,146,684	40,99
1997	62,865,574	15,08	40,882,357	65,00	21,983,217	35,00
2000	67,803,927	18,28	44,006,274	64,90	23,797,653	35,10
2009	72,561,312	14,5	54,807,219	75,50	17,754,093	24,5

DPT ile TÜİK'in ortaklaşa yaptığı İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması'nda (İBBS), istatistiki verilerin toplanmasında, analizlerin yapılmasında AB Bölgesel İstatistik sistemine uygun bir veri tabanı oluşturmak amaçlanmıştır. Bu sınıflamada bölgeler gruplandırılarak 12 adet 'Düzey1' bölgesi tanımlanmıştır.

İşte bu verilerden hareketle 12 bölgenin 2008-2009 göç oranlarını incelediğimizde; en fazla göç alan bölgemiz, 42,570 net göç ve 6,37 net göç hızı oranıyla Doğu Marmara Bölgesi gelmektedir. Ki bu bölgemiz, ülke bazında değerlendirildiğinde; sanayi sektöründe oldukça gelişmiş olan Bursa, Kocaeli, Sakarya gibi iller ve Eskişehir, Bolu, Bilecik, Düzce ve Yalova'dan oluşmaktadır.

En fazla göç veren bölgelerimiz incelendiğinde de, net göç açısından ilk sırayı -53,299'la Güneydoğu Anadolu Bölgesi (Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) almaktadır. Net göç hızına baktığımızda da ilk sırayı, -14,72 ile Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) almaktadır. Bunun sebebi ise bölgelerin sahip olduğu toplam nüfustur. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin nüfusu 2.198.061 iken; Güneydoğu Anadolu Bölgesi ise 7.462.893'lük bir rakamla neredeyse Kuzeydoğu'nun 3,5 katı bir nüfusa sahiptir.

Her ne kadar istatistiki verilerde en fazla göç alan bölge olarak görülmesi de sahip olduğu potansiyelle her dönem ilgi odağı olan İstanbul, 12.915.158'lik nüfusla ülkenin ülke nüfusunun %16'sına ev sahipliği yapmaktadır. Diğer bir ifadeyle; ülkemizdeki her 16 kişiden biri İstanbul'da yaşamaktadır.

Nüfus ve kentleşmeyle ilgili çevre problemleri, mekansal dağılımla ilgili birçok soruna dikkat çekmiş olmakla birlikte, göç ile ilgili başka sorunlar da vardır. Doğal

olarak sorunun temelinde, çok fazla insanın, çok hızlı bir şekilde, çok az sayıda yerde toplanması bulunmaktadır.

Yüksel Akkaya'nın da belirttiği gibi, "göç edenlerin yerleştikleri kentlerde kentleşme süreçlerinde karşılaştıkları sorunlar ortadan kalkmamakta, sadece dönemlere göre farklılık göstermektedir" (2002: 203).

4.1. ÇARPIK VE HIZLI KENTLEŞME

Uygarlığın geldiği noktayı nüfus belirler. Nüfus, yani belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insan sayısı, ülke ekonomisinin ve kalkınmasının belirleyici öğelerinden biridir. İnsan, hem üretici, hem de tüketici bir varlık olarak ulusal gelirin artışını ve dağılımını yakından etkiler. Bu açıdan bakıldığında, özellikle Üçünü Dünya ülkelerinde, her türlü beslenme, sağlık, barınma ve eğitim olanaklarından yoksun yığınların hızla büyümesi, ne ekonomi ne de toplumsal gelişme açısından bir kazanç sayılmaktadır (Demirer ve Keleş, 1992: 43).

Ülkemizde yaşanan kentleşmeye takılan, "çarpık", "sağlıksız", "aşırı", "sahte" gibi nitelikler, ekonomik ve toplumsal maliyeti, sağladığı yararları aşmayan, toplumdaki dengesizlikleri çarpıcı boyutlara vardırılmayan, kentsel nüfusun beşte birinden çoğunu işsizliğe mahkum etme durumunda bırakmayan, kent doğa ve tarih değerlerini yozlaştırmayan bir kentleşmeye oranla saptanmaktadır. Aşırılık kentleşmenin yalnız hızını değil, biçimini, içeriğini, özünü de ilgilendiren bir özelliğidir (Demirer ve Keleş, 1992: 49).

Nüfusun, sermaye birikimi ve kalkınma, doğal kaynaklar, teknolojik gelişme, istihdam ve işsizlik gibi ekonomik büyüklüklerle doğrudan ilişkili olmasına karşın,

ülkemizde nüfus artış hızı baş döndürücü boyutlardadır. Öyle ki, kentsel nüfus artışının %60'ının doğal artışla, %40'ının ise göçlerle beslendiğine ilişkin araştırma bulguları vardır (Demirer ve Keleş, 1992: 47). Kırsal alanlardan kentlere yönelik bu sürekli göç dalgası kentlerimizin çevrelerini saran bir yapılaşma ile her yıl %8 oranında büyümesine neden olmaktadır.

Kimi görüşe göre, Türkiye'de son elli yılın çarpık kentleşme ve niteliksiz konut üretiminin temelinde kentleşmenin tamamen piyasa dinamiklerine bırakılması yatmaktadır. Serbest piyasa koşullarında büyük oranda yap-satçılık metodu ve kooperatiflerce üretilen konutlar alt gelir grupları için ulaşılmaz olmuştur (Koçak ve Tolanlar, 2008: 403). Ortaya çıkardığı bu olumsuzluklar sonucunda, geçen yüzyılların "laissez fair" (bırakınız yapsınlar) sözü, günümüzde en liberal ülkelerde bile artık geçerliliğini korumamaktadır. Çevre sorunlarının günümüzde varmış olduğu boyutlar, böyle bir politikayı tamamen geçersiz kılmaktadır (Demirer ve Keleş, 1992: 53).

1982 Anayasası'nın 23. maddesi uyarınca, yerleşme özgürlüğü, sağlıklı kentleşmeyi gerçekleştirmek için yasa ile sınırlar konulabileceğine ilişkin kuralı uygulamak olanağı bulunamamıştır. Konut sorunu, işsizlik, arsa spekülasyonu, alt yapı yetersizlikleri, çirkinleşen kentler, kentlerdeki şiddet olayları ve kasabalardaki nüfus kayıpları artan bir oranda birbirini izlemektedir (Demirer ve Keleş, 1992: 55).

4.2. KENT YOKSULLUĞU: GECEKONDULAŞMA

1950'ye kadar kent sorunlarına önem veren devlet, cumhuriyetin kurulduğu günden itibaren imparatorluğun tüm etkilerinden ve izlerinden kurtulmak için kendini

yeni bir restorasyon sürecine sokmuştur. Bu dönem girişilen kent kurma çabası Türkiye tarihinde ikinci kez maalesef görülmemiştir.

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Türkiye’de bir önceki dönemin tersine 1950 sonrasında devlet, kentleşme sorunlarına karşı daha pasif bir tavır izlemiş, ülkede gelişen olaylara göre iyileştirici sayılabilecek adımlar dışında herhangi bir planlamaya gidilmemiştir. “Daha açık bir anlatımla, devlet, kentleşmenin regülasyonu alanından çekilmiş, bu alanı kendiliğinden oluşan formel ve enformel süreçlere terk etmiştir”. İşte gecekondular hem formel konut piyasasının, hem de devletin dışladığı kesimlere yönelik piyasa dışı bir çözüm olarak ortaya çıktı. En başından beri gecekondunun işlevi, devlet ile piyasa arasında kalan o boşluğu doldurmak idi (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 110-112). Yani, gecekondular ile sosyo-ekonomik açıdan piramidin üst kısmında bulunan mekanlar (güvenlikli siteler gibi) arasındaki sınıfsal fark, daha doğru bir ifadeyle sınıfsal eşitsizlik, en başından itibaren var olan bir sistemin tezahürüdür.

Köylerle kentler arasındaki gelir ve hizmet standardı farkı her geçen gün artarken büyük kentlerdeki gecekondular ve lüks semtler arasındaki farklar da aynı şekilde kendini göstermektedir. Gecekondular bölgeleriyle, kentin varlıklı bölgeleri arasında oldukça belirgin olan bu farklılıklar, kapitalist kalkınma yöntemlerinin benimsemiş olduğu ve Batı sömürgeciliğine uzun süre sahne olmuş (Keleş, 1997: 92) ya da olmamış diğer ülkelerde de görülmektedir.

Ülkemizde gecekondular olarak adlandırılan bu yapılaşmanın, Meksika’da jacale, Brezilya’da macambo, Tunus’da gourbeville, Arjantin’de favela, Cezayir’de casbah, Fas’ta bidonville, Hindistan’da bustee kavramlarına karşılık gelmesi durumunun ulusal değil evrensel bir oluşum olduğunun mühim bir göstergesidir (Keleş, 1997: 94).

Gecekondu yerleşkeleriyle beraber, kentlerin değişen silüetinin yanı sıra, bu kesimin tüketim eğiliminin yüksek olması, iktisadi ve siyasi açıdan önemli bir pazar alanı olarak görülmesine sebep olmuştur. Önceleri derme, çatma yaptıkları meskenleri, zamanla düşük yoğunluklu kalıcı mahalleri oluşturmasına rağmen, sonraları elektrik, su ve ulaşım gibi kamu hizmetlerinin götürülmesiyle gecekondu, kentlerin doğal bir parçası haline gelmişlerdir. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında en önemli paya sahip olansa verilen ve alınan oylarla seçmen-siyasetçi arasındaki çıkar ilişkisidir (Çolakoğlu, Çukurçayır ve Tekeli, 2003: 473). Bu nedenden ötürü, siyasiler oy almayı başarmak amacıyla, toplumsal reformlarla ilgili programlarını yumuşatma zorunluluğu hissetmişlerdir (Giddens, 1998: 51). 1945-1960 yılları arasında parlamentoda ve yerel yönetimlerin türlü organlarında görev almış politikacılar, gecekondu olgusu karşısında özendirici bir tutum içerisine girmişlerdir. Bu tutum politikacıların hazineye, belediyecilere ve öteki kamu kuruluşlarına ait arsalar üzerinde yapılmış bulunan gecekonduların hukuki durumlarını göz ardı ederek tapu törenleriyle göçü artırıcı bir işlev görmelerine sebebiyet vermiştir. Sahip olunan siyasi kaygılardan dolayı seçim dönemleri gecekondulaşmanın en çok hızlandığı dönemler olmuştur (Keleş, 2004: 570).

Gecekondu meselesine farklı açılardan yaklaşıldığında bunun sadece göç olgusunun bir sonucu olmadığı ortaya çıkmaktadır. Okutan, gecekondu yapımındaki temel nedenleri üç esasta toplayarak açıklamaktadır (1995: 38):

- 1- Ucuz konut ve arsa elde etmek için hazine ve kamu arazilerinin işgali.
- 2- Kaçak yapılanmayı hızlandıran siyasal kararlar (imar affı, denetim yetersizliği, gecekondu ağaları).
- 3- Hükümet politikaları sonucu emlak ve arsa fiyatlarının aşırı yükselmesi.

Önceleri bir sonuç olarak gözlemlenen gecekondular gerçeği, bu tutumlar yüzünden göçü körükler duruma gelmiştir. Türkiye’de gecekondulaşma oranı %35, Ankara’da 62,5, İstanbul ve İzmir’de ise yarıdan fazladır. Kırın tüm olumsuzlukları, kentin de bütün cazibesini sergilemesiyle büyük kentlerde toplanan nüfus, başka bir yapım ve konut edindirme yöntemlerinin etkili ve yeterli olmadığı durumlarda, gecekondunun başarılı bir yöntem olarak hesaba katılması doğaldır (Keleş, 2004: 552). Kentlere yığılan nüfusa göç hareketi kadar hızlı bir biçimde konut inşa etme noktasında da gecekondular can simidi vazifesi görmektedirler.

Gecekondulaşmaya bu perspektiften bakıldığında; Jhon Turner’in “bu denetim dışı kalmış kentsel yerleşmeleri, toplumsal sapıklık olarak niteleyenlere karşı çıkıp gecekondular yapmayı çok doğal ve gereksinmelere de uygun olduğunu” belirtmesi haklı bir argümandır. Aynı şekilde Geoffrey K. Payne’nin gecekondularını Birinci Dünya Ülkeleri için ‘sorun’, Üçüncü Dünya Ülkeleri için ‘çözüm’ olarak nitelendirmesi aynı fikre hizmet etmektedir (Keleş, 2004: 547).

4.3. İŞSİZLİK

Türkiye’de nüfus artışına paralel olarak, ortaya çıkan göç olgusunun ortaya çıkardığı sorunlar arasında olan ve diğer sorunları da tetikleyen öge işsizliktir. Dünyanın en gelişmiş ülkelerinde bile her dönem var olan işsizlik, Türkiye’de 1980 sonrası dönemde, yeni toplumsal süreç ve dönüşümlere bağlı olarak daha hızlı artmıştır. Bunun temelinde yatan faktör olarak, neo-liberalleşme çerçevesinde uygulanan yapısal uyum politikaları adres gösterilmektedir. Bu politikalarla bir yandan sosyal güvenlik, sendikacılık ve istihdama yönelik uygulanan sosyal politikaların gücü azalmış diğer

yandan da enflasyonu önlemek amacıyla uygulanan yüksek faiz oranları reel sektörü olumsuz yönde etkileyerek istihdam olanaklarını önemli bir şekilde daraltmıştır. Uygulanan kötü politikalarından olumsuz etkilenen istihdam, kentsel alanlara doğru göçün de etkisiyle, tamamen olumsuz bir eğilime girmiştir (Çolakoğlu, Çukurçayır ve Tekeli, 2003: 476).

Ekonomik büyüme ve sanayileşme, kentleşme hızıyla bir paralellik sağlayamadığı için işsizlik oranları ülke genelinde %13,4, kentlerde %16,2, kırdan ise %7,8 oranında kendini göstermiştir.

Tablo: 4.2. Yurtiçi işgücü piyasasında gelişmeler

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
	Yıllık	Yıllık	Yıllık	Yıllık	Yıllık	Yıllık
15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus	47,544	48,359	49,174	49,994	50,772	51,862
İşgücüne Katılma Oranı	46,3	46,4	46,3	46,2	46,9	49,0
Sivil İşgücü	22,016	22,455	22,751	23,114	23,805	25,416
Sivil İstihdam	19,632	20,067	20,423	20,738	21,194	22,020
İşsiz	2,385	2,388	2,328	2,376	2,611	3,396
İşsizlik Oranı (%)	10,8	10,6	10,2	10,3	11,0	13,4
Kent	13,6	12,8	12,2	12,0	12,8	16,2
Kır	5,5	6,3	6,2	6,8	7,2	7,8
Sivil İstihdamın Sektörel Dağılımı						
Tarım	5,713	5,154	4,907	4,867	5,016	5,754
Sanayi	3,919	4,178	4,269	4,314	4,441	4,221
Hizmetler(*)	10,000	10,735	11,247	11,557	11,737	12,045
İnşaat	966	1,107	1,196	1,231	1,241	1,353

Kaynak: TÜİK, Hane halkı İşgücü Anketi Sonuçlarına Göre.

Hane halkı işgücü anketi sonuçları Kasım 2006 döneminden itibaren ADNKS'den elde edilen toplam nüfusa dayalı olarak yayımlanacaktır. Önceki yıllarla karşılaştırmalı olarak oluşan yüksek farklar bundan kaynaklanmaktadır.

(*) İnşaat sektörü, hizmetler sektörü içerisinde değerlendirilmiştir.

(1) Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçları, 2005 yılından itibaren hareketli üç aylık dönem ortalamaları esas alınarak her ay açıklanmakta ve sonuçlar, ifade kolaylığı açısından ilgili üç aylık dönemin ortasındaki ay adıyla anılmaktadır.

Hanehalkı işgücü araştırmalarının 2009 yılı sonuçlarına göre Türkiye'de istihdam edilenlerin sayısı, bir önceki yıla göre 83 bin kişi artarak, 21 milyon 277 bin kişiye ulaşmıştır. 2009 yılında tarım sektöründe çalışan sayısı 238 bin kişi artarken, tarım dışı sektörde çalışan sayısı 155 bin kişi artmıştır. 2009 yılında istihdam edilenlerin %24,7'si tarım, %19,4'ü sanayi, %5,9'u inşaat, %50'si ise hizmet sektöründedir (TÜİK, 2010b).

Türkiye genelinde 2009 yılı işsizlik oranı, bir önceki yıla göre 3 puan artarak %14'e, tarım dışı işsizlik oranı, 3,8 puanlık bir artışla %17,4'e yükselmiştir. Kentsel yerlerde işsizlik oranı, 3,8 puanlık artışla %16,6'ya, kırsal yerlerde ise 1,7 puanlık artışla %8,9 olmuştur. İşsizlik oranının en yüksek olduğu bölge %17,5 ile Akdeniz Bölgesi iken, en düşük olduğu bölge %6 ile Doğu Karadeniz Bölgesi'dir (TÜİK, 2010b).

Tablo: 4.3. İşgücü Durumu (Yıllık)

	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Kurumsal olmayan nüfus (000)	69,724	70,542	48,349	48,747	21,375	21,795
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (000)	50,772	51,686	35,697	36,197	15,075	15,489
İşgücü (000)	23,805	24,748	16,063	16,585	7,742	8,163
İstihdam (000)	21,194	21,277	14,010	13,839	7,184	7,438
İşsiz (000)	2,611	3,471	2,053	2,746	558	724
İşgücüne katılma oranı (%)	46,9	47,9	45,0	45,8	51,4	52,7
İstihdam oranı (%)	41,7	41,2	39,2	38,2	47,7	48,0
İşsizlik oranı (%)	11,0	14,0	12,8	16,6	7,2	8,9
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	13,6	17,4	13,1	17,0	15,4	19,1
Genç nüfusta işsizlik oranı (%)	20,5	25,3	22,6	28,2	15,5	18,9
İşgücüne dahil olmayanlar (000)	26,967	26,938	19,634	19,611	7,332	7,326

Kırsal yerlerde yaşayanların yoksulluk riski kentsel yerlerde yaşayanlardan fazladır. 2008 verilerine göre Türkiye'de yoksulluk oranı %17,11'dir. Kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlarda 2007 yılında %34,80 olan yoksulluk oranı 2008 yılında %34,62'ye, kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk oranı da %10,36'dan %9,38'e düşmüştür (TÜİK, 2009b). Kent ve kırsal alan arasındaki %25,24'lük oran farkı kırsal alanlarda yaşayanlar açısından kente göçü zorunlu kılmaktadır.

“Kente gelen tarımsal işgücünün kentsel işgücüne dönüştürülmesi gerekmektedir” (Öztürk ve Altuntepe, 2008: 1603). Ancak uzun dönemde nitelikli bir işgücünün meydana getirilememesinden dolayı, bu kesim, inşaat, seyyar satıcı, hamallık gibi niteliksiz işlerde istihdam edilmektedirler. Kırsal yaşamlarıyla kent yaşamları

karşılaştırıldığında, kent yaşamlarının daha yüksek bir gelir seviyesine sahip olduğu gerçeğine rağmen bu işlerden sağladıkları gelirlerinin çok düşük olması sebebiyle kırsal alanlardan farklı olarak aile bireylerinin sadece erkekleri değil, tümü iş yaşamına girmek durumunda kalmışlardır. Bu zorunluluk, sonraları bir kültür haline gelmiştir.

Öte yandan, kentsel alanlara yönelen iç göç, bir yönüyle sanayi için bir yedek işgücü deposu yaratmak ve bu hazineyi beslemek işlevine sahiptir. İşgücünün sanayi tarafından istihdam edilen bölümünde, fiziksel-kültürel yaşam koşullarının daha düşük düzeyde tutulmasının güvence altına alınması, genel ücret düzeyinin çok düşük düzeyde tutulmasını sağlamaktadır (Güler, 1998: 182).

4.4. HİZMET YETERSİZLİKLERİ

Nüfus yoğunlaşması kentlerde sağlık, eğitim, eğlence, tüketim, kültür gibi hizmetlerin yeterince sağlanamamasına neden olmaktadır. Bu hizmetler aynı zamanda daha çok kentin varlıklı kesiminin oturduğu bölgelerine öncelikli olarak yapıldığından kente gelen her kesim, kentin imkanlarından yeterince yararlanamamaktadır. Bunun yanında kentteki hizmetlerden yararlanma oranı da yine gelir düzeyiyle doğrudan ilgili olduğundan; bu hizmetlerden yararlanmada bir dengesizlik söz konusu olmaktadır.

4.5. KONUT VE TOPRAK SORUNU

Toprağın tarımsal kullanımından kentsel kullanımına geçilmesi, arsa olarak alt yapısının hazırlanması, yol, yeşil alan ve benzeri kamusal hizmetlerin sunulması,

ülkenin yapısal sorunları, piyasanın istikrarsızlığı gibi etkenler arsa değerini artırmaktadır.

Toprak kullanımında seçenek çeşitliliği, toprak sahibinin beklentileri, toprağın kent toplumu yararına uygun biçimde kullanılmasının güçleştirmektedir. Bu konuda toplumsal yarar sağlanamadığı için kentsel altyapı, donanım ve hizmetlerin karşılanmasındaki parasal kaynak yetersizliği, fiziksel kaynak yetersizliği ile perçinlenmektedir (Ökmen, 1999; 58).

Kentleşme, arsa sorunlarını ele alarak konut sorunlarıyla da karşımıza çıkmaktadır. Konut sorunlarının temelinde arsa sorunu ve fen ktlığı yatmaktadır. Sorunları çözmek için başvurulan gecekondulaşma ise yerleşim çevresi düşük kaliteli mekanları artırmakta, gecekondu bölgelerine hizmet götürmek hem güç hem de pahalı olmaktadır. Ayrıca kenti deneyimsiz ve yatay olarak büyüttüğü için kentsel hizmet maliyetini yükseltmektedir (Ökmen, 1999; 61).

4.6. ÇEVRE SORUNLARI

20. yüzyılın ilk yarısı, yeryüzündeki toplumların büyük ölçüde kentli toplum olmalarına tanık olmuştur. Köylerden kentlere yönelik görülen göç hareketleri, sanayileşmenin de etkisiyle çevre kirlenmelerine yol açmıştır.

Çevre sorunları, hava, toprak ve suda meydana gelen, insan ve diğer canlıların sağlığını olumsuz etkileyen kirlenme ve bozulmalar olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede çevre sorunu örnekleri; su kirlenmesi, hava kalitesinin bozulması, toprak kirliliği, doğal bitki örtüsünün tahribi, hayvan türlerinin tükenmesi, kültürel çevre

kirlenmesi ve bozulması, gürültü, radyoaktif kirlenme ve küresel çevre sorunları olarak sınıflandırılmaktadır (Keleş ve Ertan, 2002: 24).

4.6.1. Toprak Kirliliği

Genel bir tanımla toprak kirliliği, insan etkinlikleri sonucunda, toprağın fiziksel, kimyasal, biyolojik ve jeolojik yapısının bozulması olarak ifade edilmektedir. Verimli tarım topraklarının tarım dışı amaçlarla kullanılması toprak kirliliğinin en önemli nedenlerindedir. Tarıma elverişli verimli toprakların sınırlı olması ve bunların giderek amaç dışı kullanılması önemli oranda toprak kaybına ve kirliliğine yol açmaktadır (Keleş ve Ertan, 2002: 30).

Sürekli göç nedeniyle, kentlerde yaşayanların sayısı da artmakta, bu da toprak kullanımını daha da genişletmekte ve çeşitlendirmektedir. Hızla artmakta olan nüfus nedeniyle, verimli tarım arazileri yerleşim yerlerine, asfalt ya da otopark alanlarına dönüştürülmektedir.

4.6.2. Su Kirliliği

Kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan sanayi atıkları, yetersiz kanalizasyon sistemi yanlış uygulana çöp saklama yöntemleri, sellerle taşınan her türlü kentsel kirlilik, su kirliliğinin başlıca kaynaklarını oluşturmaktadır. İçme ve kullanma suyu, hem kanalisasyon hem de çevre ile bağlantılı olarak göçün sebep olduğu en önemli sorunlardan biridir. Normal koşullarda üretim örgütünün çapı büyüdükçe üretimden

elde edilen ekonomik yararlar göreceli olarak azalmaya yüz tutmakta ve toplumsal maliyet yükselmeye başlamaktadır. Kentler büyüdükçe, nüfus yoğunlaştıkça durum aynı şekilde kendini göstermektedir.

4.6.3. Hava Kirliliği

Hava kirliliği genel olarak, atmosfere gaz, duman, toz, koku gibi yabancı maddelerin karışması, bunların miktarının da insan ve diğer canlılar ile cansız varlıklara zarar verecek boyutlara yükselmesi olarak tanımlanmaktadır (Gürpınar, 1993: 102).

Hava kirliliğinin iki ana nedeni, sanayileşme ve göçün sebep olduğu kentleşmedir. Kentleşme nüfus yoğunluğunu artıran bir etmendir. Kentleşmenin neden olduğu hava kirliliği, kentin topografik ve meteorolojik koşullara uygun olmayan biçimde yerleşmesinden de kaynaklanır. Kentlerdeki ısıtma sistemi, bu sistemin özellikleri ve ısıtmada kullanılan yakıtın türü de hava kirliliğini belirleyen öğelerdir. Kentsel ulaşımda kullanılan taşıtların egzoz gazları da hava gazlarının artmasına yol açmaktadır (Keleş ve Ertan, 2002; 27).

4.6.4. Gürültü Kirliliği

Gürültü kirliliği, giderek önemi artan çevre sorunları arasında yer almaktadır. Kentleşme, sanayileşme ve teknolojik gelişme, gürültünün hem bir sağlık hem de çevre sorunu olarak önem kazanmasına yol açmaktadır.

Ülkemizde düzenleme konusu olan gürültü kaynakları, motorlu araçların, motosikletlerin, inşaat makine ve donanımlarının, uçakların, çeşitli makinelerle ev aletlerinin ve çim biçme makinalarının yol açtıkları gürültülerdir. Gürültünün insanlar üzerindeki olumsuz etkileri, işitme dizgesi üzerindeki kulak çınlaması ve sağırılık gibi olgular, kas yorgunlukları sonucunda işte verimliliğin azalması, yorgunluk ve sinirlilik durumları, dikkat dağılması, uyku düzeninin bozulması, toplumsal davranışlardaki bozukluklar biçiminde ortaya çıkmaktadır. İnsanların yanı sıra, hayvanların sağlığı da gürültüden olumsuz olarak etkilenebilmektedir (Keleş ve Ertan, 2002: 34).

4.7. KİMLİKLEŞME VE AYRIŞMA: ÖTEKİLEŞTİRME

4.7.1. Ayrımın Sosyolojik Boyutları

Darvinci yaklaşımına göre esas olan, yaşama ağı verilen bir süreç içinde bütün organizmaların kurduğu karşılıklı bağımlılık ilişkisidir. Çeşitli bitki ve hayvan türlerinin karşılıklı olarak birbirine bağımlı olduğu yaşama ağında aynı yerde yaşamak zorunda kalan canlı varlıklar birbirleriyle mücadele ve yarışmaya girişirler. Bunun sonucunda hakimiyet ilişkisine göre yer seçerler. Bir bitki topluluğunda bu hakimiyet genel olarak farklı türlerin ışık için yapmış oldukları uğraşın sonucudur. Işık bitkilerin temel gereksinimi olduğu için yerleşme grubu içinde hakim olan bitki en uzun boylu bitkidir. Onun altında kendini daha az ışığa göre ayarlamış olan bitki türleri vardır. Kentlerdeki mekansal ilişkilerinde de benzer şekilde hakim olan iki olgu sanayi ve ticarettir. Sanayi ve ticaret yerleşmelerinin yer seçme için verdikleri uğraş uzun dönemde ana kentsel gelişme çizgisini çizmektedir (Aslanoğlu, 1998: 27).

“Herkesin toplum içerisinde oynadığı rol, daima sınıf ayrımının esaslı bir unsuru olmuştur” (Laroque, 1993: 11). Sanayi toplumlarında gelir, meslek, eğitim durumu, yaş, toplumsal statü gibi niteliklere göre belirlenen toplumsal tabakalaşma ve toplumsal farklılaşma kentsel mekanda açıkça kendini göstermektedir. Refah ve gelirden eşitsizlik ekonomik tabakalaşmanın örneği olabileceği gibi, bazı kimselerin toplumsal rütbelerinden dolayı diğerlerine nazaran daha fazla prestij ve yetki sahibi olması da sosyo-ekonomik tabakalaşmayı ortaya çıkarmaktadır. Birbirinden farklı toplumsal tabakalarda bulunanların kent mekanı içinde birbirinden farklı mekanlarda yaşıyor olmaları, kent mekanında özellikle konut alanlarında kendi içinde homojenlik gösteren alanların ortaya çıktığı görülen bir gerçektir. Birbirlerinden farklı grupları içeren bu ayrılmış mekanlar sadece nitelik farklılığını değil; aynı zamanda hiyerarşiyi de temsil etmekte ve çeşitli tabakalar toplumsal olarak birbirinden o kadar uzakta olmaktadır (Türkdoğan, 2006: 141; Erder, 2006: 34-35).

Toplumsal tabakalaşma, sınıf bilincinin oluşmasının tetikleyicisidir. Sınıf bilinci, biyolojik veya toplumsal farklılaşma sonucu olarak belirir. Bir grup içinde aynı kan ve soydan gelenler arasında bir sınıf bilincinden bahsedilemez. Bundan ötürü, geleneksel toplumlarda farklılaşma olmadığından sınıf bilinci de oluşmamıştır. Buradan anlaşılacağı üzere, sınıf bilinci modern endüstri toplumlarının doğal gelişiminin bir sonucudur. Kişinin toplumda piramidin neresinde bulunduğu sorusunu kendisine sormaya ve yerini belirlemeye başladığında söz konusu bilinç varlık kazanır. Türkdoğan, bu durumu, “fertlerin dahil buldukları sınıfla aynileşmeleri” olarak tanımlamaktadır. Dünyada sınıf bilincine verilebilecek en popüler örnek, Birleşik Devletlerdeki siyah ve beyazlar arasındaki ayrımdır. Beyazların kendilerini siyahlardan ayrı/üstün görmeleri bu sınıf bilincinin tezahürüdür (Türkdoğan, 2006: 149).

Türkiye’de toplumsal ve ekonomik ayrıcalıklar sadece gelir farklılıklarından kaynaklanmaz. Gelir bölüşümü, gelir dağılımı gibi bir siyasal hedefi ve de bu hedef içindeki sosyo-ekonomik çerçeve ile ilişkilidir. Sosyo-ekonomik çerçeve ile kastedilen, herhangi bir grubun konumunun bir ürünü olarak değil; fakat grubun kendi iktidarını uygulamak için gerekli olan çabasına aracılık eden siyasal, toplumsal ve ekonomik bağlantıların ürünü olarak da kavramsallaştırılmaktadır (Mardin, 2003: 196, 202).

1940’lardan sonra başlayan kentleşme hareketi, önceki yıllara göre daha durağan bir seyir izliyor olmasına rağmen hala ülkemizde dünyanın pek çok ülkesinden daha hızlı biçimde sürmektedir. Sanayileşme ile desteklenmeyen kentleşme, nüfus açısından dev metropollerini ortaya çıkarırken bu mekanlar kentleşme açısından değerlendirildiğinde; köylülüğün yoğun olarak kendini hissettirdiği mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Görmez, 1997: 128).

Kentin tüm kentlileri kapsayacak donanımına sahip olmaması, yani yeni gelenlere kentsel iş imkanı, konut imkanı, güvenlik ve sağlık imkanı verilmemesi, yeni kentlileri kendi başlarının çaresine bakma arayışına itmektir (Görmez, 1997: 20). Bu noktada kente yeni gelenlerin kırsal kökenli oluşu ve genellikle niteliğinin düşük olması onları “razı olucu karar verme”ye zorlamaktadır. Maliyet fayda analizini de çok kaba olarak hesaplayan bu kesim, kendi yetilerine uygun iş olanaklarından çoğu kez haberdar olmadıkları için beklenti düzeyleri düşmekte ve içinde buldukları durum onları sigortasız, düşük ücretli işlerde çalışmaya razı olmaya zorlamaktadır (Bal, 1999: 64).

Bu noktada kentlerde en az ikili ve kutuplaşmış bir kültürel yapı ortaya çıkmaktadır. İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropollerde nüfusun hatırı sayılır bir çoğunluğunun gecekondualarda yaşıyor olması, ortaya konmak istenen sonucu çok iyi özetlemektedir. Diğerlerine oranla daha kalın ve keskin çizgilerle belirlenmiş olan

kutuplaşma sonucu metropoller etnik, sosyal, kültürel, siyasi, dinsel farklılıkların diğer kimliklerden daha öne çıkarıldığı mekanlar olmaktadır (Görmez, 1997: 19).

Göç, belli bir homojen özelliğe sahip toplumsal yapıların geleneksel eşitlikçiliğini bozup, onları farklılaşma yönünde etkilemiştir (Şenel, 1999: 51). Kente her yeni göç, kentli ile öteki arasında büyük bir çekişmenin yeniden yaşanmasına yol açmaktadır. Bu çekişmenin temel belirleyicisi ise kentlidir. Yer kişiye bir özgüllük kattığından kimliklendiricidir. İnsanlar kendilerini yaşadığı yerden hareketle tanırlar. Bunun öncesinde ise yaşadığı yere benzer ve yaşadığı yerde kendini benzerleriyle birleştiren bağlantıyı arar ve bulduğunda kelimenin tam anlamıyla oralı olur. Bu bağlantı ne yalnızca geçmiş, ne gelecek, ne de bugünü kapsamaktadır. Bu üç ögenin hepsini de aynı ağırlıkta içinde barındırmaktadır. İşte bu yüzden göç, kendisiyle ortak bir yanı olmayan ve olması da istenmediği için kentli için bir tehdit arz etmektedir. İçinde korku, kaygı içeren bu yaklaşım, hiç kuşkusuz dışlamayı beraberinde getirir. Buradan hareketle, kentsel şiddetin asıl sebebinin dışlanma, küçümsenme olduğu açıkça görülmektedir (Akkaya, 2002: 204–205).

Kenar mahalle, birbirinden farklı beş ayrı kimlik esasında tanımlanabilir. Bu tanımlamalar, hem merkeze hem de içeride birbirlerine karşı duruşlarında belirleyicidir. Bir kenar mahalle, ekonomik, dinsel, etnik, etik ya da hemşehrilik esasında oluşur. Mekanlara verilen isimlerde bu daha iyi kavranabilmektedir: İşçi Siteleri, Alevi Mahallesi, Kürt Mahallesi, Sulukule, Kuyumcular Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı gibi. Bu kültürel kimlikler, aynı kenarda bir arada yaşayıp gitmelerine rağmen birbirlerini 'dahili-öteki' olarak görürler. Merkez perspektifinden bakıldığında ise kenar mahallenin kendi içindeki ayrıma bakılmaksızın hepsi ötekidir (Akkaya, 2002: 213). Her konuda olduğu gibi burada da her kimlik kendine göre iyinin, ahlaklının, normalin

ve doğrunun temsilcisidir. Ötekileştirmeden kaynaklanan nefret hissini temelinde yatan bu hissini farkına varmak en azından farklı kesimlerdeki kişilerin birbirlerine daha insani yaklaşımlarını sağlayacaktır.

Egemen güce göre kentin 'kenar'ı esasen 'suç'un merkezidir. Mahalleli olan herkes mimlidir. Kenar mahalleli çoğu kez kız, çocuk fark etmeden suçlu olarak kabul edilmektedir. Gazetelerin üçüncü sayfaları her gün bu türden kentsel şiddet haberleri ile doludur. Gözaltında sorgu sonrasında serbest bırakılan bir kız çocuğunun daha sonra intihara teşebbüsü; taciz sanığı olarak gözaltına alınan on sekiz yaşından küçük çocuğun karakolda intihar ettiği iddiası, resmi kentsel şiddetin boyutlarını gösteren oldukça dramatik örneklerdir (Akkaya, 2002: 209). Suçlanma suçu doğurur, gerçeğini göz önünde bulundurduğumuzda; yaşamını kenar mahallelerde çok da değerli hissetmeden sürdüren kişiler, bunun üstüne bir de her suçta adres gösterildiklerinde gerçek bir suçlu olarak yollarına devam etmektedirler.

Kentliler, kendilerini yaşam tarzları ve dünya görüşleri açısından modern, kentli, Batılı, laik şeklinde tanımlarken; buna uygun görmedikleri köylü tabakayı cahil, kaba, taşralı şeklinde ifadelerle tanımlamaktadırlar. Şerife Geniş'in Mignione'den aktardığı üzere köylü yoksul kesim, zengin kentliler için tek bir noktada iyi olarak tanımlanırlar: Yoksullar varlıklıların ev içinde ve dışında kullanabilecekleri düşük ücretli işçiler ordusudur-hizmetliler, temizlikçiler, güvenlik görevlileri, inşaat işçileri, hamallar, garsonlar, bakıcılar... (Geniş, 2009: 130, 140).

4.7.2. Kırsal Kesimden Gelenlerin Kentteki Durum ve Davranışları

Kentin sağladığı olanaklar yanında, kent yaşamının kendine özgü güçlükleriyle de bizzat iç içe yaşayan kentliler ile kente dışarıdan bakan köylülerin kentli insana bakışı arasındaki benzerlik ve farklılıklar kent ve kır arasındaki karşıtlıkların nitelikleri hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Kentli insanların köylüye göre daha iyi yaşayan insan, köylünün yanında üst sınıf, daha şanslı insan demek olduğu her iki kesimin de kabul ettiği bir gerçektir. Köylülüğün ise tanımında kullanılan en net kavram yoksulluktur. Ancak buna rağmen yapılan bazı araştırmalarda köylülük, zihinlerde yoksulluk ile sakin ve mutlu yaşam aşağı yukarı aynı oranda yer etmektedir (Kurt, 2003: 132-134).

Yeni ve eski kentliler genel olarak geldikleri yere/yerlere geri dönmeyi düşünmemektedirler. Ancak kent içinde daha iyi mekanlara ya da daha gelişmiş bölgelere yerleşme bir düşünce olarak insanların zihinlerinde yer tutmaktadır. Yalnızca kendilerini çok yüksek gelir gruplarıyla karşılaştırma durumunda olan sınırlı kesimler, kentten ayrılmayı düşünmektedirler (Görmez, 1997: 132).

Kentlerde, özellikle gecekonduların kentle bütünleşemeyen kitlelerin, mevcut sisteme, yönetime ve hatta kendilerine güvenlerinin kalmadığı görülmektedir. Kentte kalış süresi arttıkça kültürel bütünleşmenin artması beklenirken tersine gelişmeler gözlemlenmektedir. Kentlilerin gözünde ülkenin siyasi ve idari kurumları, hukuk düzeni gibi niteliklerinin gurur duyulacak özellikler olmaması bunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Görmez, 1997: 132). Beklenen bütünleşmenin sağlanamamasının kente ve ülkeye maliyeti, kent yoksullarının saldırgan bir tutum izlemeleri olmuştur. Özellikle 1980'lerden bu yana olan dönemin baskın göçmen tipi, uysal, kentle bütünleşmeye istekli değil, yükselmek adına her şeyi yapmaya, bu uğurda

yasal ile yasal olmayan arasında gidip gelmeye hazır bir nitelik kazanmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 101).

Kente göç etmiş ve kentin kozmopolit ortamında alıştığı değer ve kuralları bulamamış kişilerin kuralsızlık içine düşerek, çevresine yabancılaşarak toplum dışı davranışlara ve şiddete başvurabileceği öngörülmektedir. Sosyal psikoloji yaklaşımı içindeki hayal kırıklığı ve saldırganlık ilişkisi ile görelî yoksunluk kavramı, bir diğer ifadeyle kişilerin kendilerine referans aldıkları gruplarla kendi yaşam ve kaynaklarını karşılaştırdıklarında duydukları eksiklik ve haksızlık duygusu, ikinci kuşak köy-kent göçmenini potansiyel şiddet aktörü olarak işaret etmektedir (Erman, 2002: 194). Göç eden ilk kuşak kendisini kent yaşamı ile değil kır yaşamıyla karşılaştırdığı için durumunu daha iyi görmekte ve herhangi bir isyana gitmemektedir. Ancak ikinci kuşak kendini kenttekilerle karşılaştırdığında isyanı tetikleyecek tüm unsurlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Toplumumuzda yaşanan ve medya tarafından geniş toplum kesimlerine duyurulan olaylar da gecekondu bölgelerinde yoğunlaşan köyden göç etmiş toplulukları şiddetin olası kaynağı olarak görme eğilimini güçlendirmektedir. 1 Mayıs 1996 olaylarında yaşanan şiddetin ana aktörleri olarak basında gecekondu gençliği verilmiş, varoş sözcüğü ilk olarak bu grubu referans vererek kullanılmış ve o zamandan bu yana kavram, şiddet sözcüğüyle eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Varoş sözcüğünün ortaya atılma ve çok çabuk kabul edilmesinin sebebi, gecekondu sözcüğünün bu mekanların fiziksel ve sosyolojik açıdan geçirdikleri değişimleri ifade etmede yetersiz kalmasıdır (Erman, 2002: 195).

Gecekondu kentle bütünleşememenin bir sonucu, sisteme muhalif olan ya da olduğu varsayılan ve sistemi eleştiren partilere yönelmektedirler. Her ne kadar

Türkiye'nin yerel siyasetinde merkez partilerin erimesi ve merkez dışı partilerin büyümesi bir olgu olarak gözlense de gecekondularda radikal partilere yönelik Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir (Görmez, 1997: 141).

Gecekondulu ya da varoş bölgeleri adına her ne denirse densin bu mekanlar, dışlayıcıları tarafından gidilip görülmesi açısından ilgi çekici özellikler taşır. Yüksel Akkaya, söz konusu görüşü çok açık bir şekilde özetlemektedir (2002: 207–208):

Bu yerler, kimi zaman film çekmek, otantik ve turistik geziler ve alan araştırmaları yapmak için kullanılan “plato”lar haline getirilebilir. Bu tür ziyaretlerin toplanma kamplarını gezmekten tek farkı, gidilen yere göre farklı derecelerde de olsa risk barındırmasıdır (ABD’de Harlem, Fransa’da Pigalle, İstanbul’da Dolapdere gibi). Ancak bu bile gezgine bir macera tadı verir. Cüzdanına daha sıkı sarılır, etrafa korku dolu nazarlar fırlatır ama kendi cesaretine de hayran kalır. Dönüşte eşe dosta anlatılacak bir anı yaşanmıştır. Üstelik hemen merkezin dibinde, çok uzaklara gitmeden, uzaklığı tüm boyutları ile hissederek...

Yabancı gidip gezdiği bu mekanı kendi rasyonel ve kapsayıcı hayat görüşü içerisinde bir yere yerleştiremez. “İyi ki burada yaşamıyorum” biçimindeki iç ferahlığı, oranın sokaklarında yürürken oraya nüfuz edememek, sadece geçip gitmek, bunun bir mizansen, bir oyun olduğunu düşünmek anlamına gelir.

4.7.3. Yönetimin Tutumu

Kentsel eşitsizlik olguları olarak, kentsel toplumun farklı ilgi alanlarını siyasallaştırmaktadır. Türkiye açısından kentler farklı sorunlara sahip olmakla birlikte, kentlerde sınıfların dolaylı ilişkileri olarak konut ve altyapı sorunlarının siyasallaşması, nüfus artışıyla birlikte hız kazanmıştır (Günlü, 2002: 276).

Türkiye’de ekonomik ve bundan kaynaklı diğer eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Kızılay gibi kurumlar ve belediyeler eliyle yapılmaktadır. Ancak bu kurumlar yoksul kitleleri mutlak yoksulluk sınırlarının içinde, yalnızca yaşar kılacak biçimde destekleyen hizmetler vermektedir (Mengi, 2007: 102).

Kentleşme, çağdaşlaşma ve gelişmenin bir ölçüsü olarak kabul edilirse, onun da siyasal katılmayı özendirilmesi kaçınılmazdır. Seçmenlerin oy verme davranışları kırsal ve kentte farklı olduğu (Keleş, 2004: 39) gibi kentte kırsal kökenli yoksul kesimde de farklılık arz etmektedir.

Kent içinde şekillenen ikili yapılanmayı ortadan kaldırmak amacıyla 1960’lı yılların ortalarında çıkan gecekondü yasası (Tekeli, 1982: 341), aslında sınıfsal yapının resmiyet kazanmasından başka bir şey değildir. Ancak gerçeği bu şekilde açığa vurmak yönetimi zor durumda bırakacağı için bir yandan sınıflaşmaya yasallık kazandırılırken diğer taraftan da gecekondü yaşamının geçici bir süreç olduğuna dair umutlar taze tutulmaktadır. Bu ikili yapının sorunsuz bir şekilde kabul ediliyor olması yerel yönetimlerde reforma gidilmesini de otomatik olarak ortadan kaldırmakta, yönetimin işini kolaylaştırmaktadır.

Günümüz koşullarında yoksulluğun siyasal ve dini istismar için uygun ortam oluşturduğu ve bu ortamın yoğun biçimde kullanıldığı görülmektedir. Gelir

eşitsizliğinin siyasal rant aracı olarak kullanılması nedeniyle, yoksul kesimlere yönelik onların yaşam koşullarını kalıcı olarak iyileştirmeyen popülist yardımlar (giyim, gıda, yakacak gibi) yapılmaktadır. Türkiye’de siyasal kültürün patronaj ilişkisine dayanıyor olmasının etkisiyle de eşitsizlik, söz konusu amacın (siyasal rant) hayat bulmasını sağlamıştır. Ayşegül Mengi, var olan bu eşitsizlikte, hatırı sayılır bir yoğunluğa sahip olan yoksul nüfustan siyasal amaçlarla yararlanmayı kolaylaştırmak için iki yol izlendiğini savunmaktadır (2007: 102):

1- Kitleleri seçimlerde oy vermekle demokrasinin gerçekleştiği yanıtsaması içinde tutmak.

2- Yoksul kitleleri, mutlak yoksulluk sınırının dışına çıkamayacakları biçimde desteklemek.

Her iki savunudan da anlaşılacağı üzere, siyasal iktidarlar, oldukça güçlü oy potansiyeline sahip yoksul kesimi -ki bu kesim daha çok gecekondu semtleridir- makus tarihlerini ortadan kaldıracakları vaatleri ile daha insani şartlar içinde yaşamlarını sürdürecekleri hayaline kapılmalarını sağlayarak, bu kişilerden istediklerini (oy) almaktadırlar. Kısır bir döngü içinde siyasi iktidar, yönetim hatta gecekondu yapıp kiraya veren gecekondu ağaları tarafından yoksulluk ve cehalet desteklenmekte, beslenmektedir.

Toplum içersinde var olan şiddet eğilimini yaratacak nedenlere yapısal olarak yaklaşacak olursak, devletin sosyal görevinden çekilmesi ve böylece toplumda dezavantajlı grupların serbest rekabet pazarı içine düşmeleri ve şiddeti bu duruma itiraz olarak kullanma eğilimlerinden bahsedilmektedir (Erman, 2002: 194).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, kentleşmenin önemli bir parçası olan göçün nedenleri ve sonuçları sosyo-ekonomik perspektiften, kişi/toplum davranışlarına olan etkisi üzerinde durulmuştur. Göç olgusuna neden olan faktörler olarak bölgesel, coğrafik, ekonomik ve sosyal eşitsizlikler, nüfus dağılımındaki farklılıklar, tarımda makinalaşma, terör, kan davası, izlenen siyasi politikalar ve ekonomi-politik nedenler ele alınmıştır. Bu nedenlerin ortaya çıkardığı göç hareketiyle sonuçları arasında bağlantı kurulmaya çalışılmış gecekondulaşma, işsizlik, hızlı ve çarpık kentleşme, hizmet yetersizlikleri, konut ve toprak sorunu, çevre sorunları; son olarak da kent kimliği ile köy kimliği ayrışmasına gidilerek ötekileştirmenin üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın temelini oluşturan kentleşme, her şeyden önce bir toplumsal ve kültürel değişme sürecidir. İlk olarak Eski Yunan'da hayat bulan ve uygarlıkla aynı anlama gelen kent ve bundan türeyen kentleşme, kentleşme kavramları, gerek bahsi geçen dönemde gerekse günümüzde özgürlüğün demokrasinin yuvası olarak kabul görmüştür. Her iki dönem arasındaki bir başka benzerlik ise, uygar olabilmeyen koşulu olarak zengin ve kent kökenli olmaktan geçmesidir. Dünyaya tutku, içgüdü ve karşı konulmaz istekleriyle gelen insanın bu yönlerini dengelemek için gerekli olduğu savunulan uygarlık, dolayısıyla kent kavramı, hem olumlu hem de olumsuz sonuçlanmayı kapsayacak kadar derin, çeşitliliğe sahip bir özellik taşımaktadır.

Değişimin arttığı, farklılaşmaların çoğaldığı durumda kendisine yeni bir mekan arayan bu sürecin hızı, kentleşme düzeyine işaret etmektedir. Sadece kırsal toplumdaki farklılaşma olarak algılanmaması gereken bu durum, devam etmekte olan zamanın sonucu olarak dinamik bir sürecin varlık bulmasıdır. Bahsedilen değişimin yalnızca mekanın dış görünümünde veyahut yalnızca toplumun kendisinde karşımıza

çıkılmamaktadır. Karşılıklı etkileşim içinde olan bu iki öge hem etkileyen hem de etkilenen durumundadırlar.

Kentlilik, kimlik ve kültürel alanla doğrudan ilintilidir. Kimlik kavramı, bireyin algılayışı, tanımlayışı ve buna bağlı olarak yaşamındaki eylem pratiğiyle ve başkalarının o bireye ilişkin algısıyla ilgilidir (Torlak ve Polat, 2006: 183). Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan ülkemizde kent ile kırsal arasındaki ve kentsoylu ile kırsaldan yeni göç etmiş kişiler arasındaki farklılıklar; daha doğru bir ifadeyle eşitsizliğin her geçen gün artan oranda devam ettiği tartışma götürmez bir gerçektir.

Türkiye’de kırsal-kent arasında eşitsizliğin nedeni bu yerleşmeler arasında var olan sosyo-ekonomik dengesizliklerdir. Bu dengesizlikler, ekonomik ve sosyal fırsat eşitsizliğini doğurmakta, farklılıkları ortaya koymakta ve kırsal göç olayını hızlandırmaktadır.

Ülkemizdeki özellikle İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana gibi büyük kentlerimiz hızlı nüfus artışı ve göçe bağlı olarak yoğun ve ağır kentleşme ve kimlik sorunu ile karşı karşıyadır. Kentleşme sürecinin hızlı işlemesi, yoğun göç sonunda ortaya çıkan işsizlik, konut, ulaşım, eğitim, sağlık, beslenme, altyapı gibi alanlarda ciddi sorunlar yaratmaktadır. Tüm bunların yanı sıra kentliler ile kente yeni gelenler arasında; özellikle kentli odaklı ötekileştirme yoluna gidilmesi toplumda bölünmeleri dolayısıyla toplumsal çatışmaları tetiklemektedir.

Türkiye 2. Dünya Savaşı’nın sona erdiği yıllardan beri, hızlı kentleşmenin ekonomik, toplumsal, kültürel ve güvenlikle ilgili sorunlarını yaşayan ülkelerin başında yer almaktadır. Bu sorunlara, ciddi bir planlama anlayışına dayanmayan, günübirlik, tutarsız ve çelişik yaklaşımlarla çözüm aranması, kentlerimizi bugünkü duruma getirmekte gecikmemiştir. Sağlıklı ve dengeli kentleşmeyi gerçekleştirmek amacıyla

yerleşme özgürlüğünü bile yasayla sınırlayabilmeye olanak veren anayasa kuralları ne yazık ki kağıt üzerinde kalmıştır.

Türkiye kentleşmesinde göç ve yeniden yapılanma, kentlerdeki güç dengesinin taşlarının da yeniden yerine oturtulmasını gerektirecektir. Bu bir bakıma statükonun bozulması; yeni gelenin/ötekinin yerliden/kentliden gücü paylaşma isteğidir. Kentsoylular, yaşadıkları yerlerde bile köy insanını görmeye tahammül edemezken; güçlerinin paylaşılacağı tehlikesinin ortaya çıkması, kentliler adına durumu daha da tehlikeli kılmıştır. Bu yüzden bu tehlikenin faturasını onlara göre kentlere gelmekle suç işleyen köylüye kesmişlerdir. Bunu da 'kentsel ayrımcılık sorununu' adı altında ilk kez siyaset sahnesine çıkararak kendilerini durumdan soyutlayıp meseleyi örtbas etmişlerdir.

Toplumda egemen güç, sadece mevcut gruplar ve bireyler arasında var olan farklılıkları yönlendirmekle kalmaz; iktidarını sürdürmesine yarayacak toplumsal ve mekansal bölünmeleri destekleyerek farklılığı yeniden üretmektedir. Bu süreç içinde egemen gruplar tarafından ezilen, öteki konumuna itilen gruplar da bu farklılaşmaya ve bölünmeye karşı mücadele ederler. Bu ekonomi-politik farklılaşma, hem coğrafi hem tarihsel olarak eşitsiz gelişme olarak somutlaşmaktadır. Eşitsiz gelişme yerelden, genele kadar uzanan her düzeyde toplumsal olarak kurulu bulunan zaman ve mekan açısından farklılıkları kapsar. Eşitsiz gelişim süreci de özü itibariyle mekansal bir süreç olmasından dolayı, farklılığı esas alan bir politik eylem biçimi olarak en başından itibaren mekansallaşmak durumunda kalmıştır.

Anayasamızın 17. maddesine göre; "herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma, geliştirme hakkına sahiptir". Bu maddeye dayanarak, bireylerin daha iyi konutlarda yaşama, daha iyi eğitim alma ve sağlık hizmetlerinden yararlanma, eğlence

ve dinlenme yerlerinden faydalanabilme hakkına sahip olduklarını hissedebilme, yani; standardı yüksek bir yaşam sürdürebilmeleri için çalışma yükümlülüğü ve gerekli ortamın sağlanmasını yetkililerden talep etme hakkına sahiptirler. Zenginden fakire, köylüden kentliye her kime sorulursa sorulsun herkes, eşitlikçi olduğunu, herkesin eşit haklara sahip olması gerektiğini ve eşit muameleye tabi tutulması gerektiğini savunur. Ancak bu sözcüklerin hayata geçirilmesi konusunda toplumda güçlü bir noktada bulunan kesimin pasif bir rol oynaması dahi hoş karşılanabilecekken tam aksi bir yönde güçlerini seferber etmektedirler.

Dünyada ülkeler ve bölgeler, sınıfsal ve farklı toplumsal kesimler arasında oluşan ve giderek artan fırsat, gelir ve servet farklılıkları yoksulluğu artırmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımı yapmaksızın gelir dağılımının bozukluğu, kuşaklar arasında entegrasyon, çevre, terör, şiddet, rüşvet ve yolsuzluk sorunlarından yoksulluğa kadar çok sayıda sorunu listeye dahil edebiliriz.

Her şeyden önce kentler, insan haklarının ortaya çıktığı mekanlar olmasına rağmen; aynı zamanda katledildiği de mekanlardır. Farklı kimliklerin bir arada bulunduğu, heterojenliğin söz konusu olduğu bir durumda, toplumsal adalet fikrinin uygulanmasının bir yerlerde, birilerine adaletsizlik anlamına geleceği açıktır. Adalet de Socrates'in dediği gibi "güçlünün işine gelen" olduğuna göre adaletsizliğe maruz kalanların kimler olduğu açıktır. Bu noktada bazı kıpırdanmaların uç göstermesi kaçınılmazlaşmaktadır. Hayatın hep çirkin yüzünü görmeye mahkum edilen kişiler, yani adaletsizliğe maruz kalanlar, adaleti kendi bildikleri yollarla ve bunu kendilerine görev edinerek sağlamaktadırlar. Örneğin yankesicilik, merkez ile kenar arasındaki uçurumu kapatma kaygısıyla ortaya çıkan bir adalet sağlama mantığıdır. Ülkemizdeki bu sorunun çözüm yolu ise yerel yönetimlerde köklü bir reform yapmaktan geçmektedir.

Özetle; kentlerdeki kentli ile köylü ilişkisini mekan aracılığıyla yeniden düşünmek, yeniden dağıtım ilişkilerinin ve toplumsal yeniden üretimin doğasını daha görülebilir kılmaktadır. Özellikle mekanın anlamının yeniden tanımlandığı ve coğrafyanın daha önemli bir kategori olarak öne çıktığı günümüz konjonktüründe sosyo-ekonomik eleştirisini mekan üzerinden kurgulamanın önemli avantajlar sağlayacağı açıktır.

KAYNAKLAR

- AÇMA, B.** (2005), *Kentleşme ve Çevre Sorunları*, TC Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- ADALET VE KALKINMA PARTİSİ** (2009), *Parti Programı*,
http://www.akparti.org.tr/parti-programi_79.html, 05.02.2010.
- AKGÜR, Z. G.** (1997), *Türkiye’de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgelerarası Dengesizlik (1970-1993)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- AKKAYA, Y.** (2002), “Göç, Yoksulluk, Kentsel Şiddet”, *Yoksulluk, Şiddet İnsan Hakları*, (Ed.) Y. Özdek, TODAİE Yayınları, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara.
- AKSOY, M. ve ZAKİR, A.** (2008), “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Terörün Neden ve Sonuçları”, *21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği Dergisi*, Cilt 3, Ankara.
- ASLANOĞLU, R. A.** (1998), *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, 1. Baskı, Asa Kitabevi, Bursa.
- ALBAYRAK, A. S., KALAYCI, Ş. ve KARATAŞ, A.** (2004), “Türkiye’de Coğrafi Bölgelere Göre İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Temel Bileşenler Analiziyle İncelenmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.9, S.2., <http://iibf.sdu.edu.tr/dergi/files/2004-2-6.pdf>, 14.12.2009.
- BAL, H.** (1999), *Kent Sosyolojisi*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- BARIŞ VE DEMOKRASİ PARTİSİ**, *Parti Programı*,
<http://www.bdp.org.tr/hakkimizda/program.html>, 05.02.2010.
- BUMİN, K.** (1998), *Demokrasi Arayışında Kent*, İz Yayıncılık, İstanbul.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ (2008), *Parti Programı*,

<http://www.chp.org.tr/Files/chpprogram.pdf>, 05.02.2010.

ÇAVUŞOĞLU, E. (2004), *Hegemonik Bir Süreç Olarak Türkiye Kentleşmesi*,

Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

ÇOLAKOĞLU, E. (2003), "Kentsel Yoksulluk", *Yerel ve Kentsel Politikalar*, (Ed.) A.

Tekel ve M. A. Çukurçayır, 1. Baskı, Çizgi Kitabevi, Konya.

DEMİRER, M. A. (1992), *Ekopolitika*, Anahtar Kitaplar Kitabevi, Ankara.

DEMOKRATİK SOL PARTİ (2003), *Parti Programı*,

<http://www.dsp.org.tr/dsp/Tarihçe/PartiProgramı/İçindekiler/tabid/74/Default.aspx>, 05.02.2010.

DEMOKRATİK SOL PARTİ (2003), *Uygar Kentler Projesi*,

<http://www.dsp.org.tr/dsp/BelgelerveRaporlar/UygarKentlerProjesi/tabid/159/Default.aspx>, 12.02.2010.

DOĞAN, M. (1998), "Türkiye'de Kentleşme, Sanayileşme ve Çevre Sorunları",

Standart Dergisi, 37/433, Ankara, 58-65.

DOĞAN, M. (2005), "Türkiye Ziraatında Makineleşme: Traktör ve Biçerdöverin

Etkileri", *Coğrafya Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafi Bölümü, Sayı: 14, İstanbul.

DPT (1963), Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,

<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan1.asp>, 05.11.2009.

DPT (1968), İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,

<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.asp>, 05.11.2009.

DPT (1973), Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı,

<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan3.asp>, 05.11.2009.

DPT (1979), Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı,

<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan4.asp>, 09.11.2009.

DPT (1985), Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,

<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.asp>, 09.11.2009.

DPT (1990), Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı,

<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.asp>, 09.11.2009.

DPT (1996), Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,

<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan7.asp>, 09.11.2009.

DPT (2001), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,

<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan8.asp>, 12.11.2009.

DPT (2007), Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı,

<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.asp>, 12.11.2009.

ERDER, S. (2006), *Refah Toplumunda Getto*, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

ERDER, T. (1982), *Kentsel Bütünleşme*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Araştırmalar Vakfı Ortak Seminer Yayını, No:4, Ankara.

ERMAN, T. (2002), "Mekansal Kümelenme, Siyaset ve Kültür", *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk*, (Ed.) A. Alpay, İmaj Yayıncılık, Ankara.

ERTÜRK, H. (1997), *Kent Ekonomisi*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.

FAROQHI, S. (1994), *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- GENİŞ, Ş.** (2009), "Neo-Liberal Kentleşmenin Mekanda Yansımaları: İstanbul'da Güvenlikli Siteler", *Toplum ve Bilim Dergisi*, Birikim Yayınları, Sayı: 116, İstanbul.
- GAYBERİ, A. Z.** (2008), "Tüm Yönleriyle Kan Davası", *Milli Gazete*, 5 Mayıs 2008.
- GIDDENS, A.** (1998), *Sosyoloji (Eleştirel Bir Yaklaşım)*, 3. Baskı, (Çev., N. Esengül), Birey Yayıncılık, İstanbul.
- GÖKTÜRK, M. ve ALTUNTEPE, N.** (2008), "Türkiye'de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması", *Journey of Yasar University*,
http://joy.yasar.edu.tr/makale/no11_vol3/09_ozturk_altuntepe.pdf, 05.03.2010.
- GÖRMEZ, K.** (1997), *Kent ve Siyaset (Bir Metropol Alanda, Kentleşme/Kentlileşme Düzeyi İle Siyasal Kültür ve Siyasal Davranış İlişkileri Üzerine Bir Araştırma (Ankara Örneği))*, 1. Baskı, Gazi Kitabevi Yayınları, No: 44, Ankara.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Ş. ve AKILLIOĞLU, T.** (1992), *Yönetim Hukuku*, 5. Baskı Turhan Kitabevi, Ankara.
- GÜLER, B. A.** (1998), *Yerel Yönetimler (Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım)*, 1. Baskı, TODAİE Yayını, No: 280, Ankara.
- GÜNLÜ, R.** (2002), "Türkiye'de Kentsel Değişimler ve Siyasal Bilinç, *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk*, (Ed.) A. A. Dikmen, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- GÜREŞÇİ, E.** (2010), "Türkiye'de Kentte -Köye Göç Olgusu", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11 (1), İstanbul.
- HARVEY, D.** (2003), *Sosyal Adalet ve Şehir*, 1. Baskı, (Çev., M. MORALI), Metis Yayınları, İstanbul.

- HOLTON, R. J.** (1999), *Kapitalizm ve Uygarlık*, 1. Baskı, (Çev., R. KELEŞ), İmge Kitabevi, Ankara.
- İŞİK, Ş.** (2005), "Türkiye'de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri", *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı: 14, İzmir.
- İŞİK, O. ve PINARCIOĞLU, M. M.** (2001), 1. Baskı, *Nöbetleşe Yoksulluk*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İŞİK, O.** (1994), "Değişen Toplum/Mekan Kavrayışları: Mekanın Politikleşmesi, Politikanın Mekansallaşması", *Toplum ve Bilim Dergisi*, Birikim Yayınları, Sayı: 64-65, İstanbul.
- İSPİR, E. G.** (1982), *Kentleşme Metropolitan Alan ve Yönetimi*, Ankara İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi Yayını, No:185, Ankara.
- KABOĞLU, İ. Ö.** (2010), "Anayasa Neden Değiştirilir", *Bir Gün Gazetesi*, 25 Mart 2010.
- KARTAL, S. K.** (1978), *Kentleşme ve İnsan (Kentleşme Sürecinde İnsan Tutum ve Davranışlarında Meydan Gelen Değişmeler (Çankırı Köylerinden Ankara'ya Göç Edenler Üzerinde Bir Araştırma))*, TODAİE Yayınları, NO: 175, Ankara.
- KAYA, A.** (2009), *Türkiye'de Bölgesel Net Mali Yansıma*, Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2009/395, Ankara.
- KELEŞ, R.** (1988), *Türkiye'de Kent Yönetimi*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara.
- KELEŞ, R.** (1993), *Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar (1975 - 1992)*, IULAEMME Yayınları, İstanbul.
- KELEŞ, R.** (1994), *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, 2. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul.
- KELEŞ, R.** (2004), *Kentleşme Politikası*, 8. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- KELEŞ, R.** (2007), "Kentleşme Olgusu", *Haber Bülteni Dergisi*, Sayı: 3.

- KELEŞ, R., ERTAN, B.** (2002), *Çevre Hukukuna Giriş*, 1. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul.
- KELEŞ, R. ve MENGİ, A.** (2003), *İmar Hukukuna Giriş*, 1. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- KEAS,** (2004), *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Cilt -1, DPT - PAÜ.
- KIRAY, M. B.** (1998), *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- KOCAMAN, T.** (2008), *Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000)*, DPT, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- KOÇAK, H. ve TOLANLAR, M.** (2008), “Kentsel Dönüşüm Uygulamaları (Aydın ve Afyonkarahisar Örnekleri)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2.
- KULAKSIZ, Y.** (2008), *Türkiye’de Bölgesel Gelişmişlik Farkları, İstihdam ve Kurum Hizmetlerinin Çeşitlendirilmesi*, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- KURT, H.** (2003), *Türkiye’de Kent – Köy Çelişkisi*, 1. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- LAROQUE, Pierre** (1963), *Sosyal Sınıflar*, (Çev., Y. Gürbüz), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- MAKAL, A.** (2003), “Türkiye’de 1950-1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü ve Ücretli Emeğe İlişkin Gelişmeler”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 56, Ankara.
- MARDİN, Ş.** (2003), *Türk Modernleşmesi*, 12. Baskı, İletişim Yayınları: 139, İstanbul.
- MAZI, F.** (1997), *Sosyo – Ekonomik Statü ve Kentlileşme İlişkisi Üzerine Bir Alan Araştırması: Sivas Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

MENĐİ, A. (2007), *Kent ve Politika, Antik Kentten Dünya Kentine*, 1. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ (2009), *Parti Programı*,

http://www.mhp.org.tr/kitaplar/mhp_parti_programi_2009_opt.pdf, 05.02.2010.

OKUTAN, A. (1995), *Türkiye'de Kentleşme ve Siyasal Yapı*, Ekin Matbaacılık-Yayıncılık, Ankara.

ÖKMEN, M. (1999), *Türkiye'de Kentleşme Sorunları ve Sivas Örneği*, Ankara.

ÖKTEN, M. (2003), *Kent, Çevre ve Globalleşme*, 1. Baskı, Alfa Yayıncılık, İstanbul.

ÖZDEK, Y. (2002), *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, 1. Baskı, TODAİE Yayınları, Ankara.

ÖZDEN, P. P. ve ALADA, A. (2006), *Kamu Yönetiminden Planlamaya Yeniden Yapılanma*, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, İstanbul.

ÖZOĞUZ, K. (1986), *Türkiye'de Kent Nüfusunun Sayısal Gelişimi Hızlı Kentleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar*, Sisav Yayınları, İstanbul.

PEROUSE, J. F. ve DANIŞ, A. D. (2005), *Zenginliğin Mekanda Yeni Yansımaları: İstanbul'da Güvenlikli Siteler, Toplum ve Bilim Dergisi*, Birikim Yayınları, Sayı: 104, Ankara,

SAĞLAM, S. (2006), *Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme*, Türkiye Araştırmaları, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Sayı: 5, Ankara.

SARIBAY, A. Y. (1996), "Kent: Modernleşme İle Postmodernleşme Arasındaki Köprü", *Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne*, (Ed.) F. B. Yıldırım, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, İstanbul.

SEY, Y. (1998), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası.

- ŞAYLAN, G.** (2002), *Postmodernizm*, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- ŞENEL, A.** (1996), *Siyasal Düşünceler Tarihi (Tarih Öncesinde İlkçağda, Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş)*, 6. Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- TEKELİ, İ.** (1982), *Türkiye’de Kentleşme Yazıları*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- TOKUÇOĞLU, B.** (1993), “Çevre Sorunları ve Kentleşme”, *Çevre Dergisi*, Sayı: 6, İzmir.
- TORLAK, S. E. ve POLAT, F.** (2006), “Kentleşme Sürecinde Kimlik Farklılaşması açısından Denizli’de İki Mahallenin Karşılaştırmalı Analizi”, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8/2, Ankara.
- TOROS, A., ULUSOY, M. ve ERGÖÇMEN, B.** (1997), *Nüfus ve Çevre*, Ulusal Çevre Eylem Planı, DPT.
- TUNÇDİLEK, N.** (1986), *Türkiye’de Yerleşmenin Evrimi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TÜİK** (2009a), *Doğum İstatistikleri 2001–2008 Yılı Sonuçları*, Sayı: 180, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6164>, 05.03.2010.
- TÜİK** (2009b), *2008 Yoksulluk Çalışması Sonuçları*, Sayı: 205, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4151>, 12.03.2010.
- TÜİK** (2009c), *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları*, 2006–2007, Sayı: 221, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8369>, 05.03.2010.
- TÜİK** (2010a), *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Nüfus Sayımı Sonuçları*, Sayı: 15, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6178>, 23.02.2010.
- TÜİK** (2010b), *Hanehalkı İşgücü Araştırması 2009 Yıllık Sonuçları*, Sayı: 35, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6198>, 06.03.2010.

TÜRKDOĞAN, O. (2006), *Türkiye’de Köy Sosyolojisi*, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

TÜSİAD (1999), *Türkiye’nin Fırsat Penceresi, Demografik Dönüşüm ve İzduşümleri*, TÜSİAD Yayın No: -T/99-1-251, İstanbul.

TMMOB, Kentleşme ve Yerel Yönetimler Çalışma Grubu (2009), “Kaçak Yapılaşma ile İlgili Süreçler, Sorunlar, Çözüm Önerileri”, *Değerlendirme Raporu Taslağı*.

YERASIMOS, S. (1996), “Tanzimat’ın Kent Reformları Üzerine”, *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, (Ed.) P. Dumont ve F. Georgeon, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

YILMAZ, M. (2004), “Medeniyet Tarihi Kadar Eski, Hukuk Dalı Olarak Yeni Bir Olgu: İmar”, *Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, Sayı: 25, http://www.e_akademi.org/, 07.05.2010.

1961 Anayasası, <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>, 17.02.2010.

1982 Anayasası, <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm>, 19.02.2010.